

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Archeologie vesnic zaniklých ve 20. století: Vesnice
postižené vznikem vodních nádrží**

Martin Váňa

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**Archeologie vesnic zaniklých ve 20. století: Vesnice
postižené vznikem vodních nádrží**

Martin Váňa

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Lukáš Funk, Dis.

Katedra archeologie

Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant diplomové práce:

Ing. arch. Karel Kuča

Praha

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Mgr. Lukášovi Funkovi za vedení práce, cenné rady, pomoc s fotodokumentací a za spolupráci při vytváření metody klasifikace reliktních budov. Dík za spoluvytváření této klasifikace patří také Bc. Jakubu Súkenikovi, který je též autorem ilustrací k této metodě. Dále děkuji Mgr. Lence Starkové, Ph.D. za literaturu o lidarů a Mgr. Petru Mudrovi a PhDr. Ladislavu Šmejdovi, Ph.D. za rady databázi. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat svým rodičům za rodinné zázemí a podporu během studia.

Obsah

1. Úvod	1
1.1 Vymezení pojmů	2
1.1.1 Vodní nádrž	2
1.1.2 Postižená vesnice	3
1.1.3 Archeologické transformace	3
1.2 Dějiny bádání	4
2. Databáze postižených vesnic	6
2.1 Vodní nádrž Brno.....	6
2.2 Vodní nádrž Dalešice.....	6
2.3 Vodní nádrž Fláje.....	7
2.4 Vodní nádrž Hněvkovice.....	7
2.5 Vodní nádrž Horka.....	8
2.6 Vodní nádrž Hlacholusky	9
2.7 Vodní nádrž Jesenice.....	10
2.8 Vodní nádrž Josefův Důl.....	10
2.9 Vodní nádrž Kamýk.....	10
2.10 Vodní nádrž Klíčava	11
2.11 Vodní nádrž Kružberk.....	11
2.12 Vodní nádrž Labská	12
2.13 Vodní nádrž Les Království	12
2.14 Vodní nádrž Lipno I	12
2.15 Vodní nádrž Lipno II	15
2.16 Vodní nádrž Lučina	15
2.17 Vodní nádrž Mohelno.....	15
2.18 Vodní nádrž Morávka	16

2.19 Vodní nádrž Nechranice	16
2.20 Vodní nádrž Nové Mlýny I	17
2.21 Vodní nádrž Nové Mlýny II	17
2.22 Vodní nádrž Nové Mlýny III	17
2.23 Vodní nádrž Nýrsko	18
2.24 Vodní nádrž Orlík	18
2.25 Vodní nádrž Pastviny	20
2.26 Vodní nádrž Přísečnice	20
2.27 Vodní nádrž Rozkoš	21
2.28 Vodní nádrž Římov	21
2.29 Vodní nádrž Seč	21
2.30 Vodní nádrž Skalka	22
2.31 Vodní nádrž Slapy	22
2.32 Vodní nádrž Slezská Harta	24
2.33 Vodní nádrž Stanovice	25
2.34 Vodní nádrž Šance	25
2.35 Vodní nádrž Štěchovice	26
2.36 Vodní nádrž Těrlicko	26
2.37 Vodní nádrž Vír	26
2.38 Vodní nádrž Vrané	27
2.39 Vodní nádrž Vranov	27
2.40 Vodní nádrž Vrchlice	27
2.41 Vodní nádrž Želivka	28
2.42 Vodní nádrž Žermanice	29
2.43 Vodní nádrž Žlutice	30
3. Syntéza a interpretace	31

4. Vodní nádrž Žlutice.....	35
4.1 Rekonstrukce krajiny pomocí lidarů.....	35
4.1.1 Lidar.....	35
4.1.2 Zpracování v GIS.....	36
4.1.3 Pozorovatelné struktury.....	37
4.1.4 Shrnutí přínosu lidarů.....	39
4.2 Terénní výzkum vsí Mlýňany a Skoky.....	40
4.2.1 Metoda terénního výzkumu.....	40
4.2.2 Mlýňany.....	52
4.2.3 Skoky	56
4.2.4 Shrnutí terénního výzkumu.....	60
5. Závěr.....	63
6 Literatura.....	65
6.1 Internetové zdroje.....	69
7 Summary	69
8 Přílohy	70
8.1 Grafy.....	70
8.2 Obrazové přílohy	74

1. Úvod

Dvacáté století v českých zemích je charakteristické dramatickým úbytkem rozsahu vesnického osídlení. Za nejvýznamnější příčinu tohoto jevu lze bezesporu označit destabilizaci pohraničí spojenou s vysídlením německého obyvatelstva po druhé světové válce, nejedná se však o příčinu jedinou. Život mnoha vesnic ukončila například rozsáhlá povrchová těžba či zřizování vojenských újezdů. V posledních desetiletích se navíc začínají projevovat důsledky přirozené depopulace venkova (Petráň 2011, 725). Tato práce si dává za cíl studovat jinou významnou příčinu úbytku lidského osídlení a to vodní nádrže.

Problematika archeologických transformací vesnických sídel postižených vznikem vodních nádrží se může zdát na první pohled velmi jednoduchá. Představa většiny laiků (a také, jak jsem se přesvědčil, i mnohých do hloubky nezasvěcených archeologů) by se dala shrnout do této implikace: „Vesnici během napouštění vodní nádrže zaplaví voda => Vesnice zanikne.“ Toto tvrzení má podle jeho zastánců univerzální platnost pro všechna vodní díla. Takto zaniklé sídelní jednotky navíc přestávají být zájmem archeologie, neboť k jejich terénnímu průzkumu by bylo nutné vodní nádrž vypustit popřípadě nasadit složité a nákladné metody podvodní archeologie. Po hlubším nahlédnutí se však celá problematika jeví mnohem složitěji. Kvůli vodním nádržím totiž často zanikaly i vesnice, které se nacházely mimo záplavovou oblast vodního díla. Samostatnou kapitolu pak představují sídelní jednotky, jež do vodní nádrže zasahují pouze částí svého intravilánu. Ty v některých případech fungují dále v podobě zmenšené o zaplavené budovy, jindy však zcela zanikají. Navíc několik vesnic zatopených vodními nádržemi bylo dokonce organizovaně či spontánně přeneseno na jiné místo.

Po nastínění složitosti problematiky vystávají dvě otázky: Lze v transformacích, které probíhají ve vesnicích postižených vznikem vodních nádrží, sledovat nějaké pravidelnosti a souvisí tyto transformace nějak s vlastnostmi vodního díla? Cílem mé diplomové práce je odpovědět právě na tyto otázky. Proto zde předkládám katalog těchto sídelních jednotek s jejich charakteristikami, ze kterých se za pomoci statistických metod pokouším získat struktury jejich transformací. Nezůstal jsem však

pouze u teoretických úvah a u dvou takto postižených vesnic jsem provedl nedestruktivní terénní výzkum.

1.1 Vymezení pojmů

V této studii pracuji s pojmy vodní nádrž, postižená vesnice a archeologické transformace. Na tomto místě tyto pojmy vymežím.

1.1.1 Vodní nádrž

Za vodní nádrž je považována jakákoliv vodní plocha vytvořená člověkem. Takovýchto nádrží se na území našeho státu nachází kolem 25 tisíc (Broža et al. 2005, 5). Do tohoto počtu jsou zahrnuty nádrže všech velikostí od těch nejrozsáhlejších až po drobné protipožární zásobníky. V této práci se ovšem budu zabývat pouze těmi nádržemi, které vodohospodáři z ministerstva zemědělství považují za velké a významné (Pokorný–Pešek–Medunová 2006, 16). Definování velikosti a významu nádrže je však velmi fluidní a nikde se mi nepodařila dohledat kritéria pro zařazení do této skupiny. Zřejmě se rozhoduje individuálně o každé nádrži na základě její rozlohy, současném významu a konstrukční progresivitě. V tomto seznamu se nachází nádrže různých velikostí od 26,8 ha (Labská) po 4 870 ha (Lipno I). Nalezneme zde však i několik středověkých a raně novověkých rybníků, které pochopitelně nebudou předmětem této studie. Celkově se tedy tato práce věnuje 43 nádržím, z nichž 31 mělo nějaký dopad na vesnické osídlení.

Vodní nádrže vzniklé ve dvacátém století jsou technicky velmi náročnými artefakty. Z hlediska složitosti archeologických pramenů se jedná o kombinované artefakty složené z dílů (Neustupný 2007, 32). Těmito díly jsou jezero, hráz a další provozní a pomocné objekty. Z technického hlediska nejdůležitějším dílem nádrže je hráz (neboli přehrada), která může být různě konstruovaná. Vymezuje se tyto základní konstrukce: Sypaná (zemní či kamenitá), zděná, betonová (tížná, klenbová či pilířová) a kombinovaná (Kratochvíl–Štara 1985, 13-14).

Téměř každá vodní nádrž má více než jednu funkci. Funkce nádrže mohou být tyto: zásobní, ochranná, vodárenská, energetická, rekreační, závlahová, plavba, zachytání splavenin a vyrovnání průtoku. Vodohospodáři tyto funkce navíc rozdělují na hlavní a

vedlejší, jejich vymezení je však opět velmi fluidní. Důležitost funkcí kolísá během života nádrže a někdy dokonce i během jediné sezóny (Broža et al. 2005, 10-11). Takto nejasné vymezení by nevyhovovalo exaktní analýze, a proto jsem se rozhodl je stanovit přesněji. Za hlavní funkce tedy považuji ty, kvůli kterým se přehrada stavěla, a za vedlejší všechny ostatní.

V laických kruzích jsou vodní nádrže často označovány jako přehrady. Jedná se však o terminologickou nepřesnost, neboť přehrada je pouze jedním z dílů vodní nádrže. Terminologické chyby se též dopustíme, pokud bychom vodní nádrže souhrnně označovali pojmem rybník, neboť rybník je pouze jedním z druhů vodních nádrží (jde o nádrž, jejíž hlavní funkcí je chov ryb); (Broža et al. 2005, 6).

1.1.2 Postižená vesnice

Za postižené vesnice v této práci považuji sídelní jednotky se správním statutem obec či osada, jejichž vývoj v 20. století ovlivnila výstavba vodní nádrže. Celkem se jedná o 140 lokalit. Mezi nimi se sice nachází i několik měst, jejich počet je však zanedbatelný. Celý soubor sídelních jednotek proto budu v textu pro zjednodušení nazývat jako vesnice.

U vesnic postižených vznikem vodních nádrží rozlišuji jejich polohu v rámci budoucího vodního díla. Tyto polohy jsem vymezil tři: Uvnitř (vesnice se celým svým intravilánem nachází v nádrži), břeh (vesnice zasahuje do nádrže jen částí intravilánu) a mimo (intravilán nijak nezasahuje do nádrže); (Obr. 1).

Vesnice jsem vyhledával především komparací kartografických pramenů se současnými mapami. Nesmírně užitečná mi byla na internetu dostupná ortofotomapa vytvořená z kolmých leteckých snímků z 50. let, které vlastní archiv Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu v Dobrušce (<http://kontaminace.cenia.cz>). Vesnice postižené nádržemi z první poloviny 20. století jsem pak vyhledával v mapě 3. vojenského mapování.

1.1.3 Archeologické transformace

Vymezení archeologických transformací pojímají archeologové různým způsobem. Evžen Neustupný například rozlišuje archeologické transformace podle jejich

uchopitelnosti statistickými metodami na kvantitativní a kvalitativní (Neustupný 2007, 54-55). Naproti tomu např. pro Briana Schiffera je důležitější původce těchto transformací, a tak vymezuje tzv. C-transformace (kulturní) a N-transformace (přírodní); (Schiffer 1987, 22).

V této práci rozlišuji transformace na ty, které se projeví na celé vesnici, a na ty, jež působí na jednotlivé objekty uvnitř vesnice. Transformace působící na celé vesnice jsem vymezil tři. Jedná se o zánik (ves zcela zanikne), redukci (vesnice se zmenší o určitý počet budov (většinou o zaplavené budovy)) a translaci (vesnice se přesune na jiné místo). O transformacích působících na jednotlivé objekty uvnitř vsi blíže pojednávám v kapitole o terénním výzkumu (Kap. 4.2.1.2.3).

1.2 Dějiny bádání

Výzkum vesnic postižených vznikem vodních nádrží v sobě spojuje několik odvětví archeologie, která mají různou historii a míru etablovanosti v rámci oboru. Prolíná se zde jak klasický výzkum zaniklého vesnického osídlení, tak i archeologický zájem o památky z nejmladší minulosti, který je – ne zcela vhodně – označován jako archeologie modernity. Samotné vodní nádrže jsou pak předmětem industriální archeologie.

Výzkumy zaniklého vesnického osídlení se v českých zemích začali etablovat až s nástupem středověké archeologie v 50. letech minulého století (Smetánka 1988, 13). První cílený výzkum zaniklé středověké vesnice proběhl v roce 1954 v Dřevoticích (okr. Kladno); (Smetánka 1988, 14). Od té doby bylo provedeno mnoho menších akcí i několik rozsáhlých plošných odkryvů. Z největších výzkumů jmenujme českou Svidnu (Smetánka 1988) a moravské Mstěnice (Nekuda 1997), Pfaffenschlag (Nekuda 1975) či Bystřec (Belcredi 2006). Moravské bádání přispělo také metodikou nedestruktivních průzkumů Ervína Černého (Černý 1979), který je také autorem do dnes platné typologie půdorysů vsí a plužin (Kuna a kol. 2004, 266).

Zájem o vesnice zaniklé ve dvacátém století je otázkou teprve posledních několika let. První výzkum tohoto typu památek byl uskutečněn v podkrušnohorské obci Libkovice, která měla ustoupit rozšiřující se těžbě hnědého uhlí. V letech 1991-1999 zde proto proběhl záchranný předstihový výzkum, který však dosud nebyl zcela publikován

(Dohnal–Vařeka v tisku). Od té doby se pozornost zaměřovala především na vesnice zaniklé v poválečné době z důvodu destabilizace pohraničí, která byla způsobena odsunem původního německého obyvatelstva. Na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni vzniklo v posledních letech na toto téma několik bakalářských a diplomových prací (Balý 2007; Funk 2007; Balý 2009; Funk 2009; Sadravetzová 2010; Sadravetzová 2012; Urban 2012), jejichž výsledky pak shrnuje studie v časopise *Archaeologia historica* (Vařeka–Balý–Funk–Galusová, 2008). Naposledy toto téma otevřela disertační práce Michala Bureše (Bureš 2012), která se zaměřuje na zaniklé vesnice v Novohradských horách. Z destruktivních výzkumů byla plzeňskou katedrou provedena sondáž chléva, síně a černé kuchyně usedlosti č. p. 7 v zaniklé vsi Bažantov (okr. Tachov). Autor tohoto výzkumu Lukáš Funk se kromě samotného Bažantova, věnoval také metodologickým otázkám výzkumů vesnic zaniklých ve 20. století a možnostem a limitům tohoto oboru (Funk 2010; Funk–Váňa 2012). Z neplzeňských badatelů se pak výzkumu zaniklých vesnic v Sudetech dotkl Václav Matoušek, který pomocí environmentálních metod prozkoumal zaniklou Horní Vísku (Holý–Matoušek 2007).

2. Databáze postižených vesnic

V této kapitole předkládám popis všech postižených vesnic a základní informace o nádržích, které měly vliv na jejich transformaci. Vesnice jsou rozdělené do podkapitol podle vodních děl. Ty jsou řazeny abecedně, jednotlivé vesnice pak řadím podle jejich polohy na toku řeky od pramene k ústí (Obr. 2).

Databázi vesnic čtenář nalezne také na přiloženém CD. Tato databáze se skládá z tabulky „Prehrady“, která obsahuje informace o zkoumaných vodních nádržích (rok zahájení a ukončení jejich výstavby, rozloha, konstrukce hráze a správní povodí). Na tuto tabulku je relací navázána tabulka „Funkce“, jež informuje, které funkce tato přehrada zastává a zda se jedná o funkci hlavní či vedlejší. Relace je také vedena na tabulku „Vesnice“, v níž lze nalézt informace o postižených sídelních jednotkách (správní status, poloha v rámci nádrže, druh transformace a u vybraných vesnic i počet domů před a po výstavbě nádrže). V databázi také čtenář nalezne několik základních dotazů použitých pro potřeby této práce.

2.1 Vodní nádrž Brno

Vodní nádrž Brno leží na řece Svratce přibližně 5 km severozápadně od Brna. Nádrž byla vystavěna v letech 1936-1940, její hráz má betonovou tížnou konstrukci a zabírá plochu 259 ha (Kolektiv 2001, 444). Hlavní funkcí nádrže je výroba elektrické energie, kromě toho také nádrž slouží k ochraně města Brna před povodněmi a k rekreačním účelům (Broža et al. 2005, 203-231). Nádrž postihla jednu sídelní jednotku.

Obec Kníničky se nacházela celým svým intravilánem uvnitř nádrže. V roce 1930 se zde nacházelo 107 domů (Kolektiv 1935, 11). Místo ní byla vystavěna nová vesnice, která se nachází přibližně 1 km východně od původního místa. Tato nová výstavba je pravidelné uliční dispozice a většina usedlostí zde má vlastní hospodářské budovy.

2.2 Vodní nádrž Dalešice

Vodní nádrž Dalešice se nachází 20 km jihovýchodně od Třebíče na řece Jihlavě. Stavba nádrže probíhala v letech 1970-1978. Vodní dílo zabírá plochu 482,3 ha a jeho hráz je sypané zemní konstrukce. Nádrž spolu se sousední Vodní nádrží Mohelno tvoří

přečerpávací elektrárnu. Dalešická nádrž také slouží jako zásobárna vody pro nedalekou Jadernou elektrárnu Dukovany a k vyrovnání průtoku. Mezi vedlejší funkce nádrže se řadí případné zachytávání kontaminované vody z dukovanské elektrárny, ochrana před povodněmi a také rekreace (Broža et al. 2005, 239-240). Nádrž je umístěna v hlubokém údolí obklopeném lesy, kde se v době výstavby nenacházelo žádné osídlení. Dalešická nádrž proto nepostihla jedinou vesnici.

2.3 Vodní nádrž Fláje

Vodní nádrž Fláje leží na Flájském potoce přibližně 9 km severně od Litvínova. Nádrž byla stavěna v letech 1951-1961 a zabírá plochu 153 ha. Flájská nádrž má betonovou pilířovou hráz, což je mezi českými nádržemi unikát. Mezi hlavní funkce nádrže patří produkce pitné vody pro Mostecko a Teplicko a vyrovnávání průtoku. Kromě toho nádrž také slouží k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 168-169). Vznik vodního díla postihl jednu sídelní jednotku.

Obec Fláje byla rozvoněného půdorysu a přibližně dvě třetiny jejího intravilánu se nalézali v ploše budoucí nádrže. V roce 1950 zde stálo 100 domů (Kolektiv 1978, 513). Celá ves zanikla, na leteckých snímcích však jsou pozorovatelné zbytky půdorysů několika domů a kostela.

2.4 Vodní nádrž Hněvkovice

Vodní nádrž Hněvkovice se nalézá na řece Vltavě 5 km jihovýchodně od Týna nad Vltavou. Její výstavba proběhla v letech 1986-1991, zabírá plochu 267,67 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce. Nádrž slouží k výrobě elektrické energie a jako zásobárna vody pro Jadernou elektrárnu Temelín. Kromě toho se na nádrži provozuje plavba a rekreační činnosti (Broža et al. 2005, 81). Vodní dílo zasáhlo do života čtyř sídelních jednotek.

Obec Purkarec je silničního půdorysu a přibližně třetina jejího intravilánu se rozkládala v místech nádrže. V roce 1970 zde stálo 83 domů (Kolektiv 1978, 217). Zástavba byla redukována o zaplavené stavby.

Ves Buzkov (osada obce Jeznice) se celým svým půdorysem nacházela uvnitř budoucí nádrže. V roce 1970 zde stálo 5 domů (Kolektiv 1978, 213), které byly všechny zatopeny.

Pardovice (osada obce Jaroslavice) se částí svého intravilánu nacházely v budoucí nádrži, ves však zanikla zcela. Na místě vzniklo několik rekreačních objektů.

Obec Jaroslavice byla silniční dispozice a přibližně pětinou svého intravilánu zasahovala do plochy nádrže. V roce 1970 zde stálo 26 domů (spolu s osadou Pardovice); (Kolektiv 1978, 213). Ves zcela zanikla a v jejích místech vzniklo pár rekreačních chat.

2.5 Vodní nádrž Horka

Vodní nádrž Horka se nachází na Libockém potoce 8 km severně od Kynšperku nad Ohří. Její výstavba probíhala v letech 1966-1966, zabírá plochu 130 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Hlavní funkcí nádrže je produkce pitné vody pro Sokolovsko. Kromě toho Horka slouží také k ochraně před povodněmi, k výrobě elektřiny a k vyrovnání průtoku (Broža et al. 2005, 81). Nádrž postihla čtyři sídelní jednotky.

Skelná Huť (osada obce Leopoldovy Hamry) se nacházela u Libockého potoka nad vodní nádrží. Podle ortofota z roku 1953 se skládala přibližně z 5 domů. Zanikla zcela zřejmě z důvodu ochranného pásma pro pitnou vodu.

Také obec Leopoldovy Hamry byla umístěna nad vodní nádrží. Ves byla okrouhlého půdorysu a v roce 1950 v ní stálo 20 domů (Kolektiv 1978, 419). Obec zcela zanikla.

Bývalá obec Květná se nalézala přibližně 1 km od plochy nádrže. Ves byla okrouhlého půdorysu a v roce 1950 v ní stálo 40 domů, roku 1970 už jen 18 (Kolektiv 1978, 419). Velká část původních staveb do dnešních dnů zanikla, k východnímu okraji vesnice však přiléhá pravidelná zástavba deseti nových domů. Lze se domnívat, že tato translace nemá přímou souvislost s vodní nádrží (přestože se nové stavby nalézají ve větší vzdálenosti od nádrže než původní vesnice) a nové domy byly pravděpodobně postaveny mnoho let po vzniku vodního díla.

Bývalá obec Horka se nachází pod hrází vodní nádrže. Ves se skládala z několika usedlostí čtvercového půdorysu. V roce 1950 zde stálo 14 domů, o dvacet let později už jen 7 (Kolektiv 1978, 343). Dnes se v místech některých původních staveb nalézají provozní budovy vodní nádrže.

Vodní nádrž Horka se nachází poblíž hranic v oblasti Sudet. Je proto zcela jisté, že transformace zdejšího osídlení byly kromě založení nádrže zapříčiněny také odsunem původního obyvatelstva.

2.6 Vodní nádrž Hlacholusky

Vodní nádrž Hracholusky leží na řece Mži v úseku mezi Stříbrem a Újezdem nad Mží. Výstavba nádrže proběhla v letech 1959-1964. Vodní dílo zabírá 410,4 ha a konstrukce jeho hráze je sypaná zemní. Nádrž slouží především jako zásobárna vody pro průmyslové podniky v Plzni. Kromě toho se nádrž využívá k výrobě elektřiny, k ochraně před povodněmi, k vyrovnaní průtoku a také se zde provozují rekreační aktivity a plavba (Broža et al. 2005, 112). Hracholuská nádrž postihla tři sídelní jednotky.

Ves Butov (osada obce Stříbro) se nacházela asi čtyřmi pětinami svého intravilánu uvnitř nádrže. Osada byla polookrouhlého půdorysu a v roce 1930 zde stálo 13 domů (Kolektiv 1934, 336). Zástavba se zredukovala o zaplavené budovy a později v okolí vyrostlo mnoho rekreačních chat.

Obec Dolany se celým svým intravilánem nacházela uvnitř nádrže. Ves byla ulicové dispozice a roku 1930 zde stálo 23 domů (Kolektiv 1934, 336). Ve vsi se také nacházel lihovar (Pecák 2009, 6). Dolany byly zatopeny a na břehu nádrže vyrostla chatová zástavba, která dnes nese jméno této vesnice. Měl jsem možnost mluvit s bývalou obyvatelkou Dolan paní Martou Výduchovou (narozena 1943), jejíž rodiče byli před válkou jediní Češi žijící v obci. Paní Výduchová vzpomíná na úspěšné dosídlení vesnice po odsunu německého obyvatelstva a následný zánik Dolan ve vodách hracholuské nádrže. Celá ves byla údajně před napouštěním zbourána a část stavebního materiálu odvezena. Vysídlelcům byla jako náhrada nabídnuta finanční kompenzace či nový byt v Plzni.

Těchoděly (osada obce Lipno) se nalézaly celým svým intravilánem uvnitř nádrže. Ves byla nepravidelného půdorysu a v roce 1930 se v ní nalézalo 18 domů (Kolektiv 1934, 336). Na břehu v blízkosti původní vesnice vznikla stejnojmenná chatová osada.

2.7 Vodní nádrž Jesenice

Vodní nádrž Jesenice je umístěna na toku řeky Odavy 5 km východně od Chebu. Výstavba nádrže probíhala v letech 1957-1961, konstrukce hráze je sypaná zemní a celé vodní dílo zabírá plochu 760 ha. Hlavním účelem nádrže je vyrovnání průtoku na středním toku Ohře a ochrana před povodněmi. Kromě toho nádrž slouží k výrobě elektřiny a k rekreaci (Broža et al. 2005, 136). Výstavba vodního díla postihla pět sídelních jednotek.

Obec Podhrad ležela částí svého půdorysu uvnitř nádrže. Původní ves byla srovnána se zemí a přibližně 1 km severně vznikla nová výstavba. V původní obci se nacházelo 93 domů, v přesunutě 59 (Kolektiv 1978, 345).

Osada Velká Všebor se nacházela částí intravilánu uvnitř nádrže a byla zredukována o zaplavené budovy. Poblíž břehu se v nádrži stále nachází konstrukce mostu, který před výstavbou vodního díla překonával řeku Odavu.

Osada Malý Všebor ležela částí intravilánu v budoucí nádrži a byla zredukována o zaplavené domy. V okolí osady vznikla chatová aglomerace.

Z osady Dřenice byly zaplaveny asi čtyři pětiny původní zástavby. I zde později vyrostla chatová osada.

Obec Jesenice se asi dvěma třetinami své zástavby nalézala v budoucí nádrži. Veškeré původní stavby zanikly. Dnes se v místech obce nachází na břehu chatová kolonie.

2.8 Vodní nádrž Josefův Důl

Vodní nádrž Josefův Důl leží na řece Kamenici 8 km severovýchodně od Liberce. Stavba nádrže proběhla v letech 1976-1982. Plocha nádrže zabírá 138,1 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Mezi hlavní funkce nádrže patří produkce pitné vody pro Jablonecko a Liberecko a vyrovnání průtoku. Nádrž také slouží k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 50). Vodní dílo vzniklo v lesích Jizerských hor, kde se v době výstavby nenacházelo žádné osídlení. Nádrž proto nezasáhla jedinou vesnici.

2.9 Vodní nádrž Kamýk

Vodní nádrž Kamýk se nachází na řece Vltavě v úseku mezi Solenicí a Kamýkem nad Vltavou. Její stavba probíhala v letech 1957-1963. Nádrž zabírá 195 ha a její hráz je

betonové tížné konstrukce. Hlavní funkcí vodního díla je vyrovnání průtoku na ostatních nádržích vltavské kaskády. Kromě toho Kamýk slouží jako zásobárna vody pro průmysl, k ochraně před povodněmi a k výrobě elektřiny. Na Kamýku se též provozuje plavba a rekreační aktivity (Broža et al. 2005, 86). Výstavba nádrže postihla dvě sídelní jednotky.

Osada Proudkovice se rozléhala po obou březích Vltavy. Pod vodou se nachází pouze část původní zástavby, vesnice však zcela zanikla. Nad údolím na levém břehu vznikla stejnojmenná chatová aglomerace.

Osada Břehy byla rozvolněné dispozice a sestávala se přibližně z pěti usedlostí. Celá se dnes nachází pod vodní hladinou.

2.10 Vodní nádrž Klíčava

Vodní nádrž Klíčava se nachází na Klíčavském potoce 5 km severovýchodně od Křivoklátu. Stavba nádrže probíhala v letech 1949-1955, zabírá plochu 64,15 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce. Vodní dílo sloužilo především jako zdroj pitné vody. Kromě toho se Klíčava také využívá k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 116). Tato nádrž vznikla v křivoklátském hvozdu v místech, kde se v době výstavby nenacházelo stálé lidské osídlení. Klíčava proto nepostihla jedinou vesnici.

2.11 Vodní nádrž Kružberk

Vodní nádrž Kružberk leží na řece Moravici 20 km jihovýchodně od Opavy. Stavba nádrže probíhala v letech 1949-1955, její hráz je betonové tížné konstrukce a jezero zabírá plochu 280,2 ha. Vodní dílo slouží především jako zásobárna pitné vody pro Ostravsko a Karvinsko. Kromě toho se nádrž využívá též k výrobě elektrické energie a k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 185-186). Nádrž postihla čtyři sídelní jednotky.

Osada Moravská Harta leží u břehu Moravice nad vodní nádrží. Ves byla zredukována asi o tři čtvrtiny své zástavby.

Obec Medlice byla silniční dispozice a nacházela se mimo plochu budoucí nádrže. Přesto však zcela zanikla.

Obec Herčivald byla dlouhou lesní lánovou vsí. Přestože se nejbližší zástavba nacházela od nádrže 1 km a nejvzdálenější dokonce 2,5 km, ves zcela zanikla.

Také obec Kerhartice byla lesní lánové dispozice. V nádrži se nalézala pouze asi pětina vesnice, přesto však zanikla zcela.

Vodní nádrž Kružberk se nachází v oblasti bývalých Sudet. Její stavba proběhla krátce po druhé světové válce, kdy se nejvíce projevovaly problémy spojené s nedostatkem obyvatel po odsunu místních Němců. Je tedy možné, že k zániku některých vesnic přispěla kromě vodního díla také poválečná destabilizace tohoto regionu.

2.12 Vodní nádrž Labská

Vodní nádrž Labská se nachází na horním toku Labe poblíž Špindlerova Mlýna. Její výstavba proběhla v letech 1910-1916. Nádrž zabírá plochu 26,8 ha, její hráz je zděné konstrukce a zdobil jí monogram císaře Františka Josefa I., který byl největší hlavou českého státu za celé 20. století. Vodní dílo vzniklo především jako ochrana proti povodním (Kolektiv 2002, 326). Kromě toho dnes nádrž slouží také k výrobě elektrické energie, k vyrovnání průtoku a k rekreaci (Broža et al. 2005, 20-21). Labská nádrž vznikla v málo osídlené horské oblasti, a proto nepostihla žádnou sídelní jednotku.

2.13 Vodní nádrž Les Království

Vodní nádrž Les Království leží na řece Labi 5 km severozápadně od Dvora Králové nad Labem. Stavba nádrže probíhala v letech 1910-1919. Nádrž zabírá plochu 85 ha. Konstrukce hráze je zděná a byla postavená v novogotickém stylu. Tato hráz byla roku 1964 zapsána mezi kulturní památky. Nádrž sloužila především k ochraně před povodněmi, dnes se též využívá k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 23-24). Vodní dílo Les Království vzniklo v hlubokém zalesněném údolí, kde se v době výstavby nenacházelo žádné osídlení. Nádrž tedy nepostihla žádnou sídelní jednotku.

2.14 Vodní nádrž Lipno I

Vodní nádrž Lipno I se nachází na horním toku Vltavy 20 km jihovýchodně od Českého Krumlova. Stavba nádrže probíhala v letech 1952-1960 a byli do ní nuceně zapojeni

mimo jiné odsouzení účastníci plzeňských demonstrací proti měnové reformě a další nepřátelé režimu. Plocha nádrže zabírá 4 870 ha a její hráz je kombinované konstrukce (sypaná zemní a betonová tížná). Mezi hlavní funkce nádrže patří výroba elektrické energie a shromažďování vody pro další stupně vltavské kaskády. Kromě toho se nádrž využívá k ochraně před povodněmi. Provozuje se zde též plavba a rekreační činnosti (Broža et al. 2005, 78-79). Vodní dílo postihlo 23 sídelních jednotek.

Obec Vltava byla rozvolněné dispozice a nacházela se poblíž vltavských meandrů před ústím řeky do nádrže. Zástavba byla značně zredukována.

Osada Hory byla tvořena sedmi usedlostmi čtvercové dispozice. Nachází se mimo nádrž, zdejší zástavba však byla zredukována na jeden původní dům.

Osada Bližší Lhota ležela přibližně dvěma třetinami svého půdorysu v budoucí nádrži. O tyto domy byla ves zredukována. Pod vodou se také ocitla místní železniční trať, jejíž násep je na leteckých snímcích stále patrný.

Osada Další Lhota se nachází asi 400 m od pravého břehu lipenského jezera. Její zástavba byla zredukována asi na čtvrtinu. Na leteckých snímcích jsou patrné reliкty některých zaniklých usedlostí, které pravděpodobně nebyly demolovány těžkou technikou.

Osada Jenišov byla velmi kompaktní dispozice a skládala se z devíti usedlostí čtvercového půdorysu. Nacházela se na levém břehu nádrže. Původní zástavba zcela zanikla a ve větší vzdálenosti od vody vznikla nová.

Osada Rybářské Domky byla rozvolněné dispozice. Celá se dnes nalézá pod vodní hladinou.

Obec Hůrka byla vsí návesového půdorysu. Nacházela se asi 250 m od levého břehu nádrže. Původní zástavba se zredukovala a nahradilo jí několik rekreačních objektů.

Osada Lužní Závod se nacházela na levém břehu lipenského jezera. Byla zredukována o zaplavené budovy.

Osada Dolní Borková byla lesní lánové dispozice. Dnes je zcela zaplavená.

Osada Radslav se nacházela na vltavském levobřeží mimo budoucí nádrž. Původní zástavba byla značně zredukována a nahrazena rekreačními chatami.

Osada Horní Borková byla okrouhlého půdorysu. Nádrž zaplavila pouze pár jednotlivých domů, ves však zcela zanikla.

Obec Dolní Vltavice byla pravidelného obdélného půdorysu. Ves se zredukovala asi o tři čtvrtiny zaplavených budov.

Osada Kyselov se skládala z osmi čtvercových usedlostí. Nacházela se na pravém břehu lipenského jezera. Všechny stavby ležely mimo vodu, avšak ves zcela zanikla.

Osada Kovářov byla obdélné dispozice a sestávala se z devíti usedlostí. Nachází se asi 0,5 km od levého břehu nádrže. Původní zástavba byla značně zredukována a nahrazena chatami.

Osada Hruštice byla návesového půdorysu složená z devíti usedlostí. Do nádrže zasahují asi dvě třetiny původní zástavby, ves však zanikla zcela.

Osada Hrdoňov byla návesové dispozice a skládala se z desíti usedlostí. Nacházela se asi 0,5 km od levého břehu nádrže. Veškerá původní zástavba zanikla a byla nahrazena mimořádně nevzhlednou chatovou aglomerací.

Osada Lojzova Paseka je rozvolněné dispozice. Zaplavena byla pouze asi čtvrtina původních budov. Většina nezaplavených domů stojí dodnes, zástavba se navíc zahustila o nové rekreační chaty.

Osada Frýdava se asi dvěma třetinami domů nacházela v budoucí lipenské nádrži. O tyto stavby byla ves zredukována.

Město Frymburk leží na levém břehu nádrže. Jeho půdorys ulicové dispozice je typický pro většinu jihočeských lokačních města. Lipenské nádrži podlehl pouze několik domů poblíž řeky, většina ze středověkého jádra však byla naštěstí zachována (Kuča 1996, 851).

Osada Zadní Výtoň je rozvolněné dispozice. Byla zredukována přibližně o pět zatopených domů.

Osada Kobylnice se nalézá 0,5 km nad od levého břehu nádrže. Původní zástavba byla zredukována a nahrazena rekreačními chatami.

Osada Nové domky byla rozvolněné dispozice. Asi polovina zástavby se dnes nachází pod vodní hladinou.

Osada Lipno se nalézala uvnitř budoucí nádrže poblíž její hráze. Místo ní bylo nad levým břehem postaveno stejnojmenné panelákové sídliště.

Vodní nádrž Lipno se nachází v bývalých Sudetech a navíc v blízkosti střežené hranice s Rakouskem. Celý region tak můžeme označit za destabilizovaný (praví břeh nádrže

pak za mimořádně destabilizovaný). Je tedy pravděpodobné, že na transformaci velké části vsí se kromě lipenské nádrže podílely i jiné vlivy.

2.15 Vodní nádrž Lipno II

Vodní nádrž Lipno II nalezneme 5 km po proudu Vltavy od nádrže Lipno I. Stavba probíhala souběžně s tímto vodním dílem v letech 1952-1960. Nádrž zabírá plochu 45 ha a její hráz je kombinované konstrukce (sypaná zemní a betonová tížná). Toto vodní dílo slouží především k výrobě elektřiny, používá se však také k vyrovnání průtoku vody z nádrže Lipno I (Broža et al. 2005, 80). V době stavby se v místech nádrže nenacházelo žádné osídlení, a tak toto vodní dílo nepostihlo jedinou sídelní jednotku.

2.16 Vodní nádrž Lučina

Vodní nádrž Lučina se nachází na horním toku Mže 4 km západně od Tachova. Stavba nádrže probíhala v letech 1970-1975, zabírá plochu 73,48 ha a její hráz je sypané kamenité konstrukce. Nádrž slouží především jako zásobárna pitné vody pro Tachovsko, kromě toho se však také využívá k vyrovnání průtoku, výrobě elektřiny a jako ochrana před povodněmi (Broža et al. 2005, 111). Stavba tohoto vodního díla postihla jednu vesnici.

V osadě Lučina se roku 1970 nacházelo 42 domů (Kolektiv 1978, 427). Do budoucí nádrže zasahovala pouze asi pětina zástavby, celá ves však zanikla.

Vodní nádrž Lučina nalezneme na Tachovsku. Tento region byl postihnut odsunem německého obyvatelstva a následným mimořádně neúspěšným dosídlováním. V okolí zanikla spousta dalších vesnic (nejblíže Bedřichův Světec), je tedy pravděpodobné, že ves Lučina by neměla velké vyhlídky na přežití i bez zásahu vodního díla.

2.17 Vodní nádrž Mohelno

Vodní nádrž Mohelno se nachází 25 km jihovýchodně od Třebíče na toku řeky Jihlavy. Byla budovaná v letech 1970-1978, její hráz je betonové tížné konstrukce a zabírá plochu 117,4 ha. Nádrž tvoří spolu s Vodní nádrží Dalešice přečerpávací elektrárnu.

Kromě toho vodní dílo slouží jako zásobárna vody pro Jadernou elektrárnu Dukovany a k zadržování povodní (Broža et al. 2005, 241). V okolí nádrže zanikla jedna vesnice.

Obec Skryje byla návesového půdorysu. Ves se nacházela přibližně 0,5 km od jezera vodní nádrže a zcela zanikla. Okolní krajina však prošla v souvislosti se vznikem dukovanské elektrárny dramatickou proměnou, proto se lze domnívat, že zánik obce Skryje nelze přisoudit pouze vlivu vodní nádrže.

2.18 Vodní nádrž Morávka

Vodní nádrž Morávka leží na stejnojmenné vodoteči 17 km jihovýchodně od Frýdku-Místku. Její stavba probíhala v letech 1960-1964. Vodní nádrž zabírá plochu 77,9 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Morávka slouží především jako zásobárna pitné vody pro Ostravsko, druhotně se však také využívá k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 80). Její výstavba postihla jednu sídelní jednotku.

Obec Morávka je rozvolněné dispozice. V místech budoucí nádrže se nacházelo pouze pár jednotlivých domů, o které byla ves redukována.

2.19 Vodní nádrž Nechranice

Vodní nádrž Nechranice se nachází na řece Ohři 5 km východně od Kadaně. Její stavba probíhala v letech 1961-1968. Nádrž zabírá plochu 1 338 ha. Hráz je sypané zemní konstrukce a se svými 3 280 m představuje nejdelší hráz tohoto typu v celých Čechách. Nechranická nádrž byla stavěna především jako zásobárna vody pro zdejší průmysl a zemědělské podniky. Kromě toho se dnes využívá také k vyrovnání průtoku, k výrobě elektřiny, k ochraně před povodněmi a pro rekreační aktivity (Broža et al. 2005, 149-150). Stavba tohoto vodního díla postihla 7 sídelních jednotek.

Osada Dolany se nacházela na pravobřeží Ohře. Celá byla zatopena.

Obec Lomazice byla pravidelného obdélného půdorysu. Celá skončila pod vodami nádrže.

Osada Běšice byla vsí silničního návesového půdorysu. Dnes je celá zaplavená.

Osada Chotěnice byla návesovkou na levém břehu Ohře. Dnes se nachází pod hladinou nádrže.

Osada Drahonice se nacházela na pravém břehu Ohře. Stoupající vody nechanické nádrže jí zcela pohltily.

Obec Čermníky byla pravidelnou obdélnou vsí na levém břehu Ohře. Veškerá její zástavba dnes leží pod hladinou nádrže.

Obec Vikletice se nalézá na pravém břehu nádrže poblíž její hráze. Asi pětina intravilánu byla zaplavena. Kolem vsi později vzniklo rekreační středisko.

2.20 Vodní nádrž Nové Mlýny I

Vodní nádrž Nové Mlýny I leží na řece Dyji 30 km jižně od Brna. Byla stavěna v letech 1974-1978, zabírá plochu 531 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Mezi hlavní funkce této nádrže patří ochrana před povodněmi a zachytávání splavenin během těchto povodní. Kromě toho se na nádrži též provozuje rekreace (Broža et al. 2005, 234). Vodní dílo bylo vystavěno v do té doby neosídlené oblasti, a tak nepostihlo žádnou vesnici.

2.21 Vodní nádrž Nové Mlýny II

Vodní nádrž Nové Mlýny II bezprostředně navazuje na předchozí vodní dílo. Stavba této nádrže se uskutečnila v letech 1974-1980. Jezero nádrže zabírá plochu 1 033 ha a konstrukce její hráze je sypaná zemní. Nádrž slouží především k zachytávání splavenin během povodní. Kromě toho se zde též provozují rekreační aktivity a nachází se tu přírodní rezervace (Broža et al. 2005, 235). Tato nádrž postihla jednu sídelní jednotku. Obec Mušov byla silniční návěsovou vsí. Celým svým intravilánem se nachází uvnitř vodní nádrže. Na malém ostrůvku uprostřed jezera se zachoval pouze kostel.

2.22 Vodní nádrž Nové Mlýny III

Vodní nádrž Nové Mlýny III se nachází pod předchozím vodním dílem. Tato nádrž byla stavěna v letech 1974-1988, zabírá plochu 1 668 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Z celé novomlýnské soustavy je tato nádrž hospodářsky nejdůležitější. Slouží především jako zásobárna vody pro závlahy a k vyrovnání průtoku na řece Dyji. Kromě toho se také využívá k ochraně před povodněmi a k zachytávání splavenin. I zde

se nachází rekreační střediska a přírodní rezervace (Broža et al. 2005, 235). Tato nádrž nezasáhla žádnou sídelní jednotku.

2.23 Vodní nádrž Nýrsko

Vodní nádrž Nýrsko leží 3 km jižně od stejnojmenného města na toku řeky Úhlavy. Nýrsko se do dějin vodohospodářství zapsalo především tím, že zde roku 1897 byla uvedena do provozu první vodou poháněná elektrárna v Čechách (Matoušek 2010, 174). Stavba vodní nádrže se však uskutečnila mnohem později a to v letech 1965-1969. Nádrž zabírá plochu 141,59 ha a její hráz je sypané kamenité konstrukce. Nýrsko slouží především jako zásobárna pitné vody pro Klatovsko a Domažlicko. Dále se využívá k ochraně před povodněmi a k výrobě elektrické energie (Broža et al. 2005, 114). Vznik nádrže postihl jednu sídelní jednotku.

Osada Tremlovský Dvorec byla lesní lánovou vsí složenou z asi osmi usedlostí. Celou jí pohltila vodní nádrž.

2.24 Vodní nádrž Orlík

Vodní nádrž Orlík nalezneme na řece Vltavě v úseku mezi Týnem nad Vltavou a Solenicemi. Orlická nádrž byla stavěna v letech 1954-1963, zabírá plochu 2 732,7 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce. Toto vodní dílo slouží především k výrobě elektrické energie, k vyrovnání průtoku na dalších částech vltavské kaskády a jako ochrana před povodněmi. Kromě toho se na nádrži provozuje plavba a nachází se zde několik rekreačních objektů (Broža et al. 2005, 83-84). Vznik orlické nádrže se podepsal na osudu 19 sídelních jednotek.

Osada Pašovice je vsí na pravém břehu Vltavy. Stoupající voda zde zaplavila jednu usedlost.

Osada Ujezd se nachází na protějším břehu poblíž Pašovic. I zde nádrž pohltila jednu usedlost.

Osada Hladná se rozprostírá po obou březích Vltavy. Zaplaveno bylo pár jednotlivých staveb.

Osada Podolsko byla vsí rozvolněné dispozice na pravém břehu Vltavy. Asi dvě třetiny zástavby skončily pod vodou. Zbytek vsi zahustily nově vzniklé rekreační objekty.

Obec Červená se nacházela na obou březích Vltavy. Orlická nádrž jí zcela pohltila a v její blízkosti vznikla chatová osada. V této obci stál románský kostel sv. Bartoloměje, který byl roku 1958 přenesen o 200 m od své původní pozice a dnes se nalézá nad pravým břehem nádrže (Cacák–Kouba 2008, 88).

Osada Jistec se nachází na levém břehu Otavy. Stoupající vody orlické nádrže pohltily asi polovinu zástavby.

Osada Svatá Anna se nalézá na úzké ostrožně nad pravým břehem Otavy. Voda zatopila několik níže položených staveb.

Osada Sovědražské Břehy se sestávala ze čtyř usedlostí na pravém břehu Vltavy. Celá byla zatopena.

Osada Kostelecké Břehy se nacházela kousek od Sovědražských Břehů a stihl jí stejný osud pod hladinou orlické nádrže.

Osada Ždákov se rozkládala po obou březích Vltavy poblíž jezu. Celá se dnes nachází pod vodou.

Osada Velký Vír tvořila kruhový shluk domů na levém břehu řeky. Dnes je celá zaplavená a v její blízkosti vzniklo stejnojmenné rekreační středisko.

Osada Radava se skládala přibližně ze sedmi usedlostí v zákrutu řeky Vltavy. Celá ves se dnes nachází pod vodou.

Osada Podskalí ležela na pravém břehu řeky. Dnes je ves zcela zaplavená, v její blízkosti však na břehu vznikl stejnojmenné rekreační středisko složené z několika paneláků a množství chat.

Osada Vystrkov ležela vysoko nad levým břehem nádrže. Celá zástavba však byla s výjimkou jednoho domu zbořena a nahrazena panelákovým rekreačním střediskem.

Obec Těchnice byla silniční vsí táhnoucí se při levém břehu Vltavy. Dnes se nachází pod vodou.

Osada Koledra se skládala ze čtyř usedlostí na pravém břehu Vltavy. Celá ves byla zaplavena.

Osada Trhovky se částí své zástavby dnes nachází pod hladinou. Zbytek domů byl redukován výstavbou stejnojmenného rekreačního střediska. Z původní vsi tak zbylo jen pár jednotlivých domů.

Osada Orlické Zlakovice byla vsí silniční dispozice na pravém břehu Vltavy. Dnes se nalézá pod vodou.

Osada Zbenické Zlákovice se nacházela na protějším břehu a spolu s Orlickými Zlákovicemi tvořila jednu obec. Stihnul jí stejný osud jako sousední osadu.

2.25 Vodní nádrž Pastviny

Vodní nádrž Pastviny se nachází na Divoké Orlici 7 km východně od města Žamberk. Její stavba probíhala v letech 1933-1938, zabírá plochu 92 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce (Kolektiv 2002, 472). Tato nádrž slouží především k ochraně před povodněmi a k vyrovnání průtoku. Kromě toho se také využívá k výrobě elektřiny a pro účely rekreace (Broža et al. 2005, 30). Vodní dílo postihlo jednu sídelní jednotku.

Obec Pastviny jsou vesnicí rozptýlené dispozice rozprostírající se po obou březích Divoké Orlice. Nádrž zaplavila pár jednotlivých domů.

2.26 Vodní nádrž Přísečnice

Vodní nádrž Přísečnice leží na Přísečnickém potoce 10 km severozápadně od Klášterce nad Ohří. Výstavba této nádrže byla provedena v letech 1969-1976. Vodní dílo má rozlohu 362 ha a jeho hráz je sypané kamenité konstrukce. Nádrž slouží především jako zásobárna pitné vody pro Podkrušnohoří. Mezi její další funkce patří ochrana před povodněmi, vyrovnání průtoku a výroba elektřiny (Broža et al. 2005, 30). Přísečnická nádrž postihla 5 sídelních jednotek.

Osada kotlina byla vsí rozptýlené dispozice, která se nacházela kolem Hamerského potoka, jenž se vlévá do přísečnické nádrže. Od samotné nádrže byla ves vzdálena 2 km, přesto se z ní dodnes zachovaly jen 4 usedlosti.

Osada Dolina byla lesní lánovou vsí linoucí se podél Hamerského potoka. Od nádrže se nejbližší zástavba nacházela ve vzdálenosti 800 m, ves však zcela zanikla.

Obec Rusová byla lesní lánovou vsí nacházející se na Požárním potoce, který se vlévá do nádrže. Ves zcela zanikla.

Město Přísečnice se přibližně z 80 % své zástavby nacházelo uvnitř budoucí nádrže, zaniklo však zcela. Město bylo ortogonálního půdorysu protahující se dvěma ulicemi k jihu a východu. V době demolice zde stál barokní zámek, dva pozdně gotické kostely, empírová radnice a několik pozdně gotických domů (Kuča 2004, 236).

Osadu Seligovy Domky tvořilo pár usedlostí, které byly všechny zaplaveny.

2.27 Vodní nádrž Rozkoš

Vodní nádrž Rozkoš nalezneme na řece Úpě 5 km jihozápadně od Náchoda. Nádrž byla postavena v letech 1965-1972. Toto vodní dílo zabírá plochu 1 001 ha a jeho hráz je sypané zemní konstrukce. Hlavní funkcí je vyrovnávání průtoku a zavlažování zemědělských pozemků. Kromě toho nádrž slouží též k ochraně před povodněmi a pro rekreaci (Broža et al. 2005, 27). Vznik Vodní nádrže Rozkoš postihl dvě sídelní jednotky. Osada Domkov byla vesnicí řádkového půdorysu. V místech budoucí nádrže se nacházela pouze nepatrná část zástavby, ves však zcela zanikla. Osada Šeřeč zasahovala přibližně polovinou svého půdorysu do budoucí nádrže. O tyto stavby byla ves zredukována.

2.28 Vodní nádrž Římov

Vodní nádrž Římov leží na řece Malši 12 km východně od Českého Krumlova. Římov byl stavěn v letech 1974-1978, zabírá plochu 210,31 ha a jeho hráz je sypané kamenitě konstrukce. Tato nádrž slouží především jako zásobárna pitné vody pro České Budějovice, využívá se však také k ochraně před povodněmi a k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 96). Toto vodní dílo vzniklo v hlubokém údolí obklopeném lesy, kde se v době výstavby nenacházelo žádné osídlení. Římov proto nezasáhl jedinou sídelní jednotku.

2.29 Vodní nádrž Seč

Vodní nádrž Seč se nachází na řece Chrudimce 15 km jihozápadně od města Chrudim. Nádrž byla vystavěna v letech 1924-1934, zabírá plochu 220,1 ha a její hráz je zděné konstrukce. Sečská nádrž vznikla především jako ochrana před povodněmi a k vyrovnání průtoku (Kolektiv 2003, 542). Později se přidružila výroba elektřiny, zásobování obce Seč pitnou vodou a rekreační aktivity (Broža et al. 2005, 36). Vznik nádrže ovlivnil dvě sídelní jednotky. Osada Březinky se nachází poblíž ústí Chrudimky do nádrže. Několik jednotlivých domů zde bylo zatopeno.

Osada Oheb se sestávala ze dvou usedlostí a nacházela se v blízkosti dnešní hráze. Ves byla zatopena.

2.30 Vodní nádrž Skalka

Vodní nádrž Skalka nalezneme na horním toku Ohře 2 km západně od Chebu. Její stavba probíhala v letech 1962-1964. Nádrž zabírá plochu 378 ha a její hráz je sypané kamenitě konstrukce. Mezi hlavní funkce Skalky patří vyrovnávání průtoku na dolním toku Ohře a ochrana před povodněmi. Nádrž se také využívá k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 134). Vznik tohoto vodního díla zasáhl tři sídelní jednotky.

Obec Pomezná (německy Markhausen) se nacházela poblíž ústí Ohře do nádrže. Ves zcela zanikla. Je však pravděpodobné, že důvodem jejího zániku nemusela být vodní nádrž, ale blízká hranice s Bavorskem.

Osada Pomezí nad Ohří byla silniční vsí vinoucí se podél Ohře. Zaplavena byla pouze jedna usedlost, vesnice se však zredukovala asi na třetinu (opět s největší pravděpodobností díky nedaleké hranici).

Osada Údolí Ohře se rozprostírala po obou březích řeky. Ves byla zredukována o většinu zaplavených budov. Na leteckých snímcích je ve vodě stále patrný násep mostu, který spojoval obě části vesnice.

2.31 Vodní nádrž Slapy

Vodní nádrž Slapy se nachází na řece Vltavě v úseku mezi Kamýkem nad Vltavou a Třebenicemi. Nádrž byla budována v letech 1949-1957, zabírá plochu 1 162,6 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce. Slapská nádrž byla stavěna především pro výrobu elektřiny a vyrovnání průtoku na dalších stupních vltavské kaskády. Kromě toho vodní dílo slouží k ochraně před povodněmi, jako zásobárna průmyslové i pitné vody, k rekreaci a k plavbě (Broža et al. 2005, 88-89). Slapská nádrž postihla 15 sídelních jednotek.

Obec Velká se nachází na levém břehu Vltavy. Stoupající hladina zde pohltila asi desetinu zástavby.

Osada Přívozec se sestávala asi z pěti od sebe vzdálených usedlostí. Většina zástavby byla zaplavena, avšak přibilo pár nových rekreačních chat.

Osada Buzice se rozprostírala kolem ústí říčky Brziny do Vltavy. Zástavba byla redukována asi o třetinu zaplavených budov.

Osada Bučily se sestávala ze čtyř usedlostí rozprostřených podél pravého břehu Labe. S výjimkou jednoho domu byly všechny stavby zatopeny.

Osadu Záběhllice tvořily dvě usedlosti na levém břehu. Celá sídelní jednotka se dnes nachází pod vodou.

Obec Zvírotice se v roce 1950 skládala ze 49 domů (Kolektiv 1978 197) koncentrovaných na vltavském pravobřeží. Asi dvě třetiny původních budov skončily pod vodou. Na východním okraji vesnice však vznikla nová pravidelná zástavba uspořádaná kolem obdélné návsi. Ta se sestává pouze z obytných domů bez hospodářských staveb, které zřejmě byly suplovány budovami nedalekého zemědělského podniku. Tuto lokalitu jsem v zimě 2013 osobně navštívil. Hladina v nádrži byla snížena, což odhalilo trosky budov, které se velmi podobaly reliktním pozorovatelným v Mlýňanech (viz Kap 4.2.2.2); (Obr. 3). V zaplavené části obce se též nachází objekt LO vz. 37 (Obr. 4). Nová část vesnice je na dobu svého vzniku překvapivě pěkná. Ač se z absence hospodářských budov můžeme domýšlet, že zde nebylo počítáno se soukromým zemědělstvím, samotné obytné domy si zachovávají venkovský ráz. S trochou nadsázky bychom novou zástavbu ve Zvíroticích mohli nazvat selským barokem socialismu (Obr. 5).

Obec Županovice se nachází na vltavském levobřeží. Byla zredukována asi o dvě třetiny původních staveb.

Osada Cholín se nachází na levém břehu. Asi třetina budov skončila pod vodou, další třetina pak byla zbořena a nahrazena panelákovým sídlištěm.

Osada Obohoz se sestávala asi ze sedmi usedlostí rozprostřených kolem pravého břehu. Celá ves byla zatopena.

Osada Smilovice se skládala ze tří usedlostí na levém břehu. Dvě z nich skončily pod vodou, třetí stojí dodnes. Kolem ní však vyrostlo několik paneláků, ve kterých se dnes nalézá rekreační středisko ministerstva financí.

Osadu Ústí tvořily čtyři usedlosti rozprostřené po obou březích. Celá ves byla zaplavena.

Obec Živohošť se rozkládala na obou březích Vltavy. Pravobřeží bylo zcela zatopeno, z levého břehu zbyl jen gotický kostel a barokní statek se znakem křížovníků s červenou

hvězdou na bráně. Na obou březích vznikla rekreační střediska, která dnes nesou jméno původní vsi.

Osada Moráň se nacházela na vltavském levobřeží. Před vznikem nádrže zde stál oblíbený hostinec, který byl často navštěvován turisty z Prahy (Pavelčík 2011). Celá ves skončila pod vodou.

Osada Královská byla vsí rozvolněné dispozice, která se rozprostírala po obou březích. Celá byla zaplavena.

Pravobřeží slapské nádrže můžeme do určité míry označit za destabilizovaný region. Během protektorátu totiž toto území sloužilo jako cvičiště Waffen-SS. Všichni čeští obyvatelé odtud byli před zřízením vojenského újezdu vysídleni. Když se zde pak někteří po válce vrátili, našli své domy často v dezolátním stavu (Jiráň 2012, 71). Toto prostředí se částečně podobalo situaci v Sudetech.

2.32 Vodní nádrž Slezská Harta

Vodní nádrž Slezská Harta leží na toku řeky Moravice 7 km jižně od Bruntálu. Její výstavba proběhla v letech 1987-1997, což z ní činí naší nejmladší velkou vodní nádrž. Zabírá plochu 873,9 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Nádrž slouží především jako zdroj pitné vody a ochrana před povodněmi. V omezené míře se též využívá vyrovnání průtoku, k výrobě elektřiny a k rekreaci (Broža et al. 2005, 182-183). Nádrž postihla 7 sídelních jednotek.

Obec Dlouhá Stráň je lesní lánovou vsí, která se táhne po svahu v blízkosti ústí Černého potoka do nádrže. Zaplaveny byly jen dva domy.

Obec Nová Pláň se nachází na levém břehu Moravice. Pod vodou skončila přibližně polovina zástavby.

Obec Karlovec byla vsí silničního půdorysu. Téměř všechnu zástavbu pohltila nádrž. Nad vodou zůstal pouze kostel.

Obec Rázová je lesní lánovou vsí, jejíž délka dosahuje více než 5 km. Ve vodách nádrže skončily pouze dvě usedlosti.

Také obec Roudno je lesní lánové dispozice. Pod vodou se ocitlo pouze pár objektů na jednom z konců vesnice. Kolem této vsi se také dochovala většina plužin.

Osada Dolní Huť se skládala z několika usedlostí po obou březích Moravice. Ves byla zcela zatopena.

Obec Leskovec nad Moravicí je silniční návěsovkou. Zaplavena zde byla asi čtvrtina zástavby.

2.33 Vodní nádrž Stanovice

Vodní nádrž Stanovice nalezneme na Lomnickém potoce 5 km jižně od Karlových Varů. Stavba tohoto vodního díla probíhala v letech 1972-1978, zabírá plochu 142 ha a jeho hráz je sypané kamenité konstrukce. Hlavní funkcí této nádrže je produkce pitné vody pro Karlovarsko, slouží však také k ochraně před povodněmi a k vyrovnání průtoku (Broža et al. 2005, 182-183). V místech budoucího jezera se v době budování nenacházela žádná zástavba, tato nádrž proto nezasáhla jedinou vesnici.

2.34 Vodní nádrž Šance

Vodní nádrž Šance leží na horním toku řeky Ostravice 20 km východně od Rožnova pod Radhoštěm. Nádrž byla budována v letech 1964-1970. Rozloha vodního díla dosahuje 304,7 ha a jeho hráz je sypané kamenité konstrukce. Šance slouží především jako zásobárna pitné vody pro Ostravsko, využívá se však také k ochraně před povodněmi a k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 189). Nádrž postihla čtyři sídelní jednotky.

Obec Staré Hamry je vsí rozvolněného půdorysu, která se nachází poblíž ústí Ostravice do nádrže. Zaplavena zde byla asi třetina zástavby. Na současném leteckém snímku je možné ve vodě pozorovat relikty budov, které by ještě mohly mít zbytky integrovaného zdiva, a několik mostů přes původní vodoteče.

Osada Hutě se rozprostírala po obou březích řeky. Přestože přibližně čtvrtina zástavby nezasahovala do budoucí nádrže, ves zanikla zcela.

Osada Ostravice se skládala přibližně ze sedmi usedlostí po levém břehu řeky. Jedna usedlost se nacházela mimo budoucí nádrž, ani ona však nebyla ušetřena zániku.

Osada Řečice se rozprostírala podél stejnojmenné říčky. Celá byla zaplavena.

2.35 Vodní nádrž Štěchovice

Vodní nádrž Štěchovice se nalézá na řece Vltavě v úseku mezi Třebenicemi a Štěchovicemi. Výstavba nádrže proběhla v letech 1937-1945 a její plocha dnes zabírá 95,7 ha. Hráz je betonové tížné konstrukce (Kolektiv 2004, 20). Nádrž slouží výrobě elektřiny, k vyrovnání průtoku na vltavské kaskádě a k plavbě. Štěchovická nádrž musela být projektována tak, aby nezasáhla jediný dům. Tato podmínka však znemožňovala, aby elektrárna umístěná pod vodním dílem dosahovala dostatečného výkonu. Proto bylo nutné změnit celou koncepci vodního díla. Na kopci nad řekou se tedy vyhloubil další vodní zásobník (Vodní nádrž Homole) a štěchovická nádrž se změnila v přečerpávací elektrárnu (Broža et al. 2005, 188-190). Vodní nádrž Štěchovice je krásnou ukázkou respektu k osobnímu vlastnictví, se kterým se při stavbě vodních děl během 20. století setkáváme jen výjimečně.

2.36 Vodní nádrž Těrlicko

Vodní nádrž Těrlicko leží na toku říčky Stonávky 5 km jihovýchodně od Havířova. Stavba nádrže probíhala v letech 1958-1963. Vodní dílo zabírá plochu 251,2 ha a jeho hráze je sypané zemní konstrukce. Nádrž slouží především jako zásobárna vody pro zdejší průmyslové podniky, kromě toho se však využívá také jako ochrana před povodněmi a pro rekreaci (Broža et al. 2005, 198). Těrlická nádrž postihla dvě sídelní jednotky.

Obec Horní Těrlicko byla vsí rozvolněné dispozice. Pod vodou skončily asi dvě třetiny staveb.

Obec Dolní Těrlicko také byla rozvolněného půdorysu. Zaplavena zde byla asi polovina zástavby.

2.37 Vodní nádrž Vír

Vodní nádrž Vír leží na řece Svatce 25 km východně od Žďáru nad Sázavou. Její stavba proběhla v letech 1949-1958. Nádrž zabírá plochu 223,6 ha a konstrukce její hráze je betonová tížná. Hlavní funkcí vodního díla je produkce pitné vody. Kromě toho nádrž slouží též k ochraně před povodněmi a k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 228). Nádrž postihla dvě sídelní jednotky.

Obec Chudobín se rozprostírala po levém břehu Svatky. Přestože zaplavena byla pouze třetina zástavby, ves zanikla zcela.

Obec Korouhvice byla vsí okrouhlého půdorysu ležící na břehu Nyklovického potoka. Do plochy budoucí nádrže zasahovaly jen dvě třetiny zástavby, ves však zanikla zcela. Později zde vznikly čtyři nové domy.

2.38 Vodní nádrž Vrané

Vodní nádrž Vrané najdeme na řece Vltavě v úseku mezi Štěchovicemi a Vraným nad Vltavou. Stavba nádrže proběhla v letech 1930-1936, zabírá plochu 263 ha a její hráz je jezové konstrukce. Vodní dílo se využívá především k vyrovnání průtoku (Kolektiv 2004, 183). Kromě toho též Vrané slouží k výrobě elektřiny, k plavbě a k rekreaci (Broža et al. 2005, 94). Vznik nádrže se nedotkl žádné sídelní jednotky.

2.39 Vodní nádrž Vranov

Vodní nádrž Vranov leží na řece Dyji v blízkosti Vranova nad Dyjí. Nádrž se budovala v letech 1930-1934, hráz je betonové tížné konstrukce a její plocha dosahuje 761,3 ha (Kolektiv 2004, 187). Hlavní funkcí vodního díla byla výroba elektřiny, ochrana před povodněmi a zachytávání splavenin. Později se přidalo též využití k rekreaci a jako zdroj pitné vody (Broža et al. 2005, 219). Nádrž zasáhla do života jedné sídelní jednotky.

Obec Bítov se nacházela pod stejnojmenným hradem v údolí řeky Želetavky. Ves byla zcela zatopena. Místo ní vznikla na 2 km vzdálené ostrožně nová vesnice. Nový Bítov je uspořádán pravidelně kolem obdélné návsi a jedné ulice protažené směrem k severu. Většina budov zde má vlastní stodolu.

2.40 Vodní nádrž Vrchlice

Vodní nádrž Vrchlice se nachází na stejnojmenné řece 4 km jihovýchodně od Kutné Hory. Její stavba proběhla v letech 1966-1970. Nádrž zabírá plochu o rozloze 102,8 ha a její hráz je betonové klenbové konstrukce. Hlavní funkcí vodního díla je produkce pitné vody pro Kutnohorsko, vodu z něj však odebírají také místní průmyslové podniky.

Kromě toho nádrž slouží k vyrovnání průtoku a k výrobě elektřiny (Broža et al. 2005, 44). Vznik nádrže postihl jednu vesnici.

Obec Stará Lhota se nacházela v údolí řeky Vrchlice. Přestože třetina její zástavby nebyla zaplavena, ves zcela zanikla.

2.41 Vodní nádrž Želivka

Vodní nádrž Želivka (nebo též Švihov) leží na stejnojmenné řece 2 km jižně od Zruče nad Sázavou. Stavba nádrže probíhala v letech 1965-1975, zabírá plochu 1 603 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Želivka slouží jako hlavní zdroj pitné vody pro Prahu a střední Čechy. Představuje vůbec největší vodárenskou nádrž v naší zemi. Kromě toho se též využívá k výrobě elektřiny a k ochraně před povodněmi (Broža et al. 2005, 108-110). Vznik nádrže se zapsal do osudu jedenácti sídelních jednotek.

Město Zahrádka stoupalo po svahu nad pravým břehem Želivky. Sestálo se z dlouhého náměstí s kostelem na spodním konci. V roce 1950 zde stálo 169 domů (Kolektiv 1978, 547). Ze Zahrádky byla zaplavena asi jen pětina zástavby, město však zcela zaniklo. Všechny domy podlely demolici, ponechán byl jen kostel sv. Víta s pozdně románskými základy, kašna z roku 1886 a sloup se sochou Panny Marie Bolestné (Kuča 2011, 535).

Osada Staré Hramry se skládala ze dvou usedlostí na pravém břehu řeky. Obě byly zaplaveny.

Osada Žibřidovice se nacházela vysoko nad levým břehem Želivky. Ves ležela asi 150 m od břehu budoucí nádrže, zcela však zanikla.

Obec Budeč byla okrouhlého půdorysu a nalézala se na pravém břehu Želivky. Svou zástavbou do nádrže nijak nezasahovala, veškeré původní budovy však byly zbourány. Dnes se na místě původní vsi nachází několik paneláků.

Obec Libčice se nacházela nad levým břehem a do budoucí nádrže nezasahovala jediným domem. Ves však zcela zanikla.

Osada Příseka ležela na levém břehu Želivky. Stoupající hladina nádrže jí celou pohltila. Město Dolní Kralovice se nacházelo na levém břehu Želivky. Skládalo se z dlouhého obdélného náměstí, které se táhlo podél řeky, a dvou ulic stoupajících z náměstí po svahu údolí. V roce 1950 zde stálo 255 domů (sečteno spolu s osadou Horní Kralovice);

(Kolektiv 1978, 61). Nacházel se zde barokní zámek s renesančními základy, gotický kostel sv. Jana Křtitele a synagoga (Kuča 1996, 719-720). S výjimkou dvou domů skončilo celé město na dně vodní nádrže. Přibližně 3 km jihovýchodně poblíž vsi Vraždovy Lhotice vyrostla nová sídelní jednotka pravidelné dispozice skládající se především z paneláků, která dnes nese jméno zaplaveného města.

Osada Horní Kralovice se nacházela na protějším břehu u Dolních Kralovic. Celá osada byla zaplavena.

Obec Borovsko je vsí okrouhlého půdorysu vysoko nad levým břehem řeky. Podél cesty do údolí se nacházelo několik domů patřících k této obci. Samotná ves byla zachována, zástavba mimo jádro vsi však skončila pod hladinou nádrže.

Osada Hrádek se nacházela nad pravým břehem. Z větší části byla zaplavena, tři domy však zůstaly zachovány.

Osada Švihov se sestávala asi z pěti usedlostí poblíž dnešní hráze. Celá ves byla zatopena.

2.42 Vodní nádrž Žermanice

Vodní nádrž Žermanice najdeme na řece Lučině 5 km jižně od Havířova. Byla vybudována v letech 1951-1958, zabírá plochu 248,4 ha a její hráz je betonové tížné konstrukce. Nádrž slouží především jako zdroj vody pro havířovský průmysl, využívá se však také k ochraně před povodněmi, k výrobě elektřiny a pro rekreaci (Broža et al. 2005, 195). Její výstavba postihla tři sídelní jednotky.

Osada Dolní Domaslavice byla rozvolněného půdorysu a asi třetinou své zástavby zasahovala do budoucí nádrže. O tyto domy byla ves zredukována, kolem silnice na Havířov však vznikla skupina nových staveb.

Osada Soběšovice byla rozvolněné dispozice. Asi polovinu budov zaplavila žermanická nádrž, na jejím břehu ale vznikla nová aglomerace.

Také obec Žermanice byla rozvolněného uspořádání. Zaplavena byla asi polovina staveb, několik z nich bylo dokonce zbořeno kvůli výstavbě hráze. I zde v pozdější době vyrostla nová zástavba.

2.43 Vodní nádrž Žlutice

Vodní nádrž Žlutice se nachází 3 km východně od stejnojmenného města na toku řeky Střely. Její výstavba proběhla v letech 1968-1968. Nádrž zabírá 150 ha a její hráz je sypané zemní konstrukce. Hlavní funkcí žlutické nádrže je produkce pitné vody pro okolí Žlutic a Žatecko. Kromě toho se též využívá k vyrovnání průtoku, k výrobě elektřiny a jako ochrana před povodněmi (Broža et al. 2005, 117). Vznik nádrže postihl tři sídelní jednotky.

Kromě Skoků a Mlýňan, kterým se podrobněji věnuji níže (viz Kap. 4), zanikla kvůli žlutické nádrži ves Dolánky (osada obce Verušice). Ta se celým svým intravilánem nacházela uvnitř nádrže.

3. Syntéza a interpretace

Ze zkoumaných 43 vodních nádrží se do osudu nějaké vesnice podepsalo 31. Tyto nádrže transformovaly dohromady 140 sídelních jednotek. Nejvíce nádrží (celkem 23) netransformovalo více než 4 vesnice, do života většího množství vesnic zasáhlo jen 8 nádrží. Nejčastější formou transformace byl zánik (70 vesnic), následovaný redukcí (56 vesnic) a translací (14 vesnic). Pohlédneme-li na vztah těchto transformací k poloze vesnice v rámci vodní nádrže (Graf 1), zjistíme, že u vesnic s polohou uvnitř nádrže dominuje transformace zánik (39 vesnic), objevuje se ale i 5 případů translace. Redukce zde z pochopitelných důvodů zcela chybí. U polohy na břehu je redukce naopak nejčastějším typem transformace, vyskytuje se zde celkem u 46 sídelních jednotek. Další transformace se u této polohy projevily výrazně méně často (18 zániků a 9 translací). Na vesnicích s polohou mimo nádrž se pak setkáváme se 17 zániky, 13 redukcemi a 1 translací.

Souvisí však nějak tyto transformace s vlastnostmi vodního díla? Domnívám se, že ano. Jako první vlastnost s potenciálem ovlivňovat sídelní jednotky, by většinu lidí asi napadla rozloha nádrže. Vztah mezi počtem transformovaných vesnic a velikostí vodního díla lze skutečně v mých datech sledovat. Platí zde, že čím je nádrž rozsáhlejší, tím větší množství sídelních jednotek pravděpodobně transformuje (Graf 2). Tento trend však mohou ovlivňovat mimořádně rozsáhlé nádrže, které transformovaly velké množství sídelních jednotek. Pokud se omezíme pouze na nádrže s rozlohou do 300 ha, rostoucí tendence se sníží (Graf 3). Budeme-li naše pozorování dále omezovat na nádrže s čím dál tím menší rozlohou, trend „větší nádrž = více postižených vesnic“ se začne snižovat. U nádrží do 120 ha pak nebude mít žádný význam a vliv na transformace sídelních jednotek získají jiné vlastnosti.

Takovouto vlastností může být funkce vodního díla. Pokud rozdělíme jednotlivé postižené vesnice do skupin podle funkce nádrže, jež tuto vesnici zasáhla, a budeme se ptát na druh transformace, získáme téměř u všech funkcí podobný obrázek (Graf 4). Asi o 90 % vesnic se rovným dílem dělí transformace zánik a redukce, zbylé sídelní jednotky pak připadají na translaci. Toto však neplatí u nádrží s vodárenskou funkcí, kde převládá transformace zánik. Ještě přesvědčivějšího výsledku dosáhneme, když ze zkoumaných vesnic odfiltrujeme ty s polohou uvnitř nádrže (tyto vesnice (s výjimkou

pár případů translace) bez ohledu na funkci nádrže vždy zanikly); (Graf 5). V takto upravených datech u všech funkcí kromě vodárenské převládá redukce. U vodárenské funkce se však v 61 % případů setkáváme se zánikem. Lze tedy říci, že u nádrží s touto funkcí je větší pravděpodobnost zániku než u funkcí jiných.

Rozhodně však není možné tvrdit, že by vodárenská funkce byla hlavním faktorem rozhodujícím o zániku vesnice. I v případě nádrží s touto funkcí existuje 12 vesnic, které nezanikly, ale byly redukovány. Z těchto 12 vesnic se 9 nachází na břehu nádrže a měli by tedy být jejímu zánikovému vlivu mimořádně exponovány. Když se podíváme, o jaké vesnice se konkrétně jedná, zjistíme, že 5 z nich transformovala naše nejmladší velká nádrž Slezská Harta. Toto zjištění kontrastuje s 3 km vzdáleným Kružberkem, jehož hlavní funkcí je stejně jako v případě Slezské Harty produkce pitné vody. Zatímco při stavbě Kružberku bylo nutné zrušit i několik kilometrů vzdálené vesnice, Vodní nádrží Slezská Harta již bezprostřední blízkost lidských sídel ve vykonávání vodárenské funkce nijak nebrání. Zřejmě se zde začíná projevovat určitý technologický pokrok (např. výstavba čističek odpadních vod), který čím dál blíže k přítomnosti snižuje destruktivní vliv vodárenských nádrží.

Vlastností vodní nádrže, která pravděpodobně nemá významnější vliv na transformace vesnic je konstrukce hráze (Graf 6). U sypaných konstrukcí se sice častěji setkáváme s transformací zánik, tato skutečnost je však pravděpodobně způsobena pouze náhodou.

Těžko kvantifikovatelným faktorem ovlivňujícím transformace vesnic je poloha nádrže v rámci sídelní krajiny. Vodní nádrž transformuje lidská sídla logicky pouze tehdy, pokud se v místě její lokalizace nějaká sídla nachází. To z vlivu na vesnice vylučuje nádrže postavené v do té doby neosídlených oblastech. V prostoru českých zemí se jedná především o hraniční pohoří (např. Vodní nádrž Labská). Ve vnitrozemí neosídlené oblasti hledáme obtížněji, avšak i zde existuje několik rozsáhlých lesů, které sice mohly být osídleny v hlubší minulosti, ve dvacátém století se zde však provozovalo již pouze lesní hospodářství (např. Vodní nádrž Klíčava). Vesnická sídla se většinou také nevyskytovala v hlubokých říčních údolích, která naopak byla využívána k budování především menších vodních nádrží (např. Vodní nádrž Římov).

Neosídlené oblasti vhodné k budování vodních nádrží tedy na našem území existují. Oněch 140 postižených vesnic v této diplomové práci však svědčí o tom, že zachování

lidských sídel nebylo při stavbě nádrží vždy prioritou. To nás přivádí k nejabstraktnějšímu faktoru, který již nesouvisí s vlastnostmi nádrže, a tím je vztah mezi veřejným zájmem a respektem k osobnímu vlastnictví. Pokud si rozdělíme postižené vesnice po desetiletích, v nichž se začalo s výstavbou nádrže, jež tyto vesnice formovala, zjistíme, že nejvíce vesnic bylo postihnuto v 50. a 60. letech (Graf 7). Zajímavé je, jak málo tyto počty korelují s množstvím budovaných přehrad (Graf 8). V 70. letech se například zahájila výstavba stejného množství nádrží jako v letech 50., počet transformovaných vesnic v 70. letech však tvoří pouhý zlomek stavu z předminulého desetiletí. Kdybychom sledovaly odraz politických zřízení, která během 20. stoletím panovala v naší zemi, ve vesnicích postižených vznikem vodních, došli bychom k těmto výsledkům: S čistým štítem by skončila doba Rakouska-Uherska, jejíž vodní nádrže nezasáhly jedinou vesnici. Domnívám se, že tento fakt je skutečně zapříčiněn respektem starého mocnářství k osobnímu vlastnictví a ne třeba nízkým stupněm technologického vývoje na počátku 20. století. Již v nejstarších dobách totiž bylo možné budovat vodní nádrže s téměř neomezenou rozlohou, jak dokazují středověké a raně novověké rybníky (Sádlo–Pokorný–Hájek–Dreslerová–Cílek 2005, 149-150). Nádrže z dob první republiky již několik sídelních jednotek zasáhly, za velkou část z nich však byla vystavěna plnohodnotná náhrada v podobě nových vesnic. Za protektorátu a druhé republiky u nás žádné nádrže nevznikaly, jejich boom přišel až v době komunistické totality. Nádrže stavěné na počátku tohoto režimu měly na vesnické osídlení devastující vliv, který vyvrcholil v 60. letech. Od 70. let se však počet vesnic transformovaných vodními nádržemi dramaticky snížil. Za tento pokles pravděpodobně vděčíme ekologickému hnutí, které se v té době začalo šířit po celém světě (Kolektiv 2011, 86). Po roce 1989 se již s výstavbou žádné větší vodní nádrže nezačalo.

Pokud již nějaká nádrž vznikla, může o zachování či zániku sídelních jednotek v jejím okolí rozhodovat předchozí nestabilita regionu. Za destabilizující faktory můžeme označit odsun německého obyvatelstva ze Sudet či blízkost k hranici státu, jenž patřil do západního bloku. Je zcela jisté, že v takovýchto regionech na transformaci vesnic působily kromě samotné nádrže i tyto faktory. To lze pozorovat na příkladu Vodní nádrže Lipno, kde mnohem častěji zanikaly vesnice nacházející se na břehu přivráceném k rakouské hranici.

Transformace vesnic důsledkem vzniku vodní nádrže je velmi komplexním procesem, na který mají vliv výše popsané faktory (a zcela jistě i mnohou dalších, na které jsem nepřišel). Na každém jednotlivém vodním díle je pak možné zkoumat jejich kombinace a míru vlivu.

4. Vodní nádrž Žlutice

Mimořádnou pozornost v této práci věnuji Vodní nádrži Žlutice. Kvůli ní, jak již bylo řečeno, zanikly tři vesnice: Skoky, Mlýňany a Dolánky. Osada Dolánky se dnes nachází v nejhlubších partiích žlutické nádrže, klasickému archeologickému průzkumu je tedy nedostupná. To však neplatí o Mlýňanech, které leží na břehu jezera, ani o Skokách, jež jsou vodám nádrže vzdáleny více než půl kilometru. Proto bylo možné provést jejich terénní průzkum.

Kromě terénní prospekce, která je s archeologií spjata již od jejího počátku, jsem pro dokreslení makrostruktur využil také modelaci reliéfu pomocí lidarů, jež se v našem oboru etablovala teprve nedávno.

4.1 Rekonstrukce krajiny pomocí lidarů

4.1.1 Lidar

Název lidar (někdy též LiDAR) je akronymem slov Light Detection and Ranging (Young 2011, 2). Jedná se o metodu dálkového průzkumu Země, která mapuje tvar reliéfu. Měření probíhá za pomoci přístroje umístěného na letadle, který na povrch pod sebou vysílá velké množství laserových paprsků. Tyto paprsky se po kontaktu s pevným objektem (např. budovou, zemským povrchem či vegetací) odrazí zpět do přístroje. Jelikož se světlo pohybuje známou rychlostí, přístroj dokáže vypočítat vzdálenost k objektu, od něhož se paprsek odrazil. Když se tyto údaje zkombinují s přesnou polohou a výškou letadla v okamžiku snímání, vznikne soubor bodů se souřadnicemi x , y a z , které odpovídají snímanému povrchu (Crow 2008, 3).

Dalším softwarovým zpracováním lze navíc rozlišit body z tzv. prvního a posledního odrazu. Zatímco první odraz odpovídá objektům nad povrchem země (např. vegetace), poslední odraz již dokumentuje samotný zemský reliéf. Převodem bodů na souvislý povrch tedy vzniknou dva výškové modely: digitální model povrchu (z bodů prvního odrazu) a digitální model reliéfu (z bodů posledního odrazu); (Crutchley–Crow 2009, 5-6). Pro archeologii má obrovský potenciál druhý z modelů, neboť dokáže dokumentovat dokonce i antropogenní reliéfní tvary ukryté pod vegetací, které by

ostatními metodami dálkového průzkumu (např. leteckou fotografií) zůstaly neodhaleny.

Za jednu z nejefektivnějších a uživatelsky nejpřívětivějších metod vizualizace lidarového měření je považován tzv. Hillshade (Crutchley–Crow 2009, 22). Jde o postup, při kterém se nad digitální výškový model umístí imaginární zdroj světla, který osvětluje plochy k němu přivrácené a naopak vrhá stín na odvrácené plochy (Crow 2008, 11). Hillshade se tedy podobá leteckému snímku pořízenému za nízkého slunce, kdy reliéfní tvary vrhají dlouhé stíny. Rozdíl je v tom, že u Hillshadu lze nastavit polohu tohoto „slunce“ a tedy i délku a směr stínů (Crutchley–Crow 2009, 24).

Využití lidarů s sebou přináší mnoho výhod. Během krátkého času dokáže lidar zmapovat obrovské území, které by bylo pozemním geodetickým zaměřováním téměř nezmapovatelné. Oproti pozemnímu měření je lidar navíc zcela objektivní, neboť mapuje reliéf v celé jeho komplexnosti, zatímco archeolog během geodetického průzkumu zaměřuje pouze ty reliéfní tvary, které subjektivně vyhodnotí jako archeologické objekty (Doneus–Briese–Fera–Janner 2008, 890). Nevýhodou lidarů zůstává jeho nákladnost a oproti geodetickému průzkumu také menší přesnost, která se projevuje zvláště v lesním prostředí, kde pouze část paprsků dokáže penetrovat vegetačním pokryvem až na povrch země (Doneus–Briese–Fera–Janner 2008, 891).

4.1.2 Zpracování v GIS

Model z lidarového měření jsem zpracovával v programu ArcGIS 10.0 od společnosti Esri. Jako podkladovou vrstvu pro základní orientaci v terénu jsem použil barevnou ortofotomapu, kterou poskytuje na svém WMS serveru Český úřad zeměměřičský a katastrální (http://geoportal.cuzk.cz/WMS_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx). Od stejné instituce jsem získal i lidarová data, která jsou vysokoškolským studentům v omezeném množství poskytována zdarma. Konkrétně se jedná o DMR 4. generace, mapové listy Žlutice 5-2, 5-3, 5-4, 5-5, 4-2, 4-3, 4-4, 4-5, 3-2, 3-3, 3-4 a 3-5. Tyto mapové listy pokrývají celou plochu Vodní nádrže Žlutice s okolím do vzdálenosti přibližně 3-5 km. Pro interpretaci některých reliéfních tvarů jsem použil také historickou ortofotomapu z 50. let od společnosti CENIA

(<http://kontaminace.cenaia.cz>). Ta však není z důvodu licenčních podmínek přístupná pro ArcGIS (písemné sdělení společnosti CENIA).

Existuje sice několik návodů pro importování lidarových dat do programu ArcGIS, které jsou určeny archeologům (např. Davis 2012), při jejich použití jsem se však setkal s formátovou nekompatibilitou. Tyto návody jsou totiž určeny pro lidarová data ve formátu (.asc), zatímco ČÚZK svá data poskytuje ve formátu (.xyz). Na jednom internetovém fóru se mi však podařilo najít návod, jak tento problém obejít (<http://gis.stackexchange.com/questions/2150/how-to-a-convert-lidar-xyz-files-to-dem-dsm>). Nejdříve jsem pomocí nástroje *ASCII 3D to Feature Class* převedl vybrané datové soubory na Feature Class, což je slovníkem programu ArcGIS soubor geografických prvků stejného geometrického typu (bod, linie nebo polygon); (<http://support.esri.com/en/knowledgebase/GISDictionary/term/feature%20class>). Jako typ výsledné Feature Class jsem zadal Point (bod). Následně jsem vytvořené Feature Class pomocí nástroje *Ad Z Information* doplnil údaje o nadmořské výšce. Z takto upravené Feature Class jsem interpoloval rastr (tak program ArcGIS nazývá digitální výškový model (Crow 2008, 13)) podle přirozených hranic (nástroj *Natural Neighbor*). Zde jsem zkoušel experimentovat s různými hodnotami parametru Output cell size, až jsem došel k závěru, že nejlepšího rozlišení dosáhnou, pokud jako hodnotu zvolím 1. Z takto vytvořeného rastru jsem udělal *Hillshade* (pomocí stejné se jmenujícího nástroje) s azimutem 315 a výškou 45. Přes něj jsem následně přeložil další poloprůhledný *Hillshade* s výškou 15, čímž jsem dosáhnul zvýraznění hůře patrných reliéfních tvarů, aniž by došlo k zastínění objektů na jihovýchodních svazích.

V následujícím kroku jsem prováděl dokumentaci krajinných útvarů pozorovatelných v hillshadové vizualizaci lidarových dat či v ortofotomapě. Za tímto účelem jsem si vytvořil samostatné shapefily pro Vodní nádrž Žlutice, vodní toky, existující i zaniklá lidská sídla, komunikace, zemědělské plužiny, a pozůstatky těžby.

4.1.3 Pozorovatelné struktury

V hillshadovém modelu krajiny v okolí Vodní nádrže Žlutice lze pozorovat několik reliéfních struktur. V následujících odstavcích a na přiložených obrázcích (Obr. 6, Obr. 7) uvádím jejich interpretaci.

4.1.3.1 Geologický reliéf

Základní tvar reliéfu je ve výškovém modelu dobře patrný a velmi věrohodně zobrazuje členitý terén místní pahorkatiny. Vizuální vjem se vyrovná vrstevnicové mapě a věřím, že i člověk s horší prostorovou představivostí by v modelu dokázal rozeznat kopce a údolí. Zobrazení pomocí metody Hillshade by dokázal předčít snad jen skutečný trojrozměrný model.

4.1.3.2 Vodní nádrž Žlutice a vodní toky

Jezero žlutické vodní nádrže patří mezi nejnápadnější objekty ve výškovém modelu. Nádrž je tak rozsáhlá, že na ní lze dokonce pozorovat lokální nepřesnosti lidarového měření způsobené zřejmě kolísáním výšky letu.

Vodní toky se v modelu projevují jako dlouhé linie, které se sbíhají do vodní nádrže. Oproti komunikacím bývají méně přímé, abych je však dokázal jednoznačně rozlišit, pomáhal jsem si při interpretaci nahlížením do ortofotomapy.

4.1.3.3 Vesnice

Zobrazení lidských sídel ve výškovém modelu pro mě bylo zklamáním. Samotné sídelní jednotky (včetně těch, které jsou dnes zaniklé) sice lze v modelu rozpoznat (projevují se zde jako lokální koncentrace nerovností), jednotlivé stavby a jejich relikty však nikoliv. Tento fakt si vysvětluji nízkým rozlišením mnou použitých lidarových dat. Jednotlivé body v DMR 4. generace jsou od sebe vzdáleny 5 m (Brázdil 2010, 6), zatímco pro snímání archeologických situací se doporučuje vzdálenost maximálně 1 m (Crutchley–Crow 2009, 20).

4.1.3.4 Komunikace

Cesty se ve výškovém modelu podobají vodním tokům, na rozdíl od nich ale bývají více přímé a spojují sídelní jednotky. Mnohé z nich (zvláště ty, které přešla vodní nádrž) se dnes již nepoužívají, podle dat z lidarového měření jsou však stále patrné v terénu. K tomuto bodu sice lidar nepřinesl žádné nové informace, neboť všechny komunikace

lze dohledat v ortofotomapách z 50. let, dokázal však, že i přes nízké rozlišení jej je možné použít pro dokumentaci dlouhých liniových objektů.

4.1.3.5 Plužiny

Nejvíce nových informací mi lidar přinesl při studování zaniklých plužin. Na současné ortofotomapě jsou na mnou zkoumaném území plužiny pozorovatelné jen výjimečně, neboť většina ploch, které se dnes nachází v otevřeném terénu, podlehla scelování. Proto pro mě bylo překvapením, kolik reliktních plužin je možné pozorovat v zalesněných oblastech. Plužiny se v modelu projevují jako svazky rovnoběžných linií, které jsou méně „hluboké“ než třeba komunikace nebo vodní toky. Zajímavostí je, že se tyto relikty vyskytují téměř výhradně ve strmých svazích. Domnívám se, že tyto polohy nebyly vhodné pro scelování, neboť by se nedaly obdělávat traktorem a navíc by po porušení mezí došlo k téměř okamžité erozi. Zřejmě proto byla tato pole ušetřena zapojení do socialistického zemědělství, a tak se jejich relikty mohly zachovat až do dnešních dnů

4.1.3.6 Pozůstatky těžby

S těžbou lze jednoznačně spojit pouze jediný objekt pozorovatelný ve výškovém modelu. Jedná se o kamenolom nacházející se východně od vsi Ratiboř. V modelu se však vyskytuje několik nerovností (např. v oblasti mezi vesnicemi Semtěž a Mostec), které by možná mohly být relikty těžby. Tuto interpretaci ale může potvrdit pouze terénní průzkum.

4.1.4 Shrnutí přínosu lidarů

Využití lidarů pro dokumentaci archeologických reliktních je relativně nové. Od jeho aplikace pro potřeby mé diplomové práce jsem si z počátku moc nesliboval. Přestože jsem však použil data z měření, jehož rozlišení je nižší, než se doporučuje, byl jsem pozitivně překvapen dosaženými výsledky. Data z lidarového měření mi velmi snadnou cestou přinesla informace, které by z jiných metod dálkového průzkumu (a to ani z historických ortofotomap) byly nezískatelné a běžným terénním průzkumem by

zabraly roky práce. V dalším rozvoji využití lidarů v archeologii proto vidím velký potenciál.

4.2 Terénní výzkum vsí Mlýňany a Skoky

4.2.1 Metoda terénního výzkumu

Metoda nedestruktivního terénního výzkumu vesnic postižených vznikem vodních nádrží vychází z tradice archeologické prospekce reliktního osídlení v lesním prostředí, které jsme v posledních letech rozvíjeli a modifikovali pro potřeby výzkumů sudetských vesnic zaniklých po roce 1945. Tato metoda stojí na dvou základních pilířích, kterými jsou datace relativního zániku objektů pomocí dendrochronologie živých stromů (Funk–Váňa 2012) a zatím nepublikovaná klasifikace reliktních budov (Funk–Súkeník–Váňa 2013). Přestože byla metoda vyvinuta pro potřeby výzkumu českého pohraničí, lze ji ve středoevropské stavební kultuře použít na téměř všechna lidská sídla zaniklá ve 20. století a v určité omezené míře i pro starší období. Její aplikace na vsi postižené vznikem vodních nádrží vyžaduje pouze mírné modifikace ve fázi plánování výzkumu.

4.2.1.1 Přírodní prostředí vsí a plánování povrchového průzkumu

Pro povrchový průzkum jakýchkoliv antropogenních reliktních objektů, které se nachází v nezastavěné krajině, obecně platí, že je nutné terénní prospekci provádět mimo vegetační období. Rostliny totiž v této době zakrývají většinu reliktních objektů, čímž značně ztěžují jejich správnou interpretaci a ve většině případů i jejich nalezení. Ve vyšších polohách se pro terénní průzkum také nehodí zimní měsíce, kdy hustou vegetaci supluje velké množství sněhu. Optimální dobou pro povrchový průzkum se tak v našem zeměpisném pásmu jeví především podzim a začátek jara.

Tyto poznatky platí i pro vesnice postižené vznikem vodních nádrží, které se nachází mimo plochu vodního díla. Vsi, které se nalézají na břehu nádrže, však často vyžadují specifitější podmínky. Ty si můžeme ilustrovat na příkladu zkoumané vsi Mlýňany, která spadá do této kategorie. (Případ vesnic nacházejících se uvnitř vodní nádrže zde diskutovat nebudu, ty jsou samozřejmě klasickými archeologickými metodami nezkoumatelné).

Zaniklá ves Mlýňany se přes svou relativně malou rozlohu rozkládá v několika odlišných typech prostředí, jež vyžadují specifické přístupy během terénního výzkumu (Obr. 8). Nezanedbatelná část vsi se nachází pod vodní hladinou, které nádrž během svého běžného provozu dosahuje. Relikty umístěné v této části vesnice jsou tak archeologickému bádání většinou nedostupné, avšak za mimořádně příznivých okolností se dokonce i k nim lze dostat. Přestože si vodní nádrž Žlutice udržuje víceméně stálou výšku hladiny, může dojít vlivem počasí či z technických důvodů k jejímu krátkodobému snížení. Tato příležitost se naskytla koncem léta a na podzim roku 2012. Vlivem nadprůměrného sucha v tomto období docházelo k postupnému snižování hladiny nádrže, díky čemuž se všechny do té doby potopené relikty dostaly nad vodu. Odhalení této části Mlýňan je pravděpodobně velmi vzácné, neboť lokalitu jsem několikrát navštívil i v předchozích dvou letech a nikdy k takovému poklesu hladiny nedošlo. V době dokončování této diplomové práce (duben 2013) již byl stav vody ve žlutické nádrži na své obvyklé úrovni. Relikty z této části vsi tak nejspíš zůstanou na několik dalších let nepřístupné.

Dalším typem prostředí, v němž se zaniklá ves Mlýňany nachází, je šterkopísková pláž. Ta v úzkém pruhu prochází celou vsí od východu na západ. Pro terénní průzkum je tento typ prostředí zdaleka nejlepší. Tím, že se zde neroste téměř žádná vegetace, je přístupný i v letních měsících a objekty, které se zde nalézají, jsou velmi dobře čitelné. Pláž nelze zkoumat pouze, je-li zasypaná sněhem nebo za zvýšené hladiny, ke které však dochází jen výjimečně. Optimálnost tohoto prostředí pro archeologický výzkum znevýhodňuje jen jeho nižší rozloha oproti ostatním prostředím.

Mnohem méně příznivým typem prostředí jsou plochy porostlé chrasticí rákosovitou. Tato mokřadní tráva z čeledi lipnicovitých vytváří hustý porost pevných stébel, která často dosahují až 2 metrů, což zcela znemožňuje průzkum těchto oblastí během vegetačního období. Chrastice rákosovitá je navíc značně odolná, má širokou ekologickou amplitudu a její suchá stébla zůstávají na místě i během podzimu a zimy (Schauer 2008, 392). Za jediné vhodné období k výzkumu v tomto prostředí se mi tak osvědčilo pouze několik týdnů bezprostředně po roztání sněhu, kdy jsou stébla chrastice zlámaná a leží nízko při povrchu. I tak je však průzkum tohoto prostředí velmi náročný a s velkou pravděpodobností při něm můžou zůstat neodhaleny některé menší relikty. Pohyb v porostu chrastice navíc skýtá i bezpečnostní rizika, neboť tuto těžko

prostupnou trávu často vyhledává za svůj úkryt zvěř. Mně se zde podařilo narazit na bachyni prasete divokého s mladými selaty. Bachyně na mě výhružně chrochtala, díky čemuž jsem byl nucen odložit další práci v terénu na následující den.

Posledním typem prostředí, se kterým se můžeme v Mlýňanech a podobných zaniklých vesnicích setkat, je les. Pro něj již platí tradiční pravidla povrchového průzkumu, tedy že k jeho návštěvě jsou nejvhodnější jarní a podzimní měsíce. Situaci v Mlýňanech ozvláštňuje skutečnost, že se zde nachází dva odlišné druhy lesa. Větší plochu zabírá smíšený les tvořený především javorem a borovicí, který zřejmě vznikl samovolně postupným přechodem zdejší přírody ke klimaxovému stavu. Tento smíšený les narušuje hustá výsadba mladých smrků. Pohyb mladou smrčinou je oproti smíšenému lesu obtížnější, toto prostředí však stále zůstává lépe přístupné než porosty chrastice rákosovité. Je nutné zdůraznit, že pouze v lese je možné provádět dendrochronologii živých stromů, neboť v ostatních typech prostředí chybí (až pár solitérů) datovatelné stromy.

Jak bylo naznačeno, zaniklé vesnice umístěné na břehu nádrže skýtají širokou variabilitu typů přírodního prostředí s různou přívětivostí k provádění povrchového průzkumu. Této situaci je nutné přizpůsobit práci v terénu a celý povrchový průzkum rozvrhnout do několika etap, které by využívali optimální roční období k průzkumu jednotlivých typů prostředí. Za nejvhodnější dobu k průzkumu těchto lokalit se jeví začátek jara, kdy je většina plochy zbavena sezónního vegetačního pokryvu. Relikty ukryté pod vodní hladinou však vyžadují mnohem specifitější podmínky, ke kterým nemusí dojít i po několik let. Konec roku 2012 tak byl mimořádně příznivý pro výzkum tohoto druhu lokalit.

4.2.1.2 Klasifikace reliktních budov

Metodu klasifikace reliktních budov jsme vytvořili s kolegou Lukášem Funkem a Jakubem Súkeníkem pro potřeby výzkumů zaniklých vsí v pohraničí. Na těchto lokalitách se podobně jako ve vsích postižených vznikem vodních nádrží nalézá velké množství antropogenních reliktních o různém stavu zachování. Vznikla tak nutnost formalizované deskripce těchto reliktních, která by umožňovala snadno zdokumentovat celou šíři různě zachovalých budov. Vytvořili jsme proto šestistupňovou klasifikaci reliktních, která je

kompromisem mezi vyčerpávajícím popisem lokality a rychlostí a snadností dokumentace. Mezi největší přednosti této metody patří kromě zmíněné jednoduchosti také její objektivnost, možnost snadno komparovat jednotlivé lokality a pochopení procesů probíhajících ve zkoumané vsi v průběhu jejího opouštění.

4.2.1.2.1 Typologie reliktních budov

Základem klasifikace je šestistupňová typologie reliktních budov dle stavu jejich zachování. Jednotlivé stupně jsou označeny čísly 1-6, kdy stupeň 1 je nejlépe zachovalým a stupeň 6 nejhůře. Každý stupeň má přesně definovaná kritéria, podle kterých lze reliktní budovy k příslušnému stupni objektivně zařadit. Samotný proces zařazení probíhá tak, že si archeolog reliktní budovy po jeho nalezení důkladně prohlédne a dle definovaných kritérií vylučovacím způsobem vybere správný stupeň. Jsou-li části jedné budovy zachovány v tak odlišném stavu, že přechází mezi více než jedním stupněm, zvolí se stupeň s nižší hodnotou (tedy ten o lepším stavu zachovalosti).

Nyní přistupme k definici jednotlivých stupňů (Obr. 9).

Do **stupně jedna** budova přechází ihned po zániku své funkce, která nastává v okamžiku, kdy se budova přestane využívat ke svému účelu. V případě obytného domu dochází k zániku funkce v momentu jeho opuštění, u hospodářských staveb při jejich vyřazení z provozu. Statika stavby stupně jedna však stále umožňuje obnovu původní funkce a to buď ihned, nebo pouze po drobných opravách. Ze stavebního hlediska je pro zařazení budovy ke stupni jedna nutná intaktnost nosných zdí. Mobilní konstrukce (např. krov) mohou u tohoto stupně být poškozené či zcela chybět, po jejich opravě či doplnění je však budova schopná znovu nabýt svou původní funkci. V terénu se reliktní stupně jedna projevuje jako stavba s intaktním obvodovým zdívem a korunou tohoto zdiva, na níž lze posadit krov (nebo se na ní v celku či reliktech stále nachází). Přestože to definice stavební podoby umožňuje, nezařazujeme do stupně jedna budovy, které stále plní svůj účel (ty jsou z celé této klasifikace vyloučeny).

Reliktní **stupně dva** se již nachází ve stavu, kdy není schopný bez výraznějších stavebních zásahů nabýt svou původní funkci. U toho stupně je stále dochována velká část nosného zdiva, nedosahuje již však takové výšky či je jeho koruna natolik erodována, že není schopná bez opravy nést krov. Reliktní stupně dva má přesto stále zachovány

přirozené otvory, mezi které patří okna a dveře, a to minimálně do výšky horní hrany otvorů v přízemí budovy.

Stupeň tři se od předchozího liší pouze absencí dochovaných přirozených otvorů. Ty mohou být u tohoto stupně zachovány maximálně do výšky své spodní hrany. Podmínkou pro zařazení ke stupni tři zůstává integrita částí obvodového zdiva. Ač se může jevit vymezení tohoto stupně od předchozího jako umělé, bylo nutno jej provést z důvodu velké šíře reliktní s různě zachovalým obvodovým zdivem. Navíc se domníváme (jak bude popsáno níže), že stupně dva a tři mohou souviset s různými archeologickými transformacemi.

U reliktní **stupně čtyři** již zcela chybí jakékoliv nadzemní integrované zdivo. V rozvalinách stavby je však stále patrná přibližná dispozice původní budovy. Přestože u reliktní tohoto stupně není zachováno žádné pozorovatelné intaktní zdivo, jsou z něj stále čitelné přinejmenším rozměry stavby, její rohy či vnitřní členění.

V případě reliktní **stupně pět** již nelze pozorovat žádné vnitřní členění. Relikty tohoto stupně jsou tvořeny pouze neforemnou konvexní haldou stavební suti, která nijak nevyovídá o dispozici původní budovy.

U reliktní **stupně šest** postrádáme i tuto haldu. Stupeň šest představuje pouze rovnou, zplanýrovanou plochu, ze které nelze přímo vypořadovat, že by se na ní kdy stála nějaká budova. Přítomnost stavby na tomto místě je možné indikovat pouze nepřímou. Nám se nejvíce osvědčilo dohledávat relikty tohoto stupně pomocí historických ortofotomaps, na kterých budova stále stojí. V některých případech však lze reliktní identifikovat také porostovými příznaky, podpovrchovým nálezem stavební suti (např. z vývrátů) či z přítomností odhalených zahloubených částí domu (sklepy).

Na závěr typologického výčtu je nutné zdůraznit, že pro zařazení reliktní k danému stupni jsou rozhodující pouze jeho nadzemní části. Pokud by se z budovy nezachovaly žádné nadzemní pozůstatky, je nutné tomuto reliktní přiřadit stupeň šest, a to i kdyby u něj byl přítomný sklep se zcela intaktním zdivem a klenbou. Tuto typologie lze také využít pouze pro relikty budov. V zaniklých vesnicích se však nachází i jiné kamenné stavby (např. ohradní zdi či terasy), které jsou z této typologie vyňaty. Archeolog proto musí během povrchového průzkumu věnovat mimořádnou pozornost správné interpretaci nalezených reliktní a tuto stupnici aplikovat pouze na zaniklé budovy.

4.2.1.2.2 Postup povrchového průzkumu

Zatímco představená typologie stupňů reliktní byla již od svého vytvoření brána jako neměnný kánon, dramatickým vývojem prošla její aplikace během terénního výzkumu. Z počátku jsme průzkumy zaniklých vesnic pomocí této typologie prováděli tak, že jsme se snažili ke každé lokalitě přistupovat jako k nepopsané desce. Vesnici jsme navštívili bez podrobnějších znalostí o její prostorové dispozici a nezatížení jakýmkoliv modely jsme zahájili vyhledávání reliktní. Každý nalezený reliktní, který odpovídal popisu některého ze stupňů, jsme zaměřili pomocí GPS, do dokumentace zanesli jeho pořadové číslo a přiřazený stupeň. V následném zpracování výsledků z terénu jsme zanesli zaměřené souřadnice do georeferenciované historické ortofotomapy a provedli vizualizaci jednotlivých reliktní dle jejich stupně v typologii. Tento přístup se však ukázal jako mimořádně neefektivní, neboť u vesnic s rozvolněnější dispozicí se ne vždy podařilo určit, kde daná ves končí, a tak zůstávaly velké části lokality neprozkoumány. Opakované návštěvy stejné lokality určené k dohledání objektů, které nebyly při minulém průzkumu identifikovány, by ale narušili koncept nepopsané desky. Padl tedy návrh, aby lokality byly prozkoumávány systematicky v přesně vyměřených liniích, jak je tomu například u analytických povrchových sběrů (Kuna a kol. 2004, 327), tato myšlenka však byla ihned opuštěna, neboť složitý reliéf zaniklých vsí s častou přítomností těžko prostupné vegetace pohyb v liniích znemožňuje. Mezi další nevýhodu tohoto přístupu se řadí fakt, že během terénního průzkumu byly zaměřovány a typologicky určovány i relikty, které nenáležely budovám ale jiným druhům staveb (nejčastěji se jednalo o ohradní zdi, které se v hůře dochovaném stavu podobají reliktním stupně tři). Poslední nevýhoda přístupu tabula rasa má více gnoseologický charakter. Při tomto postupu totiž archeolog pouze slepě aplikoval určitou metodu. To sice přinášelo objektivní výsledky (omezené výše popsanými nedostatky), avšak archeolog neměl potřebu snažit se již v terénu pochopit prostorovou dispozici zaniklé vsi.

Koncept nepopsané desky byl tedy zamítnut a začali jsme využívat postup, který by se dal označit za opačný extrém. Při něm jsme si ještě před návštěvou lokality vytvořili její plánec, který se sestával z historického ortofota, do něhož byly zakresleny obrysy jednotlivých budov. Vnitřní plocha těchto obrysů byla vyplněna bílou barvou, aby se do plánu snadno zapisovalo číslo stupně, ke kterému reliktní dané budovy náleží. K lokalitě

jsme tedy přistupovali jako již k interpretované a jen jsme na ní hledali v plánu vyznačené budovy, jež jsme typologicky zařazovali. Nevýhoda této metody je nasnadě. K interpretaci prostorové dispozice zaniklé vsi a vztahů mezi stavbami totiž nedochází na základě výsledků povrchového průzkumu v terénu, ale jen z prohlídky jednoho historického ortofota (které často není v ideální kvalitě). Z toho vyplývá několik důsledků, které se projevily bezprostředně během terénní prospekce i při následném zpracovávání výsledků. Především objekty interpretované v ortosnímku ne vždy odpovídali situaci v terénu a často ani historické realitě. Několikrát se nám stalo, že jsme na historickém ortofotu nedokázali identifikovat některé budovy. Jednalo se především o domy se střešní krytinou z tmavého materiálu, které byly umístěny na kraji nebo uvnitř stromového porostu. Tyto domy na snímku tak splývaly se svým okolím, že by i přes důkladnou prohlídku zůstaly nepovšimnuty, ačkoliv se jejich relikty nalézaly v terénu. Docházelo i k opačným situacím, kdy byly na historickém ortofotu identifikovány pseudo budovy. Některé pravidelné vodní plochy či lesní mýtiny totiž mohou svou odlišnou barvou oproti okolnímu terénu připomínat na černobílé fotografii střechy pokryté lesklým plechem, z něhož se odráží světlo slunce. K těmto pseudo objektům pochopitelně nebyly nalézány žádné ekvivalenty v terénu, a tak vzniklo několik falešných reliktnů stupně šest.

Nakonec jsme vytvořili kompromisní postup, který je sice časově náročnější, avšak přináší daleko přesnější výsledky. Archeolog se při něm dostaví na lokalitu s nijak neupravovaným historickým ortosnímkiem. S ním si lokalitu několikrát projde a snaží se pochopit celkovou dispozici vsi a prostorové vztahy mezi relikty. Teprve když se archeolog „najde“, přistoupí ke ztotožňování v terénu patrných reliktnů s budovami viditelnými na ortofotu. Následný postup je již totožný s předchozími přístupy, nalezený objekt se zařadí do stupnice dle stavu svého zachování, jeho poloha se zakreslí do historického ortofota a v ideálním případě se i zaměří pomocí GPS. Zaměřování v tomto případě slouží pouze pro zpětnou kontrolu, neboť ztotožnění terénní reliktnů s budovami na ortofotu dosahuje při pečlivém postupu většinou stoprocentní přesnosti. Tento přístup kromě již zmíněných výhod je také mnohem pokornější k oběma druhům využívaných pramenů (k archeologickým i kartografickým), a proto jej doporučujeme využívat. Na lokalitách Mlýňany a Skoky jsem postupoval právě tímto způsobem.

Přestože otázky způsobu terénní prospekce byly již dostatečně prodiskutovány a pravděpodobně bylo dosaženo shody na optimálním postupu, stále panuje mezi autory této metody nesoulad nad způsobem vizualizace v terénu zjištěných dat. Třetina autorského týmu preferuje používat k vizualizaci historickou ortofotomapsu zkoumané vsi, ve které označí všechny nalezené objekty bílým šestiúhelníkem s černě vybarvenými výsečemi. Počet černých výsečí zde označuje stupeň, jenž byl danému reliktu přiřazen (u stupně jedna je černě vybarvena šestina šestiúhelníku, u stupně šest celý šestiúhelník). Druhá třetina autorů také využívá jako podklad historické ortofoto, objekty zde však vyznačí obdélníkem, který také reprezentuje tvar původní budovy zachycené na snímku, a stupeň reliktu vyznačí barevnou škálou výplně či šrafováním obdélníku. Zbývá třetina autorů má k otázce vizualizace lhostejný postoj. V této diplomové práci k prezentaci dat ze vsi Skoky a Mlýňany využiji druhý způsob, neboť mi oproti šestiúhelníkům přijde přehlednější.

4.2.1.2.3 Typologie reliktní a archeologické transformace

Stanovení šestistupňové typologie reliktní budov dle stavu jejich zachování nemá význam jen pro dokumentaci vesnic zaniklých ve 20. století. V této kapitole bych chtěl ukázat, že významným benefitem naší metody je i její využití k lepší pochopení archeologických transformací, které na těchto lokalitách probíhají.

Pokud je podle pojetí Evžena Neustupného každý jednotlivý reliktní budovy archeologickou událostí, pak jsou námi vymezené stupně archeologickými strukturami (Neustupný 2007, 127). Za archeologickou událost lze také označit proces změny konkrétního reliktní z jednoho stupně na jiný. I v těchto procesech lze následně sledovat archeologické struktury.

Obývaná budova vstoupí do naší stupnice v okamžiku přechodu z živé do mrtvé kultury, tedy v momentu jejího opuštění. O jejím bezprostředním stavu rozhoduje průběh tohoto opuštění, který ovlivňuje mnoho faktorů, jako jsou možnosti transportu odcházejících lidí, velikost komunity nebo zda bylo opuštění náhlé či plánované (Schiffer 1987, 90-91). V případě vesnic zaniklých z důvodu vzniku vodní nádrže je zcela vyloučeno, aby k opuštění došlo náhle a neplánovaně, takto vysídlenou vesnici si tedy můžeme představit jako shluk prázdných budov, v nichž byl zanechán pouze

nepotřební či imobilní inventář. U jiných sídelních jednotek zaniklých ve dvacátém století však mohla být situace odlišná.

Po opuštění vesnice zde probíhají procesy, které mají mimo jiné na svědomí posuny jednotlivých budov na naší stupnici. Obecně tyto procesy můžeme rozdělit na události přirozeného a lidského původu. V praxi pak dochází ke kombinaci těchto procesů.

Přirozený rozpad probíhá působením různých druhů eroze. Během tohoto procesu se podoba budovy mění tak, že přechází vždy ze stupně nižšího na stupeň bezprostředně vyšší. (Obr. 10) Domníváme se, že tento proces probíhá velmi pomalu. Přejít budovu z prvního na druhý stupeň sice může být otázkou několika let, další postup rozpadu však již probíhá mnohem pomaleji. Je téměř jisté, že bez zásahu antropogenních vlivů by zděná budova přešla od stupně 1 až do stupně 6 řádově za několik stovek až tisíců let (na zaniklých středověkých vesnicích se dodnes nalézají relikty stupňů čtyři a pět).

Skutečnost, že na lokalitách zaniklých ve dvacátém století se (až na pár výjimek) nacházejí především relikty stupňů 4-5, svědčí o tom, že přirozený rozpad byl téměř vždy doprovázen lidskými aktivitami. Mezi transformace způsobené člověkem řadíme rozebírání materiálu a bourání těžkou mechanikou. Samotný proces rozebírání materiálu probíhá tak, že objekt stupně 1 přejde na stupeň 2, z něhož se následně stane reliktem stupně 3. Po rozebrání veškerého materiálu pak stane reliktem stupně šest. Odlišná situace nastane, pokud za zdroj materiálu neslouží stavba s integrovaným zdivem, ale relikty stupňů 4-5. U nich může při rozebírání dojít k odhalení zdiva skrytého pod haldou a z objektu se náhle stane reliktem stupně 3, který je dle naší definice lépe zachovalým než rozebírané stupně (Obr. 11). S trochou nadsázky můžeme říci, že tímto procesem je i archeologický výzkum odkryvem. U něj také dochází k odklizení suti (popřípadě sedimentu) a následnému odhalení integrovaného zdiva.

Nejproblematičtější uchopitelnou transformací je bourání těžkou technikou. Ta může zanechat širokou škálu reliktních stavů v závislosti na použitém způsobu boření. Obecně lze říci, že těžká mechanika dokáže přetvořit reliktní stavbu kteréhokoliv stupně (vyjma stupně 6) na jakýkoliv vyšší stupeň (Obr. 12) V praxi se však stává, že od určitého stupně již k bourání nedochází. Tato skutečnost je způsobena účelem, pro který je bourání prováděno. Tímto účelem samozřejmě není posun reliktní stavby na naší stupnici, často jím však není ani odklizení stavebních konstrukcí. Domníváme se, že hlavním účelem bourání budov (především ve druhé polovině minulého století) bylo, aby stavba

nemohla dále plnit svou funkci. Po přijetí tohoto předpokladu si lze představit, že v minulosti byly těžkou mechanizací bourány pouze relikty stupňů 1-2. Relikty vyšších stupňů, které již v době demolice nemohly plnit funkci původních staveb, tak mohly být bourání ušetřeny. Totéž může platit i o budovách, které se nacházely v polohách, které byly pro těžkou techniku špatně přístupné.

Kombinace tří popsaných transformací se projevuje na současné podobě vesnic zaniklých ve 20. století. U nich lze intuitivní syntézou rozlišit tři základní typy, které zcela jistě odráží transformace, jež na těchto lokalitách probíhaly.

Nejvzácnějším typem je vesnice, která se skládá především z reliktních stupňů 1-3 (kde převažuje stupeň 2). Takovou lokalitou je např. zaniklá ves Račín (okr. Plzeň sever), která byla opuštěna v 50. letech. V Račíně se nacházejí především relikty stupně 2, jejichž stav je tak zachovalý, že u velké části z nich lze dodnes určit původní funkci jednotlivých místností (např. z přítomnosti úvazu na dobytek ve chlévech či otopných zařízení ve světnicích). Tato vesnice nenesé žádné známky mechanického bourání a transformace, které zde probíhají, jsou zřejmě ovlivněny téměř výlučně přirozenými pochody.

Z daleka nejčastějším typem lokality je naopak vesnice, ve které jsou nejvíce zastoupeny relikty stupně 4-5. Charakteristickým představitelem tohoto typu lokality je zaniklé městečko Čistá (okr. Karlovy Vary), jehož destrukce byla provedena s mimořádnou důkladností. Čistá totiž posloužila jako kulisa pro instruktážní film Československé lidové armády, ve kterém bylo toto do té doby malebné městečko zasypáno leteckými pumami a palbou těžkého dělostřelectva (úryvek z tohoto filmu lze shlédnout zde: <http://www.youtube.com/watch?v=gfMfApValtY>). V podobném stavu, v jakém je dnes Čistá, se ale nachází většina námi zkoumaných sídelních jednotek, které zanikly ve 20. století. Z toho vyplývá, že velká část těchto lokalit prošlo po svém zániku nějakou formou bourání těžkou technikou.

Třetím typem zaniklé sídelní jednotky je lokality, ve které se nacházejí relikty vysokých i nízkých stupňů. U těchto lokalit se také často stává, že mezi relikty se stejnými nebo podobnými stupni lze pozorovat prostorové struktury. Relikty podobného stupně jsou například nakumulovány v určité části vesnice či je lze nalézt pouze v centru nebo naopak na periferii lokality. Často se také shodný stupeň váže na bývalé funkce budov (např. hospodářské stavby mohou mít stupeň 2-3 zatímco obytné domy stupně 4-5).

Domníváme se, že lokality tohoto typu prošly více fázemi zániku. Modelovou situací může být vesnice v pohraničí, která nebyla po odsunu německého obyvatelstva plně dosídlena. Neobydlené budovy v této vsi začaly podléhat přirozenému rozpadu a rozebírání materiálu, čímž se změnil v relikty stupňů 2 nebo 3. Po několika letech došlo k úředně nařízenému vyklizení této vsi a k bourání těžkou technikou. Jelikož však, jak jsem výše popsal, účelem bourání nebylo odstranit konstrukce, ale zabránit, aby stavby dále plnily svou funkci, skončily pod radlicí buldozeru jen ty budovy, kterou svou funkci doposud plnily. Tak se najednou stalo, že budovy, které již několik let chátraly, se do dnešních dnů zachovaly v mnohem lepším stavu než stavby, jež do zániku vesnice sloužily svému účelu. K selektivnímu bourání mohlo docházet i z jiných příčin, někde například zůstaly v zaniklé vesnici ponechány hospodářské budovy, které dále sloužily místnímu zemědělskému podniku, či nedošlo k demolici nějaké památkově zajímavé stavby (většinou se jedná o sakrální stavby). Příkladem tohoto typu vesnice jsou Skoky, které podrobněji rozebírám v této diplomové práci.

4.2.1.3 Dendrochronologie živých stromů

Metodu relativní datace zániku objektů pomocí dendrochronologie živých stromů jsme již publikovali samostatně (Funk–Váňa 2012), avšak teprve v kombinaci s typologií reliktních budov tato metoda dosahuje své největší síly.

Metoda, jak je z jejího názvu patrné, využívá k relativní dataci zániku objektů stromy, které na tomto objektu či v jeho okolí v současnosti rostou. Předpokládá se, že stromy, jež se dnes vyskytují na archeologických objektech, se na těchto místech mohly objevit teprve v okamžiku, kdy daný objekt již nebyl součástí živé kultury. Určením stáří těchto stromů tedy můžeme *ad quem* či *post quem* datovat zánik zkoumaného objektu. Takováto datace je samozřejmě nepoužitelná na starší archeologické památky, avšak u lokalit, k jejichž zániku došlo teprve před několika desítkami let, lze dosáhnout zajímavých výsledků.

Postup metody je rozdělen na terénní a laboratorní část. Během terénní fáze se vyhledá archeologický objekt porostlý stromy dostatečného stáří. K dataci se vybere nejstarší strom, z něhož se odebere vzorek pomocí Presslerova přírůstového nebozezu. Vrtání se provádí přibližně ve výšce 150 cm nad povrchem terénu v místě, kde se

předpokládá střed kmene (Drápela–Zach 2000, 28). Získaný vývrt se uloží do papírového pytlíku a zaeviduje se. V případě rozlámání vývrtu je nutné jednotlivé části označit, tak aby byla jasná jejich následnost. Do terénní dokumentace se uvede číslo vývrtu, označení archeologického objektu (např. číslo parcely, číslo popisné nebo jiné přidělené označení), druh stromu (pokud se jej podaří určit) a obvod kmene v místě odběru vzorku (existují vzorce pro výpočet přibližného věku pomocí tohoto obvodu); (Funk–Váňa 2012, 800). Zcela zásadní je však do dokumentace uvést stupeň pravděpodobného relativního stáří stromu vůči zkoumanému objektu. Stupnice je třístupňová a jednotlivé fáze jsou označeny písmeny A-C. Stupeň A označuje stromy, které na lokalitě začaly růst „určitě po zániku objektu“. Jde o dřeviny rašící ze zdiva či z interiérů reliktu. Ke stupni B patří stromy z doby „pravděpodobně po zániku objektu“. Tyto stromy se sice nalézají mimo zkoumaný objekt, avšak pro svou bezprostřední blízkost k němu lze předpokládat, že by za života daného objektu omezovaly jeho funkci. Stromy stupně C se na lokalitě vyskytovaly již v době „pravděpodobně před zánikem objektu“. Tyto dřeviny svou polohou nijak neomezují zkoumanou stavbu a vzhledem k jejich mohutnosti je možné předpokládat značné stáří (Obr. 13). V době publikace této metody jsme přiznávaly všem stupňům srovnatelný datový potenciál, v průběhu dalšího vývoje jsme však omezili naše výzkumy především na stromy stupně A. Stromy stupně B využíváme jen v případě absence vhodných dřevin stupně A a stromy stupně C již prakticky nevrátíme.

Laboratorní zpracování probíhá tak, že se v terénu získané vývrty zafixují ve svěráku a zbrousí se smirkovým papírem. Z takto upraveného vzorku se pak za pomoci lupy sečte počet letokruhy od kambria po dřev, kterou lze lokalizovat podle prudkého otočení směru letokruhů. Hůře čitelné letokruhy je většinou možné zvýraznit namočením vývrtu či jeho potřením křídou (Drápela–Zach 2000, 41). Získaný počet letokruhů odečteme od roku výzkumu, čímž zjistíme rok, ve kterém již strom rostl na lokalitě. Skutečný věk stromu sice může být oproti zjištěnému datu o trochu vyšší, k jeho přesnému určení by však bylo nutné dřevinu vrtat v místě kořenového krčku, jenž se nachází pod povrchem země (Gustell–Johnson 2002, 154). Tímto jednoduchým způsobem jsme zjistili rok relativního zániku zkoumaného archeologického objektu.

Grafický výstup dendrochronologického výzkumu živých stromů má podobu historické ortofotomapy zkoumané vesnice, do níž jsou zaneseny body představující vrtané

stromy nebo polygony, které znázorňují datované objekty. V jejich blízkosti je zapsán rok, od něhož daný strom na lokalitě roste (tedy rok relativního zániku objektu). Je výhodné zkombinovat do jednoho plánu data z dendrochronologie živých stromů a z klasifikace reliktních budov. Přidaná hodnota této kombinace spočívá v tom, že procesy, jež lze pozorovat v klasifikovaných reliktech, jsou v tomto grafickém výstupu datovány. V praxi to může vypadat například tak, že na reliktech se stejným stupněm zániku rostou podobně staré stromy, neboť demolice těchto budov proběhla ve stejnou dobu. Dendrochronologická data ze zaniklé vesnice Skoky již byly publikovány (Funk–Váňa 2012, 804-806). V této diplomové práci jsem je doplnil jen o jeden datovaný objekt, neboť ve Skokách neroste více datovatelných stromů. Zcela nová data však přináším ke vsi Mlýňany.

4.2.2 Mlýňany

4.2.2.1 Dějiny vsi Mlýňany

První zmínka o Mlýňanech pochází z roku 1357, kdy byla tato ves rozdělena na několik statků, jež si mezi sebe rozdělili zemaní Racek a Střech. Další záznam pochází z roku 1405, kdy zde seděl Racek z Mostce (Sedláček 1998, 613). Od roku 1417 je zde doložena tvrz, kterou až do roku 1437 vlastnil Odolen z Oráčova. Jeho potomek Jan z Oráčova tuto tvrz roku 1452 prodal městu Žlutice. Zbytek vsi přešel do vlastnictví města roku 1467, kdy Jan z Ejstebna prodal místní statek žlutickému špitálu (Sedláček 1905, 211).

Mlýňany se tak staly jedním z nejdůležitějších městských statků. Nejvyšší výnosy městu proudily ze zdejších mlýnů, především z Havlova mlýnu, jež Žlutice koupily po roce 1610 od rytíře Jana Jáchyma z Ratiboře. Tento mlýn byl pravděpodobně situován v poloze bývalé mlýňanské tvrze, což lze vyvozovat z velkého množství privilegií, které tomuto mlýnu náležely. Havlův mlýn stával u řeky Střely na severním okraji vsi a bezezbytku zanikl v polovině 19. století (Bělohlávek a kol. 1985, 215). Berní rula v Mlýňanech uvádí k roku 1654 6 sedláků a 2 chalupníky, dohromady s 205 strychy (Lišková 1954a, 469).

Do života Mlýňan vstoupil i válečný konflikt. V roce 1742 okolím prošla čtrnáctitisícová francouzská armáda. Jeden z hladových Francouzů měl dokonce místní hostinské přiložit k hrudi pistoli (Fleißner 2012, 51).

Podle posledního prvorepublikového sčítání lidu, se zde nacházelo 27 domů, v nichž žilo 120 obyvatel čistě německé národnosti. Ti byli po válce shromážděni v okresním odsunovém středisku ve Žluticích a do 21. října 1946 odsunuti do americké okupační zóny Německa (Svoboda 2008, 24-25). Vesnici se již nepodařilo plně dosídlit. Cenzus z roku 1950 uvádí pouze 37 obyvatel a v roce 1961 dokonce jen 17. Po válce navíc klesl počet domů na 23 (Kolektiv 1978, 361). Mlýňany zcela zanikly s výstavbou Vodní nádrže Žlutice a dnes se nacházejí v I. zóně ochranného pásma pitné vody.

Název obce je vysvětlován jako „ves mlýňanů, tj. lidí žijících u mlýna“. Od počátku historie se jméno uvádělo v češtině. První použití německého názvu (Lindles) pochází až z roku 1847. Německá obdoba Lindles je považována za zkomoleninu českého názvu (Profous 1951, 108).

4.2.2.2 Terénní výzkum Mlýňan

Zaniklá ves Mlýňany leží na jižním břehu Vodní nádrže Žlutice poblíž ústí řeky Střely do tohoto vodního díla. Jak již bylo řečeno, část intravilánu Mlýňan se nachází pod vodní hladinou, v době terénního průzkumu však voda v nádrži poklesla natolik, že odhalila relikty všech původních budov. Dále se Mlýňany rozkládají na štěrkopískové pláži, v lese a v porostu chrastice rákosovité (celkové schéma výsledků průzkumu viz Obr. 14).

Ke vsi vedou z jižní strany dva úvozy, jejichž hloubka po většinu jejich trasy převyšuje výšku lidské postavy. Tyto úvozy v prostoru těsně před začátkem intravilánu porušuje recentní asfaltová silnice, která je na ně vedena kolmo. Ve východním úvozu byl dendrochronologicky datován javor, jenž roste téměř uprostřed této komunikace a v době jejího užívání by znemožňoval její funkci. Tento strom zde vyrašil v roce 1972, což odpovídá době krátce po zániku vesnice.

Úvozy se sbíhají uprostřed vsi. Jejich vnitřní strana v těchto místech tvoří terasu, která je lemována dnes již značně erodovanou zpevňovací zdí (Obr. 15). Na této terase jsou umístěny dvě řady obdélných objektů orientovaných ve směru západ-východ. Na jihu

jde o relikt stupně 3, na nějž navazuje relikt stupně 4, na severu se jedná o relikt stupně 3, vedle něhož je umístěna halda stupně 5. Severnější z objektů byl podsklepen. Strop tohoto sklepa je dnes zcela zhroucen. Mezi těmito skupinami objektů se nalézají zbytky ohrazení v podobě kamenných sloupů plotu s vytesanými drážkami pro dřevěné součásti. Lze se domnívat, že se na této terase nacházely dvě plotem oddělené usedlosti.

Na trase východnějšího úvozu je umístěn objekt stupně 3, jenž byl dendrochronologicky datován k roku 1971. Dle jeho dispozice se jedná o stodolu, jež byla průchozí ve směru jih-sever. Bylo tak možné přímo z úvozu vjet do stodoly či jí objet podél východní zdi. V prostoru mezi úvozem a terasovou zdí se nachází další podsklepený relikt stupně 3, který je orientován podélně k úvozu. Klenba sklepu je zde porušen pouze malým otvorem, z bezpečnostních důvodů jej však nebylo možné podrobněji prozkoumat.

Na východ od úvozu klesají směrem k severu dva terasové stupně. Ty jsou mnohem nižší než terasa mezi úvozy a také o něco lépe zachovalé. Na horní terase se nalézá relikt stupně 3 datován k roku 1973. Okolí tohoto reliktu bylo oploceno, což lze opět usuzovat z přítomnosti kamenných sloupů plotu. Na spodní terase nalezneme dva obdélné reliktu stupně 4. Podle terénní vklesliny byl východní z nich podsklepen.

Pod každým z těchto terasových stupňů je patrná cesta vedoucí k východu, kde se obě cesty sbíhají. Poblíž tohoto rozcestí se nachází malý otvor v klenbě sklepa. Z nadzemních částí se zde nic nezachovalo, jedná se tedy o relikt stupně 6. Poblíž rostoucí borovice byla datována k roku 1969.

Kolem středu vesnice je umístěna čtveřice obdélných objektů orientovaných ve směru západ-východ. Na východě jde o relikt stupně 4, na západě pak o trojici vedle sebe stojících reliktů stupňů 4, 3 a 4. U postranních reliktů se dochovaly zbytky sklepů, prostřední objekt se podařilo dendrochronologicky datovat k roku 1970. Tím byly vyčerpány všechny objekty ve vsi Mlýňany, jež se nalézají v lesním prostředí. Dům, jenž podle historické ortofotomapy stál východně od středu obce, se nepodařilo lokalizovat a byl mu tedy přiřazen stupeň 6.

V porostu chrastice rákosovité, který zabírá jihozápadní část intravilánu vesnice, dnes nejsou patrné žádné pozůstatky komunikací a z budov zde zbyly jen reliktu dvou objektů. Jedná se o východněji umístěný relikt stupně 4 obdélného tvaru s orientací

východ západ a halda stupně 5, která se nachází na východním okraji vsi. Z dalších tří budov, které je možné identifikovat na historickém ortofotu, se žádné relikty nedochovaly a byl jim tedy přiřazen stupeň 6.

Severní okraj porostu chrastice rákosovité lemuje šterkopísková pláž, kde se nacházejí tři relikty budov. Jde o východněji položený objekt stupně 5 a dvojici objektu se stupni 4 a 5. Tyto dva relikty tvoří za běžného stavu hladiny malý poloostrov, který zabíhá do plochy vodní nádrže.

Od středu obce vede směrem k severu cesta, jež za běžného stavu hladiny končí ve vodní nádrži. Po její levé straně můžeme pozorovat relikty stupně 4, který se nachází z části na břehu a z části pod vodou. Jeho vnitřní členění je velmi dobře čitelné, za což zřejmě vděčíme kolísání hladiny (Obr 16). Všechny objekty severněji od tohoto místa jsou za běžných okolností pohřbeny vodami žlutické nádrže. Za snížené hladiny lze naopak tyto objekty velmi snadno rozpoznat. Pokračující komunikaci není v těchto místech možné pozorovat přímo, oproti okolnímu terénu se však projevuje pevnějším povrchem. Po levé straně cesty se nalézá menší objekt stupně 4, který byl pravděpodobně jakousi malou budovou v nároží ohrazení parcely. Samotné toto ohrazení se nedochovalo, avšak jeho přítomnost můžeme usuzovat z nálezů kamenného sloupu brány (Obr. 17). Na této straně cesty se ještě nalézá relikty stupně 5 a relikty stupně 4, který se skládá především cihel (Obr. 18). Na některých z těchto cihel je vyražena značka „JSI“. Východně od cesty leží obdélný relikty stupně 5 orientovaný ve směru sever-jih a severně od něj trojice objektů se stupni 5, 5 a 4.

Během posledního týdne podzimní fáze terénního průzkumu klesla hladina žlutické nádrže natolik, že odhalila i relikty stupně 4 nacházející se na severním okraji intravilánu vesnice. Podle historického ortofota vedlo k této budově stromořadí, jehož pozůstatky můžeme dodnes pozorovat, a to dokonce i za běžného stavu hladiny. Pařezy těchto stromů jsou vlivem stálé vlhkosti velmi dobře zachovalé a je na nich možné pozorovat stopy kácení (Obr. 19).

Z movitých artefaktů bylo v Mlýňanech nalezeno několik desítek střepů nádob. Nejpočetněji byl zastoupen porcelán a polokamenina se zemitou glazurou. Kromě toho byly také nalezeny nádoby ze smaltovaného plechu. Z méně obvyklých nálezů můžeme jmenovat kovové součásti strojů dámskou botu a utržené telefonní sluchátko (Obr. 20). Tento inventář odpovídá době zániku vesnice.

4.2.3 Skoky

4.2.3.1 Dějiny vsi Skoky

První zmínka o Skokách pochází z roku 1513 (dle Sedláčka 1518 (Sedláček 1998, 804) a dle Profouse 1563 (Profous 1957, 108)), kdy Egidius ze Štampachu věnoval tuto ves spolu se třemi dvory v Teleči své manželce Uršule. Na počátku 17. století patřily Skoky k faře v Údrči, která byla protestantská. Situace se změnila roku 1623, kdy údrčský statek zakoupil protireformační komisař Severin Thalo z Horštejna, jenž zdejší obyvatelstvo navrátil ke katolické víře. Pravděpodobně v této době byly Skoky přiřazeny k žlutické faře (Schierl s.a.). Podle Berní ruly bylo ve Skokách k roku 1654 7 sedláků se 115 strychy (Lišková 1954, 72).

Až do roku 1717 ve Skokách nestál žádný svatostánek a místní obyvatelé byli nuceni docházet na bohoslužby do šesti kilometrů vzdálených Žlusic. Proto tepelský premonstrát a žlutický děkan páter Johannes Rick požádal místní sedláky o příspěví deseti zlatých na stavbu kaple. Částku uhradil pouze sedlák Adam Lienert, který se později sám ujal realizace stavby. Původní kaple ve Skokách měla podobu zděné, klenuté stavby se dvěma okny, střechou krytou šindelem a s malou věžičkou se zvonkem. Svatostánek byl zasvěcená Panně Marii Pasovské, jejíž obraz, který zhotovil toužimský malíř Johan Wolfgang Richter, byl umístěn uvnitř kaple (Fiala 2003, 73). Modlitby vykonané ve zdejší kapli byly účinné, což do Skoků přivedlo stovky a později i tisíce poutníků ze širokého okolí. V roce 1732 přijela do Skoků komise pražského arcibiskupství, která zde provedla vyšetření zázraků, v rámci kterého vyslechla stavitele kaple Lienerta a 18 poutníků. Projednávané zázraky se většinou týkaly náhlého uzdravení prosících (např. ze slepoty, od pohmožděnin nebo omrzlin), bylo však mezi nimi i uchránění obilí před krupobitím, odpuštění platu za dříví a uzdravení chromého koně (Fiala 2003, 74-75). Díky výsledkům vyšetřování bylo v kapli ve Skokách povoleno sloužit mše svaté. Od té doby stoupal počet účastníků poutí (během roku 1736 Skoky navštívilo dokonce 29 350 poutníků). V letech 1736-1738 zde proběhla stavba monumentálního barokního kostela, jenž ve vsi stojí dosud. Pojem „Panenka Skákavá“ má původ právě na tomto poutním místě (Krčmář–Soukup 2008, 93).

Tradice mariánských poutí přispěla k rozvoji této vesnice. Na konci druhé světové války se zde nacházelo 28 domů s 31 domácností, dva hostince, fara, škola a obchod. V obci působil sbor dobrovolných hasičů a Svaz venkovské mládeže. V té době zde žilo 134 obyvatel výhradně německé národnosti, kteří byli podobně jako obyvatelé Mlýňan vysídleni skrze odsunové středisko ve Žluticích. Obec se nikdy nepodařilo plně dosídlit a počet zdejších obyvatel neustále klesal. V roce 1950 je zde uváděno 43 obyvatel, roku 1961 už jen 16 (Kolektiv 1978, 361). Během výstavby vodní nádrže byli zbývající obyvatelé Skok přestěhováni do okolních vsí s výjimkou jedné ženy, která zde odříznuta od elektřiny a inženýrských sítí žila až do roku 1982. Ještě v roce 1968 proběhla ve Skokách demolice budov, které byl ušetřen jen kostel, hřbitov, jedna stodola a hostinec čp. 21 (Schierl s.a.).

Po sametové revoluci došlo k obnově poutních tradic. O kostel a jeho okolí začalo pečovat občanské sdružení Rytmika ze Šumperka spolu s německou organizací. Od roku 2006 se k nim přidalo občanské sdružení Pod střechou z Toužimi a kanonie tepelských premonstrátů, kteří opravují střechu a interiéry kostela poškozeného návštěvami vandalů a zlodějů kovu. Skoky se tak pomalu začínají vzpamatovávat z otřesů, ke kterým zde během 20. století došlo (Schierl s.a.).

4.2.3.2 Terénní výzkum Skoků

Zaniklá vesnice Skoky leží přibližně 0,5 km severně od Vodní nádrže Žlutice. Ves je umístěna v prudkém svahu, který stoupá směrem k severu. Zároveň se Skoky nacházejí v údolí potoka, jenž ve vsi pramení a stéká po svahu do žlutické nádrže. Nepříznivému terénu se musela přizpůsobit výstavba v obci, a proto se většina budov nalézala na několika různě vysokých terasách (celkové schéma výsledků průzkumu viz Obr. 21).

Skokům vévodí majestátní barokní kostel se dvěma věžemi, který je umístěn na samostatné vysoké terase (Obr. 22). Tato terase je obehnána zídka se vstupy z východní a západní strany. Skrze terasu vedou dvě odvodňovací štolky, které začínají při jižním úpatí a táhnou se k severu pravděpodobně až nad úroveň kostela. Kolem kostelní zídky vede cesta, jež je v nejprudších místech (jižně od východní věže) upravena do podoby schodiště. Z této okružní cesty se na severu odpojují dva úvozy a na jihu hlavní komunikace procházející skrze celou vesnici.

Jižně od kostela se nachází velmi dobře zachovaná terasa, která je v přibližně stejné výškové úrovni jako terasa kostela. Na této terase stojí jediných dochovaný obytný dům, hostinec čp. 21. Tato stavba se skládá z patrové obytné části, dvou chlěvních dílů a ze stodoly (Obr. 23). Podle ortofotomapy z 50. let a historických fotografií se měla na stejné terase nacházet také fara, ze které se však nedochovaly žádné relikty a byl jí tedy přiřazen stupeň 6. Strom rostoucí v místech předpokládané fary byl datován k roku 1984. Terasou vede směrem k východu cesta, kterou z horní strany lemují zpevňovací zeď. Tato cesta míjí relikty stupně 2 datovaný k roku 1973 a pokračuje dále do polí, kde je umístěna drobná kaplička.

Přímo pod touto terasou měla stát dvojice domů. Dnes se na jejich místě kromě otvoru v klenbě sklepa nenacházejí žádné nadzemní relikty, a proto jim byl přiřazen stupeň 6. Pod terasou se také nalézá mnohem menší a dnes již značně erodovaný terasový mezistupeň s dochovanými schody. Ze zdi terasy roste strom datovaný k roku 1971. Pod touto menší terasou měl stát další dům, ze kterého dnes opět nejsou patrné žádné relikty. Dochovalo se však jeho ohrazení v podobě kamenných sloupů plotu s patrnými drážkami pro dřevěné části. Tento pozemek se také nachází na menším terasovém stupni. Mezi jeho zpevňovací zdí a cestou se nalézá relikty budovy stupně 3.

Cesta vedoucí celou vsí se u jižního okraje intravilánu rozděluje do tří dalších komunikací. Prostřední z nich vede kolem relikty stupně 2 datovaného k roku 1968, jenž byl ohrazen ze západu a severu plotem (z něj se dochovaly obligátní kamenné sloupky) a z východu ohradní zdí. Komunikace dále pokračuje kolem podsklepeného relikty stupně 3 datovaného k roku 1968. Jižněji od vsi tato cesta překonává zděným mostem s dřevěnými částmi potok pramenící ve Skokách a dále se ztrácí ve vodách žlutické nádrže. Podle historické ortofotomapy tato komunikace spojovala Skoky se sousedními Mlýňany. Nejzápadnější z trojice cest vede kolem poslední z dochovaných staveb, kterou je stodola (Obr. 24). Dle historického ortofota se před touto stodolou měly nacházet další budovy, z nichž se dnes dochovaly jen dva relikty stupně 5 (jeden z nich byl datován k roku 1983). Cesta dále pokračuje kolem relikty stupně 2 datovaného k roku 1994, jenž byl podle své dispozice průjezdnou stodolou. Ve svahu východně od dodnes stojící stodoly se nacházejí dvě řady kamenných sloupů plotu.

Kdybychom od dochované stodoly šli hlavní vesnickou komunikací směrem ke kostelu, zahlédli bychom dva obdélné relikty stupně 3 s orientací východ-západ. Východnější

z těchto reliktů je podsklepen. V bezprostřední blízkosti západního z reliktů roste strom, jenž zde vyrašil v roce 1979. Severněji od těchto reliktů se nachází relikt stupně 4 datovaný k roku 1979.

Zástavba umístěná na sever od těchto reliktů stála na menším terasovém stupni a i svah západně od těchto staveb byl zpevněn terasovou zdí. Při jižním okraji této terasy se dnes nacházejí dva obdélné relikt stupňů 3 a 4. Na ně blíže k cestě navazuje relikt stupně 5. Z domu, jenž měl podle ortofota a historických fotografií (Obr. 25) ještě v roce 1968 stát při severním okraji této terasy, se dnes nedochovalo vůbec nic, a proto mu byl přidělen stupeň 6. Západně od něj je však patrný podsklepený relikt stupně 4 datovaný k roku 1985.

Severněji umístěná zástavba se nacházela na dalším terasovém stupni. Dodnes se z ní zachoval u cesty umístěný relikt stupně 5, jenž byl datován k roku 1977, a relikt stupně 3 s datem relativního zániku 1981. Při severním okraji této terasy se z hlavní cesty odděluje užší komunikace, která vede po svahu směrem na západ. Po levé straně míjí relikt stupně 3 datovaný k roku 1973 a o něco dále další relikt shodného stupně s datem 1972. Pod těmito stavbami se nacházelo ohrazení, z něhož se dnes dochovaly kamenné sloupky plotu.

Severně od kostela se nachází trojice reliktů stupně 5. Nejzápadnější z nich je podsklepen a byl dendrochronologicky datován k roku 1983. Za nimi se nalézají dva relikt stupně 3, které se opírají o další terasovou zeď. Západně od této skupiny objektů se k severu táhne již zmiňovaný úvoz, který z levé strany lemují zbytky ohrazení v podobě kamenných sloupků plotu. Na menší terase je zde umístěn relikt stupně 3 datovaný k roku 1984, který byl pravděpodobně polozahloubenou skladovací budovou. Na východní straně této cesty najdeme relikt stupně 4 datovaný k roku 1964 (tedy ještě před zánikem vsi). Okolí tohoto objektu je ze všech stran ohrazené kamennými sloupky plotu.

Východně od kostela se měl nacházet dům, z něhož se dnes nezachovaly žádné pozůstatky. Dále na východ od tohoto místa se nalézají relikt stupně 5. Tento prostor byl ze severu i jihu oplocen.

K severovýchodu se od kostela táhne úvozová cesta, jež se rozdvouje a následně zase spojuje. Vlevo nad západní větví úvozu se na drobném terasovém stupni nachází relikt stupně 4. Východní větev úvozu prochází reliktem stupně 2, jehož relativní zánik byl

dendrochronologicky datován k roku 1981. Tento objekt byl vzhledem ke své dispozici interpretován jako průjezdná stodola. Ze severní a jižní strany k tomuto objektu přiléhají cihlové přístavby, které dnes tvoří relikt stupně 3. Severněji se po levé straně komunikace nachází relikt stupně 3, na němž rostou dva stromy, jež zde vyrašily v letech 1980 a 1981. Svah na východní straně úvozu je zpevněn terasovou zdí.

Na severovýchodním okraji intravilánu vesnice se nachází hřbitov. Ten je obehnán zdí, v jejímž jihovýchodním nároží stojí malá márnice. Na hřbitově nalezneme několik náhrobků z doby přibližně od poloviny 19. století do 50. let 20. století. S výjimkou dvou náhrobků jsou všechny popsány německými nápisy. Kromě obyvatel Skoků jsou na tomto hřbitově pochováni i lidé z okolních vesnic včetně Mlýňan.

Zaniklá vesnice Skoky je oproti sousedním Mlýňanům mnohem známější, a tak je také častěji navštěvovaná nearcheologickou veřejností. Veškeré movité artefakty tak již byly péčí místních okrašlovacích sdružení a sběračů kovů z lokality uklizeny. Pouze v odvodňovacích štolách pod kostelem nalezneme několik kusů recentního odpadu (především obaly cukrovinek), který zde zanechali příležitostní návštěvníci.

4.2.4 Shrnutí terénního výzkumu

Terénní průzkum zaniklých vesnic Skoky a Mlýňany, který se skládal z klasifikace reliktů budov doplněné o dendrochronologické datování relativního zániku vybraných objektů, přinesl několik zajímavých poznatků o životě a zániku těchto sídelních jednotek.

Velká část budov v obou zaniklých vesnicích byla zakládána ve svahu na uměle vytvořených terasách, které byly zpevněny zdi. Tato stavební zvyklost není ve zkoumaném regionu neobvyklá, podobné terasy můžeme dodnes pozorovat v živých vesnicích v okolí. Jako příklad lze jmenovat ves Polom, která se nachází 3 km severně od Skoků, nebo Lažany, jež nalezneme 2 km na jih od Mlýňan. Na podobných terasách byly stavěny i domy ve městě Žlutice, které bývaly správním centrem tohoto regionu. Oblibu teras v místní stavební kultuře lze vysvětlit členitostí zdejšího reliéfu (nalézáme se v Tepelské pahorkatině). Před založením velké části domů tak bylo nutné provést zarovnaní terénu, čemuž pomáhaly právě zmíněné terasy.

Obě zaniklé vesnice nesou stopy mechanického bourání těžkou technikou. Důslednější demolicí prošly Mlýňany, kde byly zbourány všechny původní budovy. Tato demolice zároveň smazala veškeré případné pozůstatky po předchozím pustnutí vesnice. Dnes zde tedy můžeme pozorovat pouze relikty vzniklé v okamžiku zániku vsi. Tyto relikty jsou většinou stupňů 4-5. Několik reliktnů stupně 3, u nichž lze ještě pozorovat zbytky integrovaného zdiva, se dochovaly pouze v zalesněné části lokality, což lze vysvětlit nižší erozí v tomto prostředí. Jako relativně příznivé prostředí pro zachování reliktnů se též jeví zaplavené území, naopak v porostu chrastice rákosovité se reliktnů dochovalo minimum. Všechny datované stromy, které rostou v místech bývalých domů, zde vyrašily v době bezprostředně po vzniku Vodní nádrže Žlutice, což vylučuje případnou koexistenci těchto budov s vodním dílem.

Se složitější situací se setkáme v zaniklých Skokách. Zde na rozdíl od Mlýňan zůstalo několik budov uchráněno před mechanickým bouráním (konkrétně se jedná kostel, jeden obytný dům a stodolu). Tyto budovy tedy stojí v naší typologii reliktnů na stupni 1. Oproti Mlýňanům se zde také vyskytuje několik reliktnů stupně 2. Je zajímavé, že všechny relikty tohoto stupně se nacházejí na úplné periférii intravilánu a v jednom případě jde dokonce o dům stojící soliterně daleko od ostatní zástavby. Proto se domnívám, že tyto domy neprošly demolicí, která zde proběhla v době vzniku vodní nádrže. Myslím si, že budovy stupně 2 pustly již od doby vyhnání původního německého obyvatelstva. V roce 1968, kdy se rušil zbytek vesnice, se již tyto stavby nacházely ve stavu, ve kterém nemohly plnit svou funkci, a tak je nebylo potřeba bourat. Proto se dnes paradoxně dochovaly v lepším stavu než domy, které ještě v roce 1968 mohli obývat lidé.

Zajímavé prostorové struktury si lze všimnout u reliktnů nacházejících se v okolí kostela. Zde je většina objektů, jež se nalézají blíže ke středu vsi, v horším stavu, než relikty středu vsi vzdálenější. Tento fakt si vysvětluji ztíženým pohybem těžké techniky ve zdejším členitém terénu. Buldozery, které zde prováděly demolici domů, tak zřejmě bourali pečlivěji pouze ty objekty, jež byly snadno dostupné z hlavní komunikace, zatímco bourání vzdálenějších staveb se provádělo méně intenzivním způsobem.

Data získaná dendrochronologií živých stromů nejsou ve Skokách moc reprezentativní. Většina datovaných stromů na lokalitě začala růst až mnoho let po zániku vesnice. Obecně však platí, že na reliktech s lepším stavem zachovalosti rostou starší stromy,

což by do určité míry mohlo potvrzovat hypotézu o selektivním bourání v době vzniku nádrže. Stoprocentním důkazem by však byl pouze strom z doby před rokem 1968, žádný takový ale na reliktech v zaniklých Skokách neroste.

Obě zaniklé vesnice se nachází v blízkosti vodní nádrže, jejíž hlavní funkcí je produkce pitné vody. Tato skutečnost by mimořádně komplikovala případný destruktivní výzkum. V Mlýňanech, které se nacházejí v I. zóně ochranného pásma, by exkavace byla zřejmě nemožná. Ve Skokách si výzkum odkryvem představit lze, avšak pouze za dodržení přísných hygienických pravidel. Takovýto výzkum by však mohl přinést mnoho zajímavých poznatků o starším vývoji vesnice. První zmínka o Skokách pochází až z 16. století, destruktivní archeologický výzkum by tak mohl odhalit případný středověký původ této vsi.

5. Závěr

V této diplomové práci jsem se zabýval vesnicemi, do jejichž života vstoupila během 20. století výstavba vodní nádrže. Toto téma navazuje na rodící se tradici archeologického zájmu o vesnice zaniklé po roce 1945, samo o sobě je však v české archeologii novinkou.

V práci jsem předložil souhrn všech vesnic, které byly postihnuty velkými a významnými nádržemi. U těchto vesnic jsem vymezil tři základní transformace, jež zde probíhají (zánik, redukce a translace), a pokoušel jsem se sledovat, zda tyto transformace nějak souvisí s vlastnostmi vodního díla. Zjistil jsem, že významný vliv na transformace vesnic má velikost vodní nádrže. Se vzrůstající rozlohou se tedy zvyšuje množství postižených vesnic. To však platí pouze u nádrží od rozlohy nad 500 ha, u menších jezer má daleko významnější vliv funkce vodního díla. Především vodárenská funkce bývá zhoubou pro nejbližší vesnické osídlení. Avšak přibližně od poloviny 80. let jsou destruktivní účinky vodárenských nádrží otupovány technologickým pokrokem, který zřejmě díky účinnějším čističkám odpadních vod umožňuje, aby se i na břehu nádrže na pitnou vodu mohlo nacházet lidské sídlo.

Největší vliv na vesnice transformované vodními nádržemi však neshledávám v samotných vodních dílech, nýbrž ve společenském klimatu, který během stavby dané nádrže panuje. Z tohoto pohledu se na vesnickém osídlení nejlépe projevovaly nádrže vystavěné v době Rakouska-Uherska a nejhůře naopak vodní díla z prvních dvou desetiletí komunistické totality. Určitý vliv na transformace vesnic je možné přisoudit i předchozí destabilizaci daného regionu (např. odsun německého obyvatelstva ze Sudet či přítomnost železné opony).

Podrobněji jsem se v této práci věnoval Vodní nádrži Žlutice, která je ukázkovým příkladem výše popsaných jevů. Žlutická nádrž sice nedosahuje nijak velké rozlohy, přesto kvůli ní zanikly tři sídelní jednotky. Tato nádrž v sobě totiž zahrnuje všechny ostatní zánikotvorné faktory: Slouží k produkci pitné vody, nachází se v Sudetech a nebyla vystavěna za starého mocnářství, nýbrž v 60. letech.

Pro dokreslení širších krajinných souvislostí v okolí této nádrže jsem z lidarových dat vytvořil digitální model reliéfu, který odhalil mnoho skrytých archeologických reliktnů (především zaniklé plážiny). Stěžejní část práce jsem pak věnoval nedestruktivnímu

terénnímu výzkumu zaniklých vsí Mlýňany a Skoky, který se skládal ze zaměření antropogenních tvarů reliéfu, jejich zařazení do vymezené typologie reliktních a z dendrochronologické datace relativního zániku. Průzkum Mlýňan přinesl především nové poznatky k metodologii výzkumu vesnic v blízkosti vodní plochy. Ve Skokách pak byly rozpoznány procesy, které zde probíhaly od konce 2. světové války do zániku obce.

Věřím, že pokračovat v rozvoji archeologie vesnic postižených vznikem vodních nádrží má smysl. Poznatky prezentované v této práci mají platnost pro české země ve 20. století. Bylo by však nesmírně zajímavé zjistit, zda lze shledat nějaké paralely i v jiných evropských zemích či ve starších obdobích.

6 Literatura

Balý, R. 2007: Archeologie vesnic zaniklých ve 2. polovině 20. století: Terénní výzkum obce Pořejov na Tachovsku. Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.

Balý, R. 2009: Zaniklá ves Pořejov na Tachovsku. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.

Belcredi, L. 2006: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975-2005. Praha

Bělohlávek, M. a kol. 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Západní Čechy. Praha.

Brázdil, K. 2010: Technická zpráva k digitálnímu modelu reliéfu 4. generace. Pardubice.

Broža, V. et al. 2005: Přehrady Čech, Moravy a Slezska. Liberec.

Bureš, M. 2012: Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor. Disertační práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.

Cacák, F.–Kouba, J. 2008: Jak vzniklo a co skrylo Orlické jezero. Písek.

Crow, P. 2008: Historic Environment Surveys of woodland using LiDAR. s.l. <dostupné na:

[http://www.forestry.gov.uk/pdf/LiDAR_FC_note_web_2008.pdf/\\$file/LiDAR_FC_note_web_2008.pdf](http://www.forestry.gov.uk/pdf/LiDAR_FC_note_web_2008.pdf/$file/LiDAR_FC_note_web_2008.pdf)> (citováno 30. dubna 2013)

Crutchley, S.–Crow, P. 2009: The Light Fantastic. Using airborne laser scanning in archaeological survey. Swindon. <dostupné na: <http://www.english-heritage.org.uk/content/publications/publicationsNew/guidelines-standards/light-fantastic/light-fantastic.pdf>> (citováno 30. dubna 2013)

Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha.

Davis, O. 2012: Processing and Working with LiDAR Data in ArcGIS. A Practical Guide for Archaeologists. Cardiff.

Doneus, M.–Briese, C.–Fera, M.–Janner, M. 2008: Archaeological prospection of forested areas using

full-waveform airborne laser scanning, *Journal of Archaeological Science* 35, 882-893.

- Dohnal, M.–Vařeka, P. v tisku:** Archeologický výzkum novověké vesnice v Čechách. <dostupné na: <http://www.kar.zcu.cz/texty/Dohnal-Vareka.htm>> (citováno 30. dubna 2013)
- Drápela, K.–Zach, J. 2000:** Dendrometrie (Dendrochronologie). Brno.
- Fiala, J. 2003:** K počátkům poutního místa Skoky, in: Augustin, M. (ed.), Historický sborník Karlovarska IX, Karlovy Vary, 73-19.
- Fleišner, K. 2012:** Dějiny města Žlutice v chronologickém podání. Žlutice.
- Funk, L. 2007:** Archeologie vesnic zaniklých v 2. polovině 20. století: Terénní výzkum obce Bažantov na Tachovsku. Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.
- Funk, L. 2009:** Archeologický výzkum zaniklé vsi Bažantov na Tachovsku. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.
- Funk, L. 2010:** Návrh metodiky nedestruktivního výzkumu vesnic zaniklých po roce 1945, Acta FF 2010/4, 267-279.
- Funk, L.–Váňa, M. 2012:** Datování objektů zaniklých po roce 1945 pomocí dendrochronologie živých stromů, AH 37/2, 799-807.
- Funk, L.–Súkeník, J.–Váňa, M. 2013:** Metodika klasifikace reliktů budov v prostředí zaniklého vesnického osídlení 20. století, rukopis v rukou autorů.
- Gustell, S. L.–Johnson, E. A. 2002:** Accurately ageing trees and examining their height-growth rates. Implications for interpreting forest dynamics, Journal of Ecology 90, 153–166.
- Holý, P.–Matoušek, V. 2007:** Horní Víška, Tachov District, West Bohemia, Archaeological and Geobotanical Investigation of Deserted Village, in: Žegklitz, J. (ed.), Studies in Post-Mediaeval Archeology 2, Prague, 343-360.
- Jiráň, J. 2012:** SS-Truppenübungsplatz Böhmen, in: Šmerák, V. (ed.), Almanach, Ohlédnutí 1942-2012, Vzpomínky pamětníků na vystěhování obyvatel Neveklovska a Sedlčanska za II. světové války ve středních Čechách, Krňany, 46-72.
- Kolektiv 1934:** Statistický lexikon obcí v zemi České. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zak. a nař. Praha.
- Kolektiv 1935:** Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zak. a nař. Praha.

- Kolektiv 1978:** Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1985-1970. Díl I. Svazek 1. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1985-1970 podle správního členění k 1. lednu 1972. Praha.
- Kolektiv 2001:** Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl A – G. Praha.
- Kolektiv 2002:** Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl H – O. Praha.
- Kolektiv 2003:** Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl P – S. Praha.
- Kolektiv 2004:** Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl Š – Ž. Praha.
- Kolektiv 2011:** Přehrady v České republice. Rekonstrukce, modernizace, sanace, opravy. Praha.
- Kratochvíl, J.–Štara 1985:** Přehrady. Praha.
- Krčmář, L.–Soukup, J. 2008:** Ohrožené kostely. Příběhy staveb, které už brzy nemusí být. Plzeň.
- Kuča, K. 1996:** Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl A-G. Praha.
- Kuča, K. 2004:** Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 6. díl Pro-Sto. Praha.
- Kuča, K. 2011:** Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 8. díl V-Ž. Praha.
- Kuna, M. a kol. 2004:** Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha.
- Lišková, M. 1954:** Berní rula. Sv. 32 Kraj Žatecký 1. díl. Praha.
- Lišková, M. 1954a:** Berní rula. Sv. 32 Kraj Žatecký 2. díl. Praha.
- Matoušek, V. 2010:** Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Praha.
- Nekuda, V. 1975:** Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- Nekuda, V. 1997:** Mstěnice 2. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.
- Neustupný, E. 2007:** Metoda archeologie. Plzeň
- Pavelčík, V. 2011:** Moráň. Zaniklá ves při Vltavě. Praha.
- Pecák, R. 2009:** Fenomén Hracholusky. Historie a současnost regionu, který změnila výstavba přehrady. Plzeň.
- Petráň, J. 2011:** Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic. Praha.

- Pokorný, D.–Pešek, V.–Medunová, A. 2006:** Voda v ČR do kapsy. Praha. <dostupné na: http://www.vitejtenazemi.cz/archiv/voda_cs/voda_cr.pdf> (citováno 30. dubna 2013)
- Profous, A. 1951:** Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3. M-Ř. Praha.
- Profous, A. 1957:** Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. S-Ž. Praha.
- Sádlo, J.–Pokorný, P.–Hájek, P.–Dreslerová, D.–Cílek, V. 2005:** Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha.
- Sadravetzová, M. 2010:** Archeologie zaniklé novověké vesnice Paseky (katastrální území Paseka u Borových Lad). Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.
- Sadravetzová, M. 2012:** Středověká a novověká kolonizace Vimperska. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.
- Sedláček, A. 1905:** Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl třináctý Plzeňsko a Loketsko. Praha.
- Sedláček, A. 1998:** Místopisný slovník historický Království českého. Praha
- Schauer, T. 2008:** Svět rostlin. 1150 květin, trav, travin, stromů a keřů střední Evropy. Čestlice.
- Schiffer, M. 1987:** Formation Processes of the Archaeological Records. New Mexico.
- Schierl, J. s.a.:** Skoky dříve též Mariánské Skoky. <dostupné na: <http://www.skoky.eu/clanky/genius-loci/dejiny-a-soucasnost-skoku>> (citováno 30. dubna 2013)
- Smetánka, Z. 1988:** Život středověké vesnice. Zaniklí Svídna. Praha
- Svoboda, J. 2008:** Žluticko z nedávné minulosti. Žlutice.
- Urban, T. 2012:** Archeologie vesnic zaniklých po roce 1945: Ves Janov na Tachovsku. Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni.
- Young, J. 2011:** LiDAR for Dummies. Indianapolis.
- Vařeka, P.–Balý, R.–Funk, L.–Galusová, L. 2008:** Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945, AH 33, 101–117.

6.1 Internetové zdroje

http://geoportal.cuzk.cz/WMS_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx

<http://gis.stackexchange.com/questions/2150/how-to-a-convert-lidar-xyz-files-to-dem-dsm>

<http://kontaminace.cenia.cz>

<http://support.esri.com/en/knowledgebase/GISDictionary/term/feature%20class>

<http://www.youtube.com/watch?v=gfMfApValtY>

7 Summary

This work was focused on villages in Bohemia, Moravia and Silesia which were transformed by water reservoirs during the 20th century. There were studied 140 villages and 43 water reservoirs. I was trying to find some relations between the formation processes of this villages and the attributes of the reservoirs. For the purposes of this work three types of formation processes were defined: Ending, Reduction and Relocation.

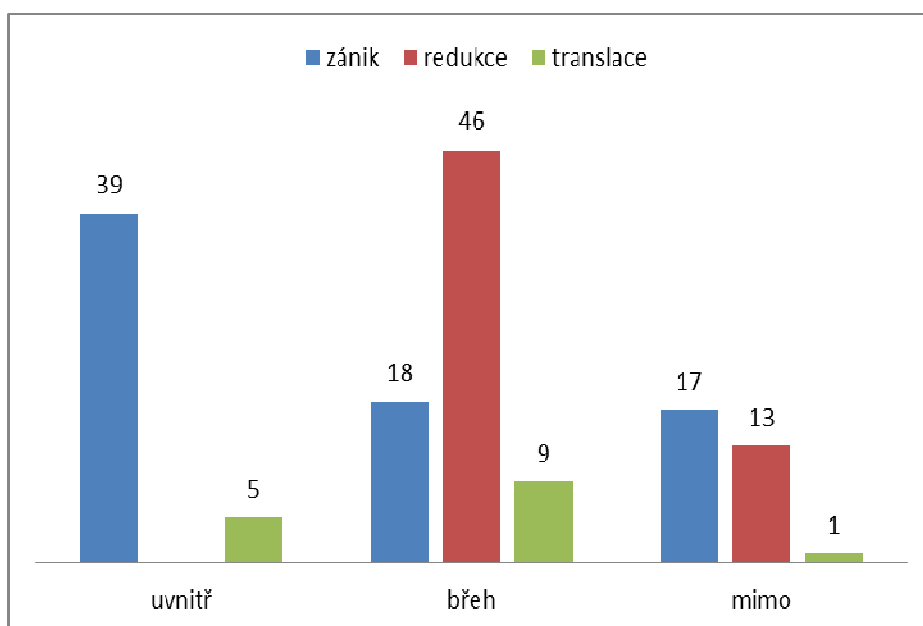
In the first part of the work I used different kinds of statistical methods and I discovered that formation processes of the studied villages are caused by an area and functions of water reservoirs. Political and social climate during the construction of a reservoir also have an important influence. Some formation processes can also be caused by another kinds of destabilization (f. e. transfer of Germans from Sudetenland or near presence of Iron Curtain).

In the second part of the work I did a non-destructive archaeological survey of villages Mlýňany and Skoky which were deserted because the Water reservoir Žlutice. During this survey all anthropogenic relief formations were localized and were classified by the conditions of preservation. Some formations were also dated by a dendrochronology of living trees.

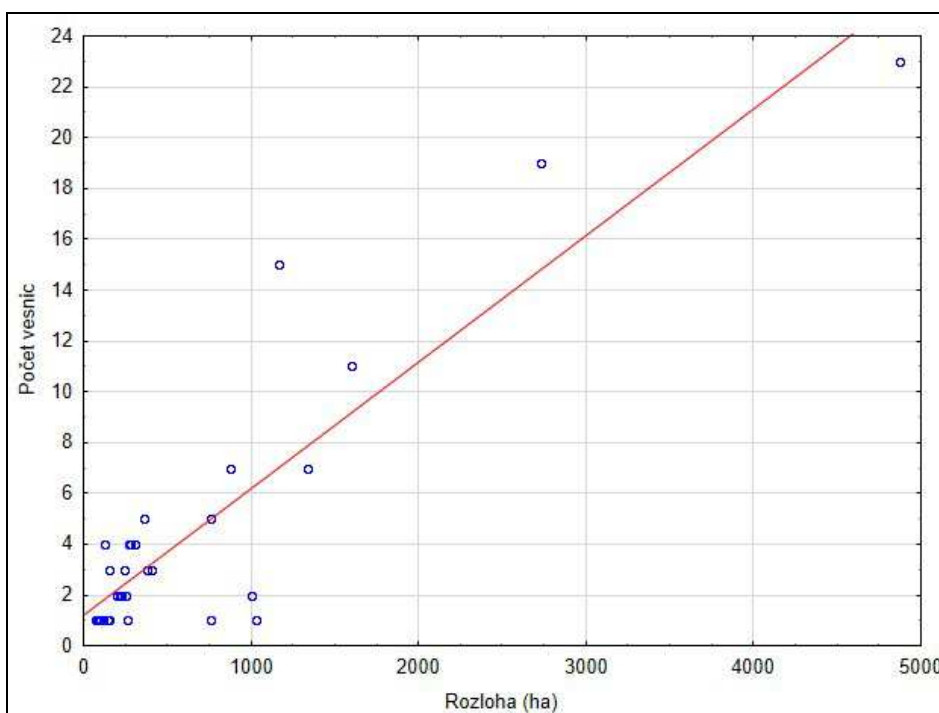
Survey of Skoky brought informations of the processes in this village from the end of World War II to its desertification. Survey of Mlýňany helped to development of research methods.

8 Přílohy

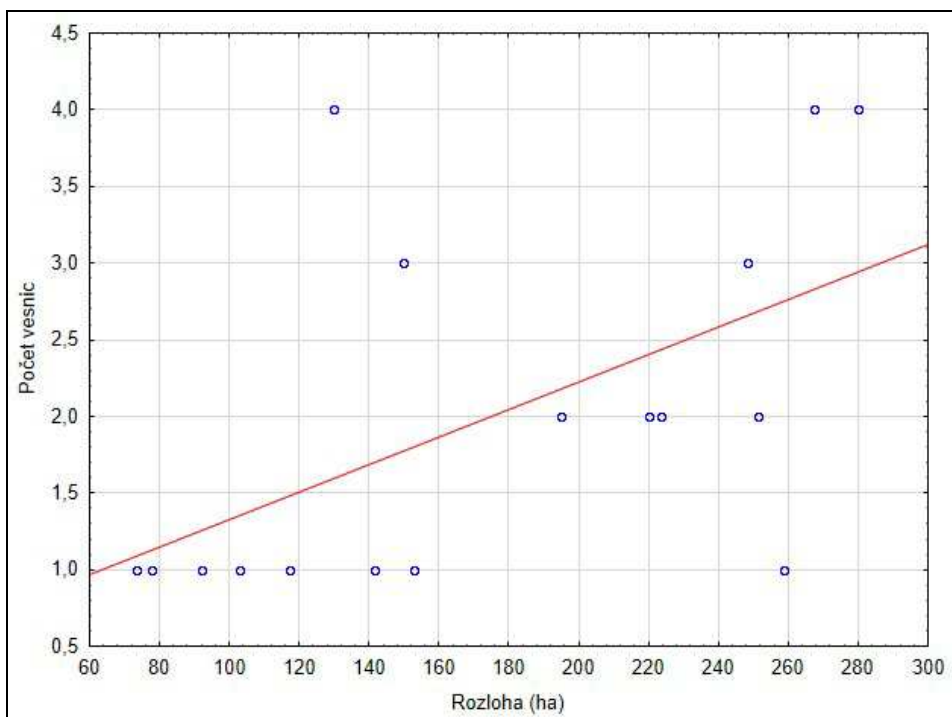
8.1 Grafy

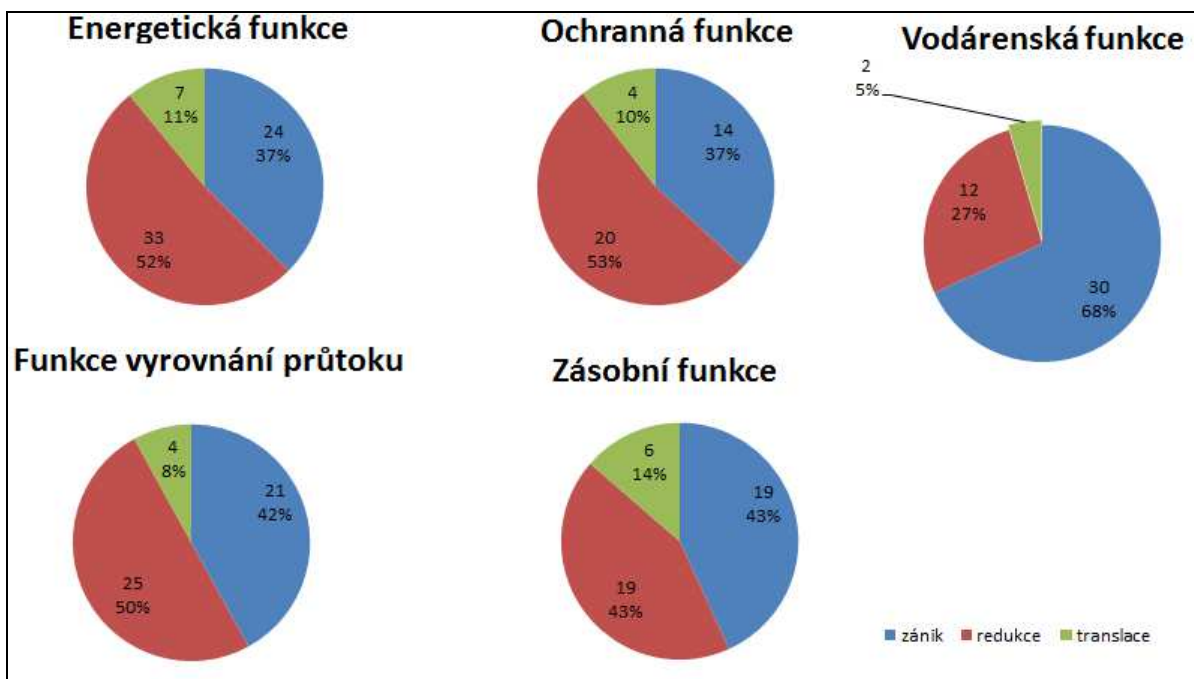
Graf 1. Transformace dle polohy v rámci nádrže. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

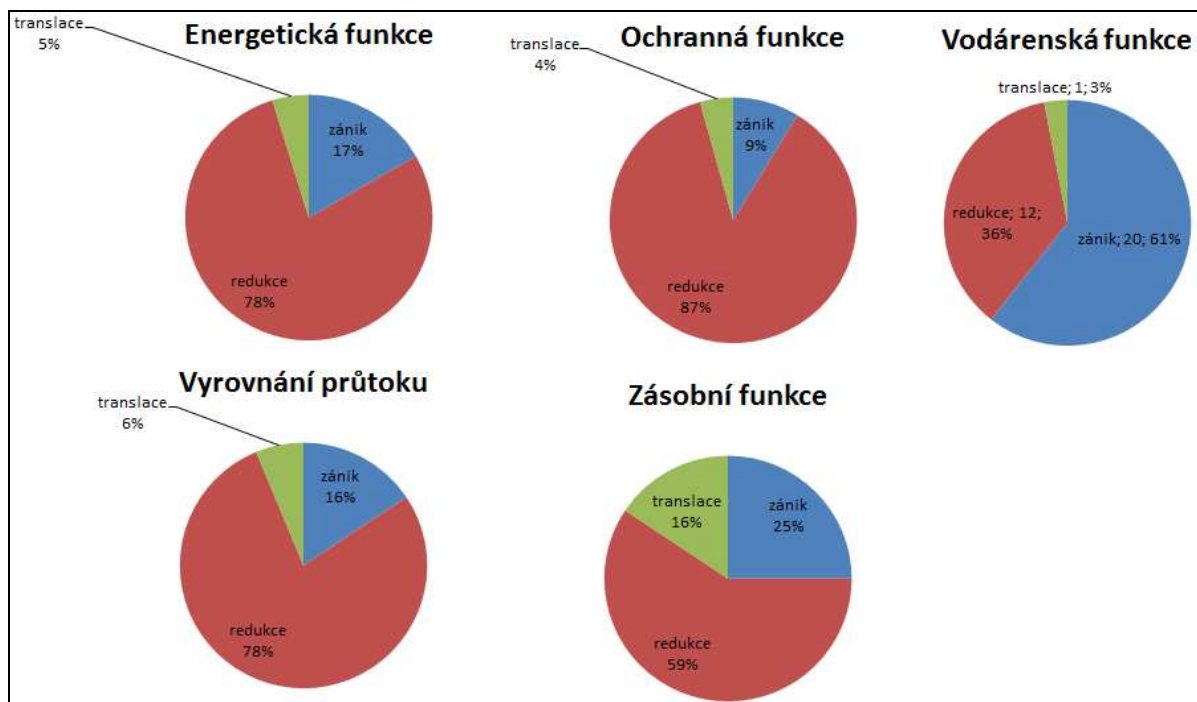
Graf 2. Závislost počtu transformovaných vesnic na rozloze nádrže. (Vytvořeno v programu Statistica 10)

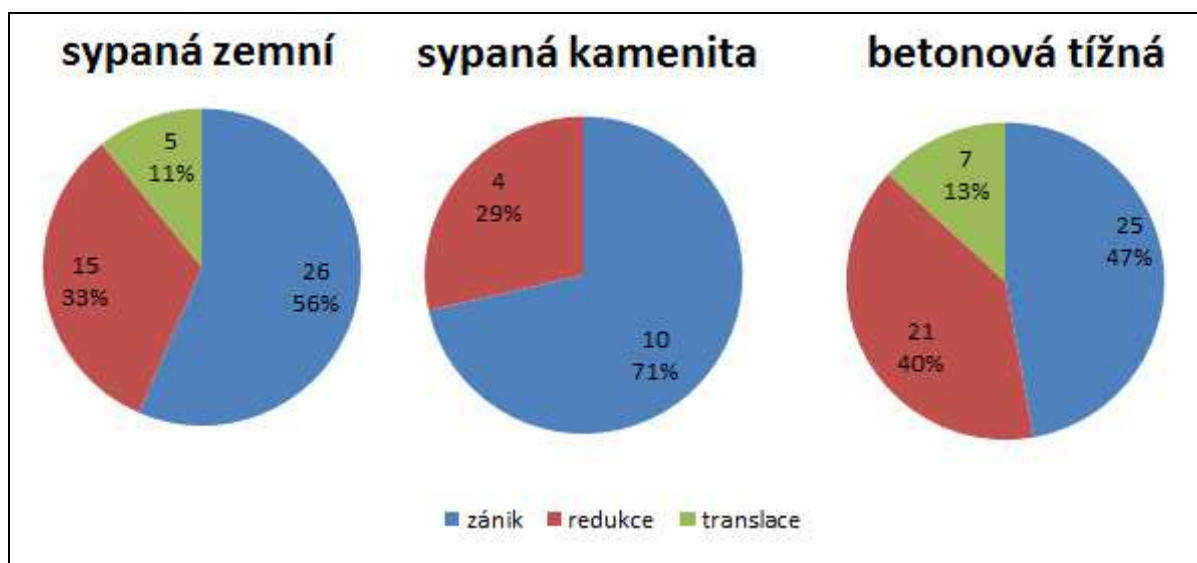
Graf 3. Závislost počtu transformovaných vesnic na rozloze nádrže. Omezeno na nádrže s rozlohou do 300 ha. (Vytvořeno v programu Statistica 10)

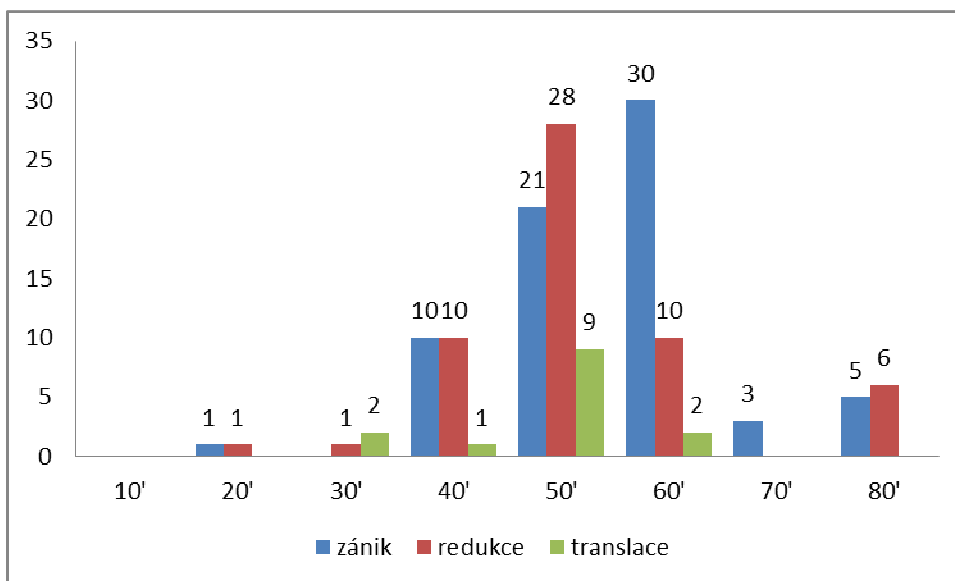
Graf 4. Transformace dle funkcí nádrže. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

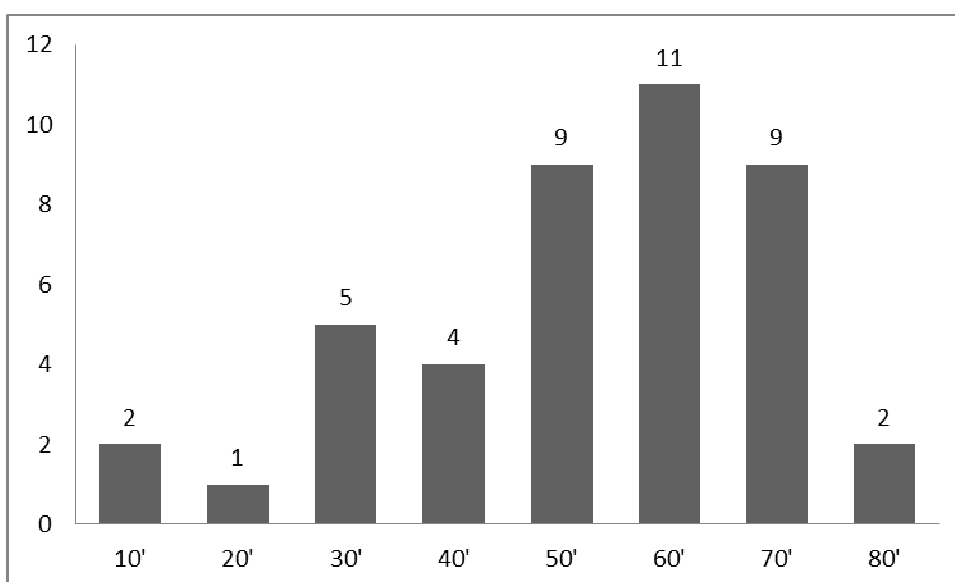
Graf 5. Transformace dle funkcí nádrže. Bez vesnic s polohou uvnitř nádrže. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

Graf 6. Transformace dle konstrukcí hráze. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

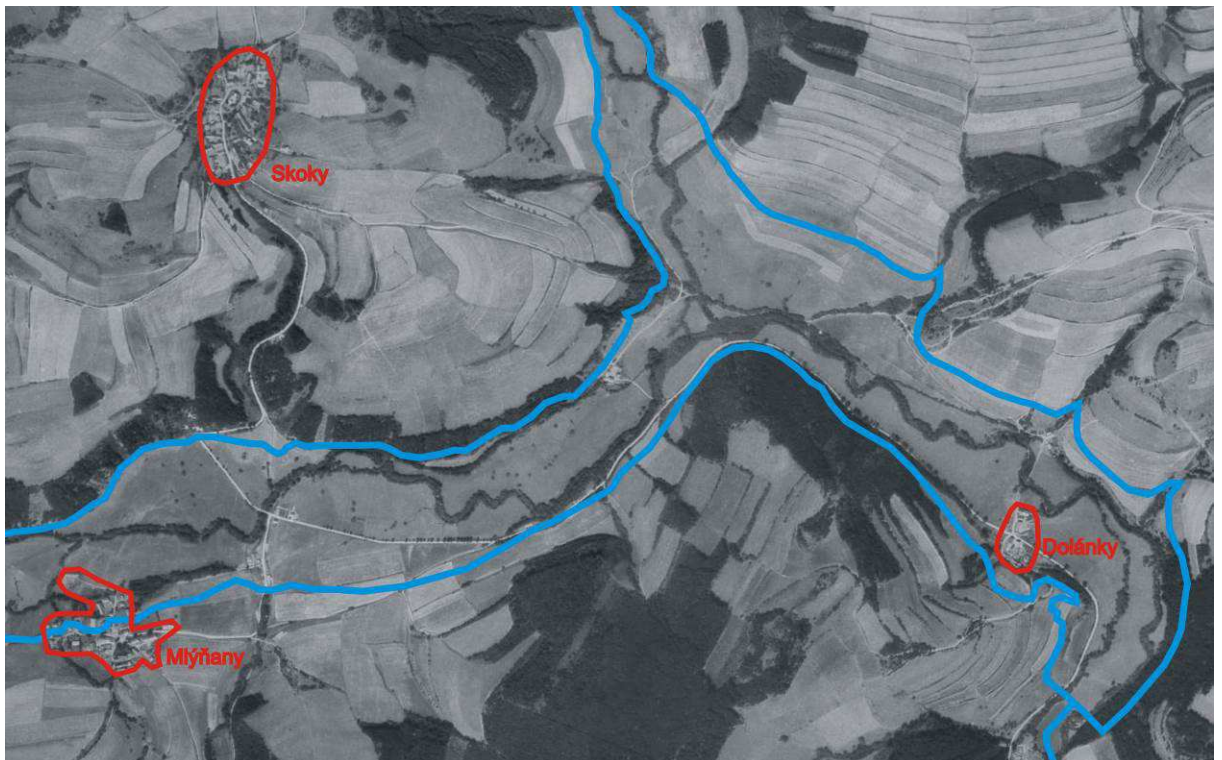

Graf 7. Transformace dle desetiletí, ve kterém byla zahájena stavba nádrže. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

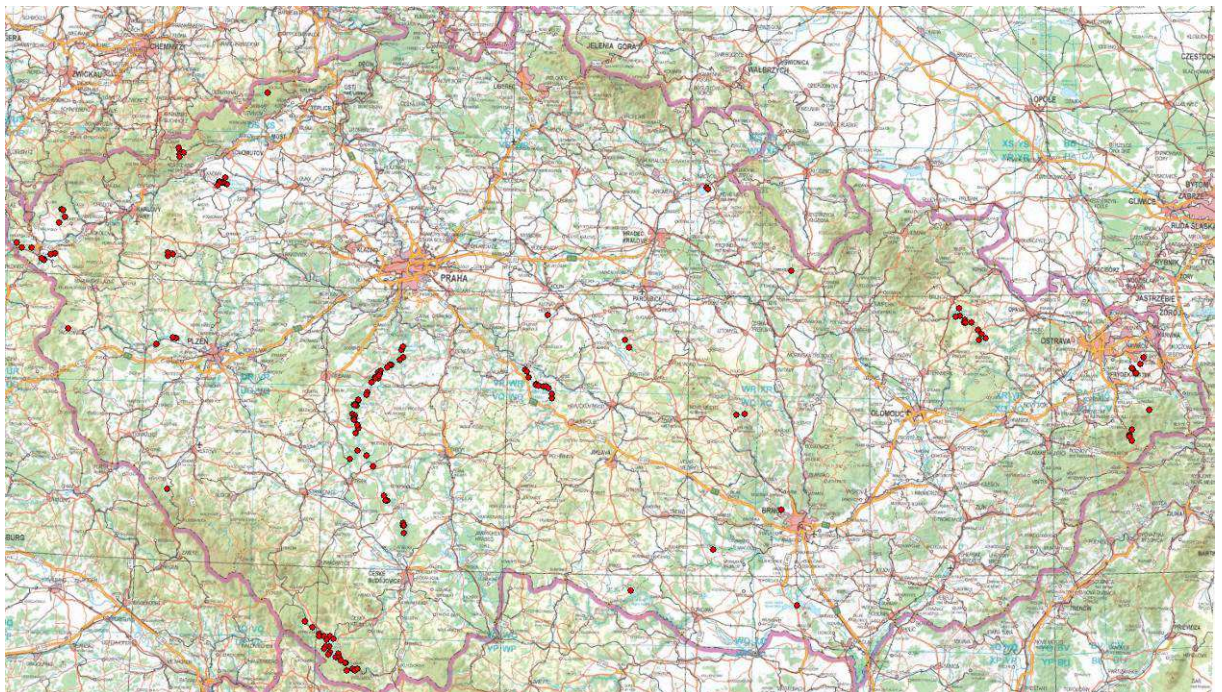

Graf 8. Počet zahájených staveb nádrží po desetiletích. (Vytvořeno v programu Excel 2010)

8.2 Obrazové přílohy

Obr. 1. Polohy vesnice v rámci nádrže na příkladu Vodní nádrže Žlutice. Dolánky představují polohu „uvnitř“, Mlýňany polohu „břeh“ a Skoky polohu „mimo“. (Vytvořeno v programu CorelDraw 12. Podklad VGHMÚř Dobruška.)

Obr. 2. Lokalizace vesnic postižených vznikem vodních nádrží. (Vytvořeno v programu ArcGIS 10. Podklad Cenia.)

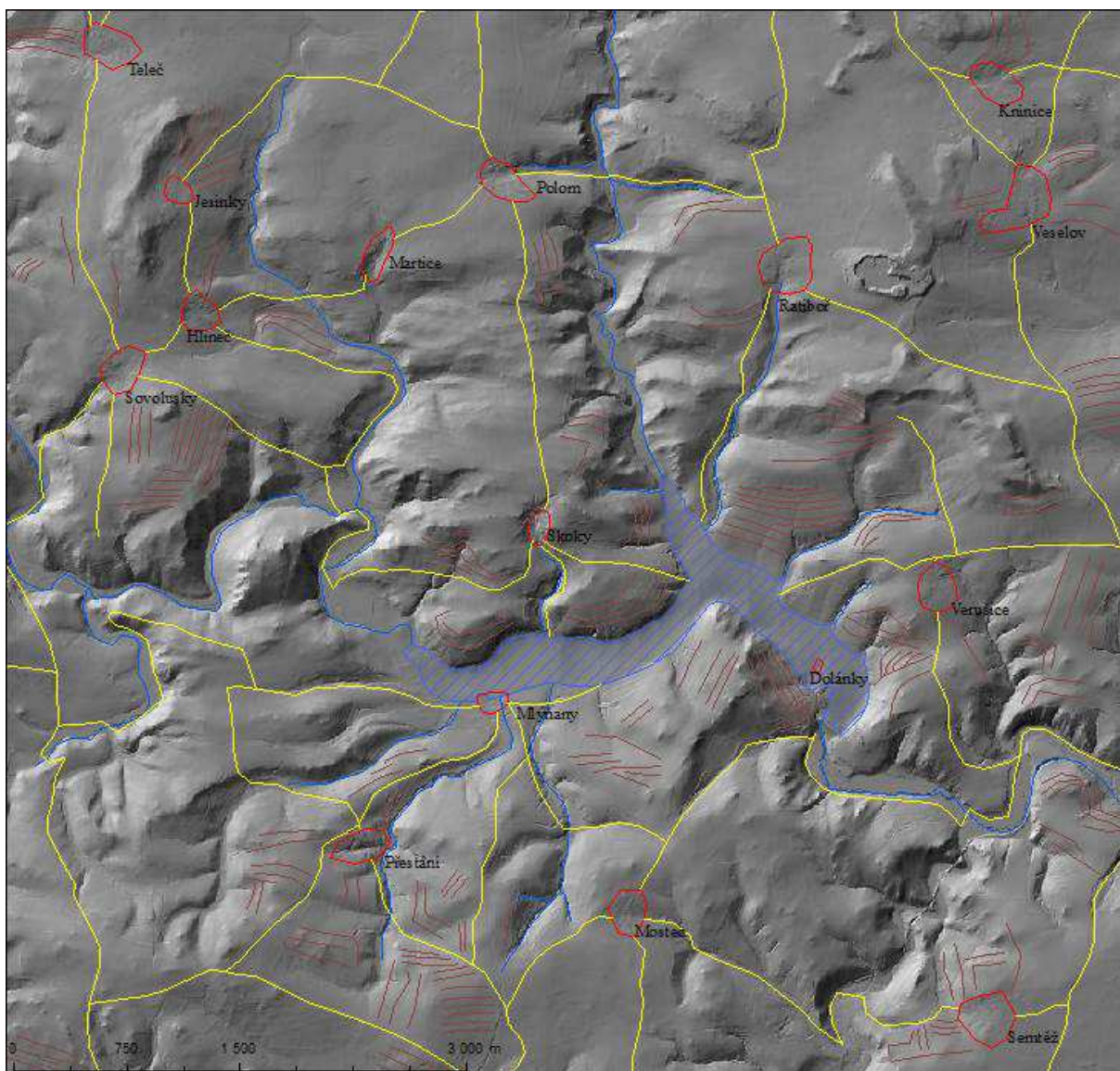
Obr. 3. Relikty domů v zaplavené části vsi Zvírotice na Vodní nádrži Slapy. (Foto L. Funk)

Obr. 4. Objekt LO vz. 37 v zaplavené části vsi Zvírotice na Vodní nádrži Slapy. (Foto L. Funk)

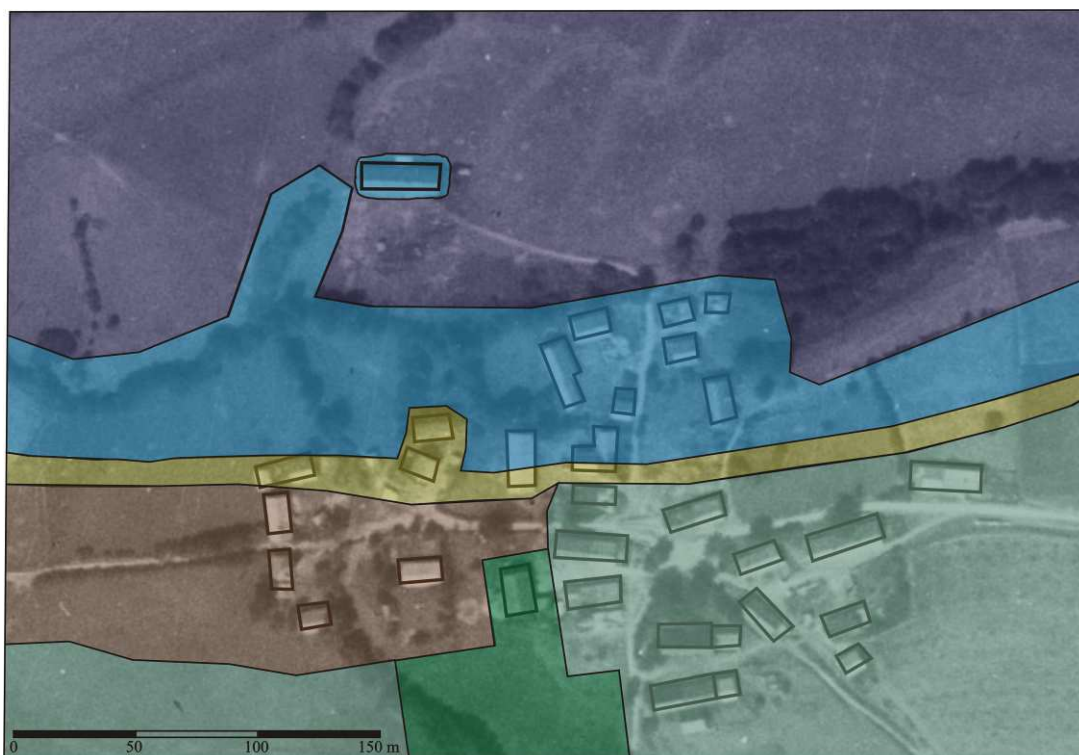
Obr. 5. Jeden z domů v přenesené části vsi Zvírotice na Vodní nádrži Slapy. (Výzdoba štítu zvýrazněna v programu CoreDRAW 12. Foto L. Funk.)

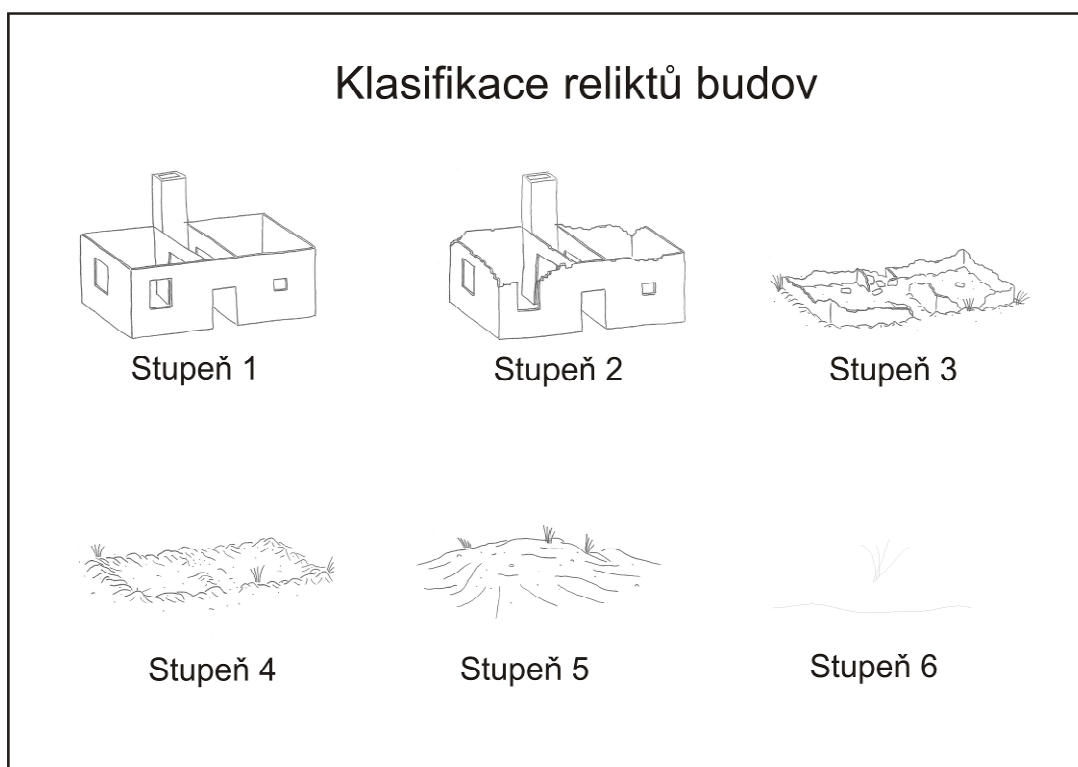
Obr. 6. Digitální model reliéfu v okolí Vodní nádrže Žlutice. Zvýrazněny modře: vodní toky a vodní plochy, červeně: vesnice, žlutě: komunikace, hnědě: relikty plujin. (Vytvořeno v programu ArcGIS 10. Podklad ČÚZK.)

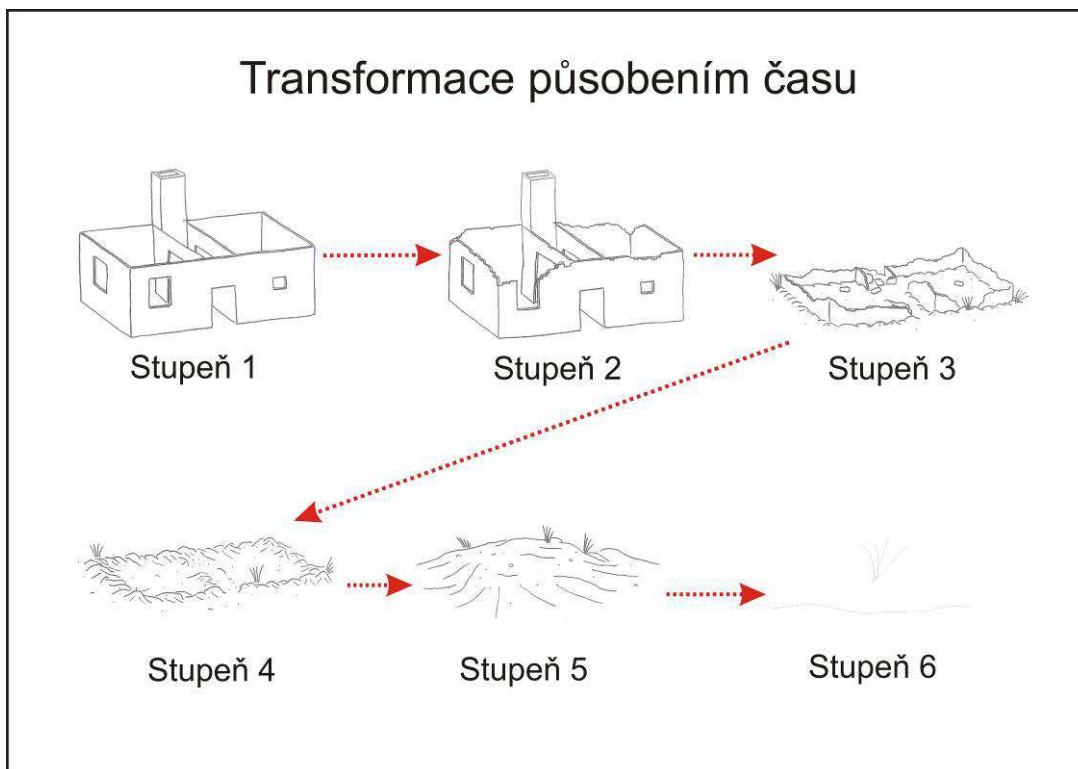
Obr. 7. Reliéfní tvary pozorovatelné v digitálním modelu reliéfu přenesené na současnou ortofotomapu. (Vytvořeno v programu ArcGIS 10. Podklad ČÚZK.)

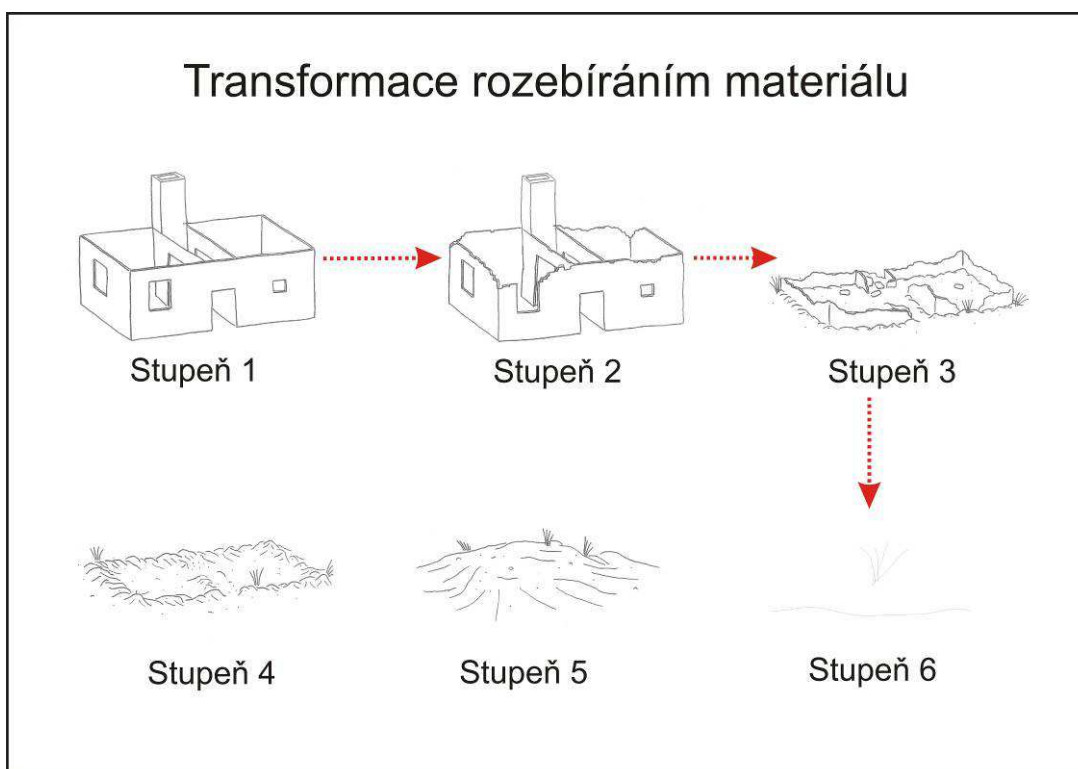
Obr. 8. Typy prostředí v zaniklé vsi Mlýňany. Tmavě zeleně: smrkový les, světle zeleně: smíšený les, oranžově: porost chrastice rákosovité, žlutě: štěrkopísková pláž, modře: zaplavené území dostupné za snížené hladiny, fialově: trvale zaplavené území. (Vytvořeno v programu CorelDraw 12. Podklad VGHMÚř Dobruška.)

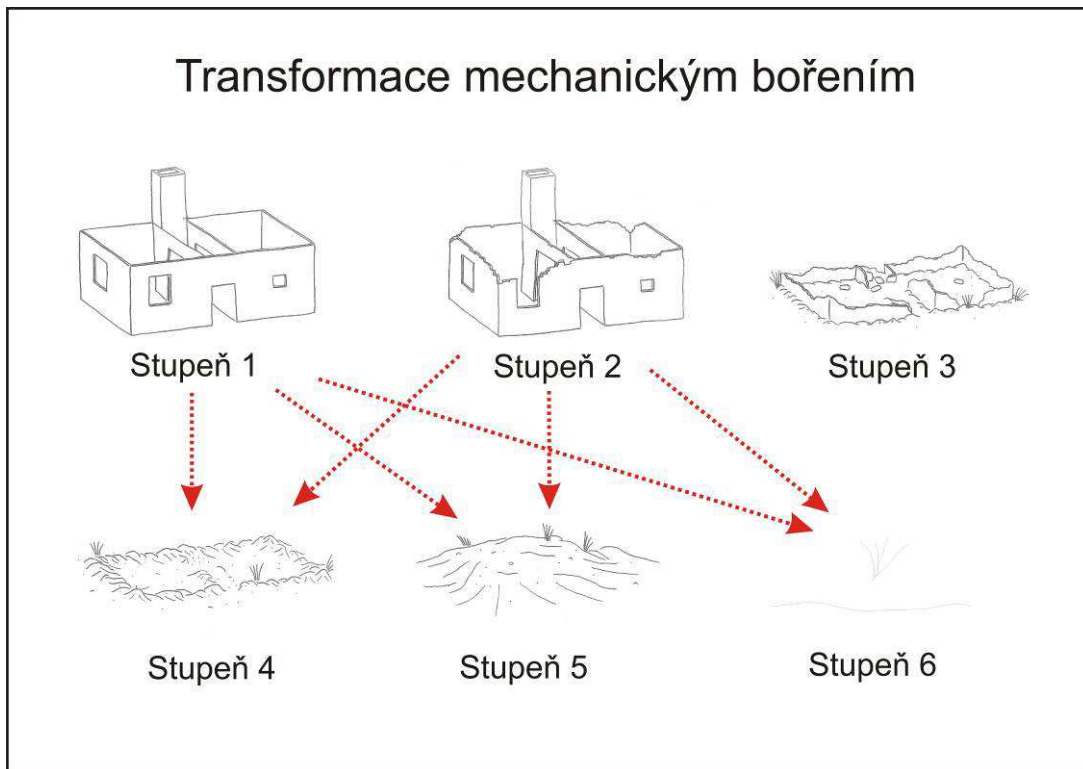
Obr. 9. Klasifikace reliktních budov. (Upraveno v programu CorelDRAW 12. Kresba Jakub Súkeník.)

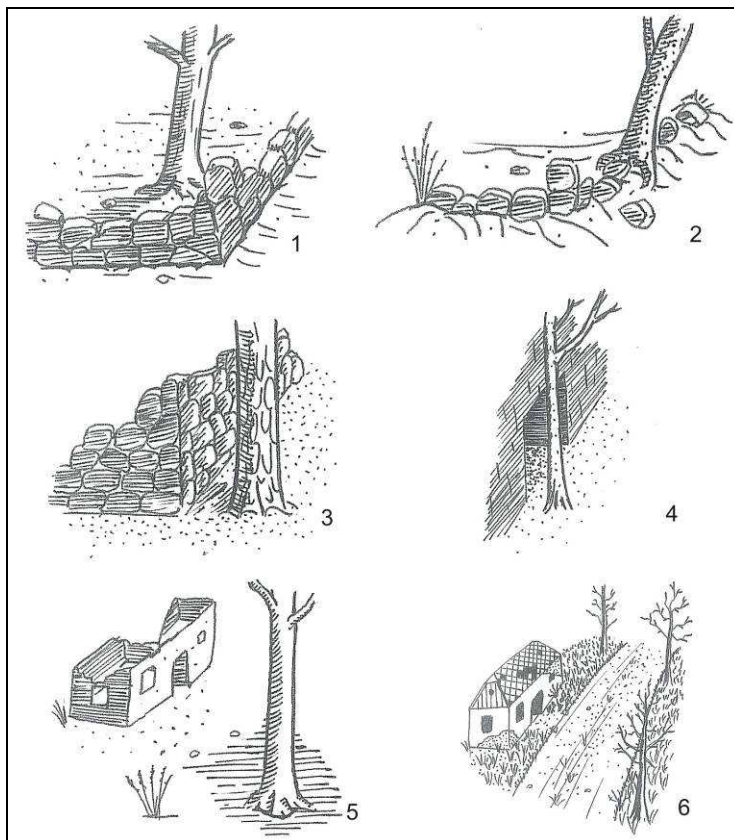
Obr. 10. Transformace působením času. (Upraveno v programu CorelDRAW 12. Kresba Jakub Súkeník.)

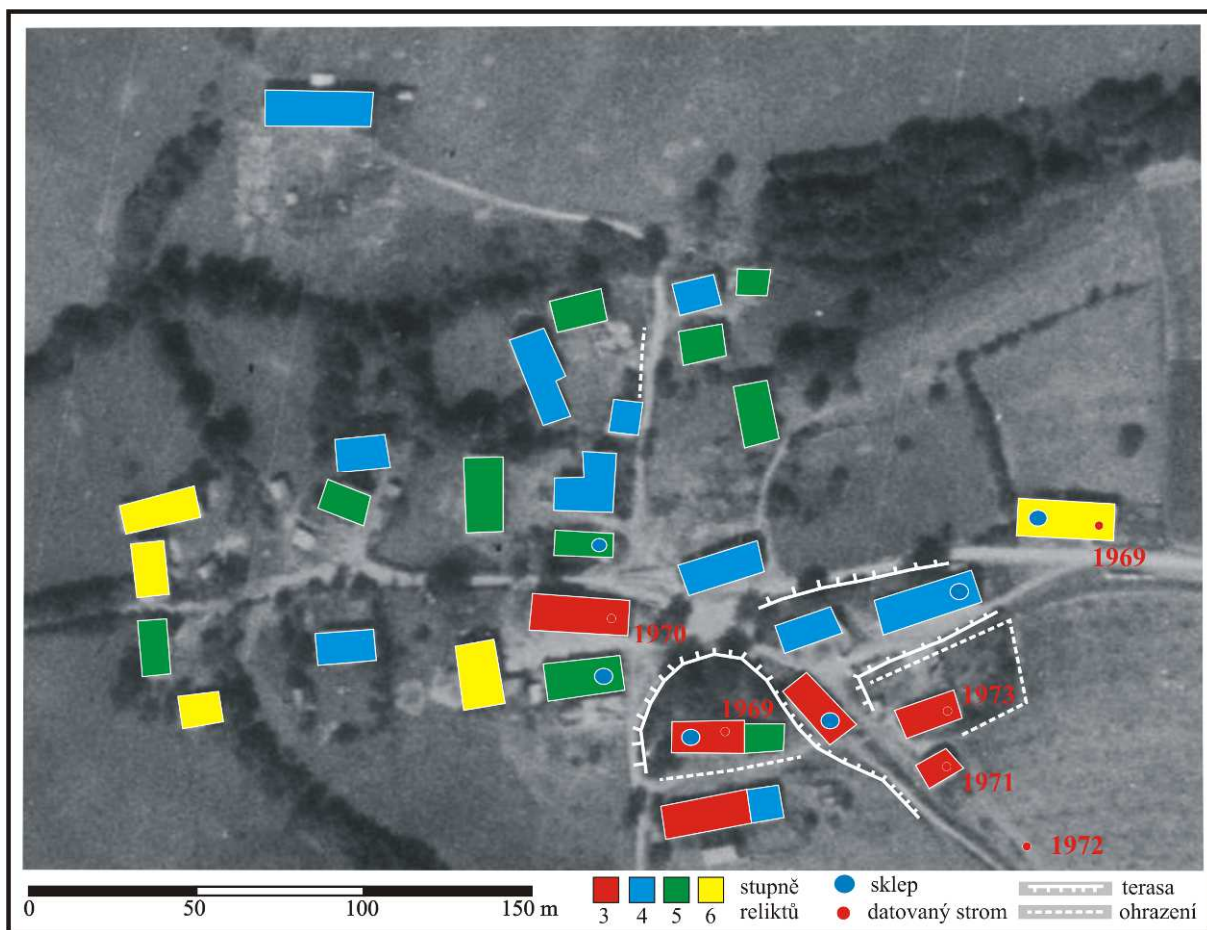
Obr. 11. Transformace rozebíráním materiálu. (Upraveno v programu CorelDRAW 12. Kresba Jakub Súkeník.)

Obr. 12. Transformace mechanickým bořením. (Upraveno v programu CorelDRAW 12. Kresba Jakub Súkeník.)

Obr. 13. Stupnice pravděpodobného relativního stáří stromů. Stupeň A (1,2), stupeň B (3,4), stupeň C (5,6). (Kresba Jakub Súkeník)

Obr. 14. Výsledky terénního průzkumu vsi Mlýňany. (Vytvořeno v programu CorelDraw 12. Podklad VGHMÚř Dobruška.)

Obr. 15. Relikt terasy ve vsi Mlýňany. (Foto autor)

Obr. 16. Relikt stupně 4 ve vsi Mlýňany. (Foto L. Funk)

Obr. 17. Relikt brány ve vsi Mlýňany. (Foto autor)

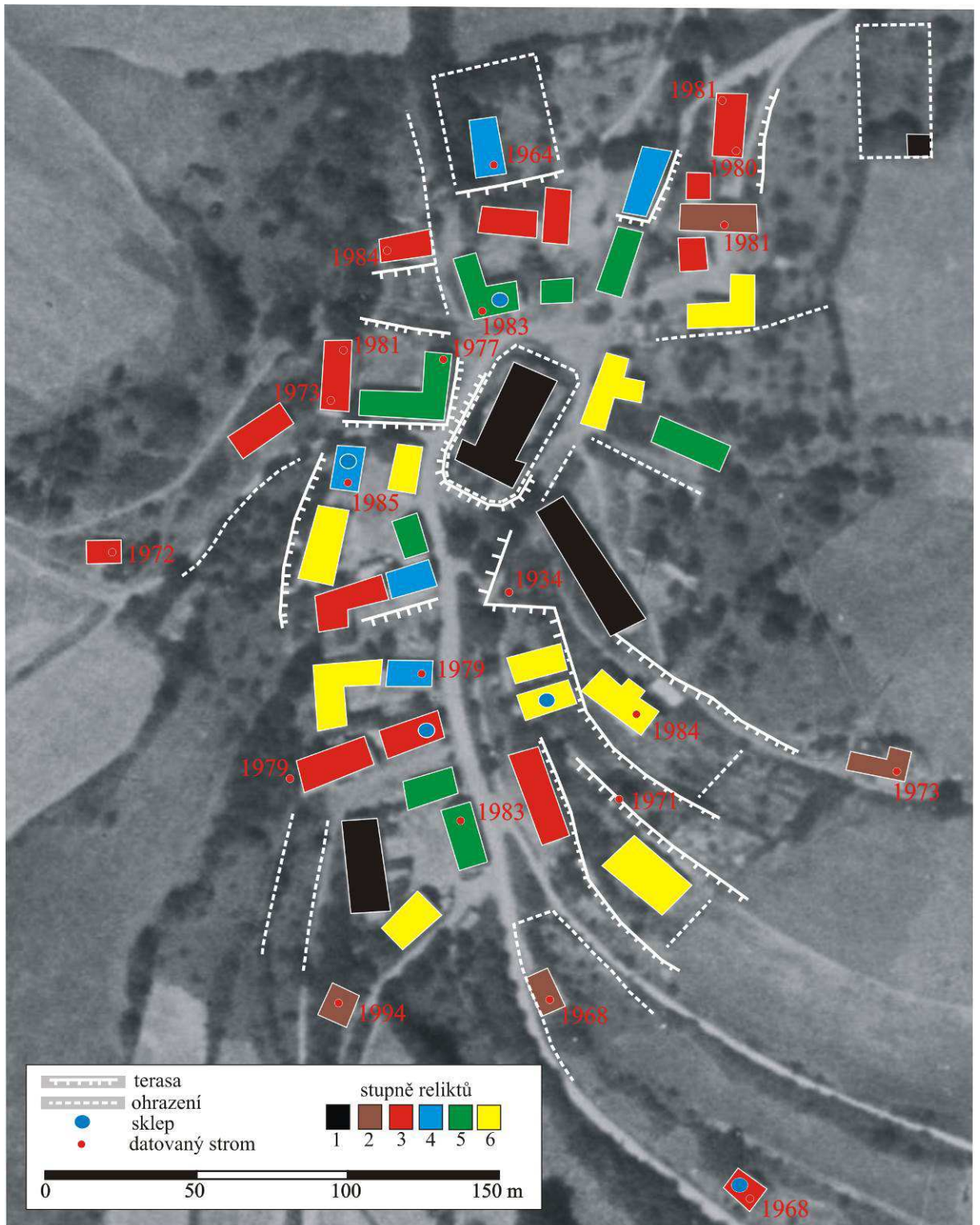
Obr. 18. Relikt stupně 4 ve vsi Mlýňany. (Foto L. Funk)

Obr. 19. Zaniklé stromořadí ve vsi Mlýňany. (Foto L. Funk)

Obr. 20. Telefonní sluchátko nalezené ve vsi Mlýňany. (Foto L. Funk)

Obr. 21. Výsledky terénního průzkumu vsi Skoky. (Vytvořeno v programu CorelDraw 12. Podklad VGHMÚř Dobruška.)

Obr. 22. Kostel ve vsi Skoky. (Foto autor)

Obr. 23. Budova bývalého hostince ve vsi Skoky. (Foto autor)

Obr. 24. Poslední zachovaná stodola ve vsi Skoky. (Foto autor)

Obr. 25. Fotografie domu pod kostelem z roku 1968. (<http://www.skoky.eu/fotoalbum>)